

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ BASININDA KADIN
DERGİLERİ

NURCAN TÜREYEN

DANIŞMAN Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÖZKAYA SOFU

JÜRİ ÜYESİ Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ

JÜRİ ÜYESİ Dr. Öğr. Üyesi Işıl IŞIK BOSTANCI

KASTAMONU 2018

TEZ ONAYI

NURCAN TÜREYEN tarafından hazırlanan “II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ BASININDA KADIN DERGİLERİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri üyeleri önünde savunulmuş ve oy birliği / oy çokluğu ile Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÖZKAYA SOFU.....
Kastamonu Üniversitesi

Jüri Üyesi Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ.....
Kastamonu Üniversitesi

Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Işıl IŞIK BOSTANCI.....
Mustafa Kemal Üniversitesi

Enstitü Müdürü Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

.....

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

İmza

NURCAN TÜREYEN

Yüksek Lisans Tezi

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ BASININDA KADIN DERGİLERİ

Nurcan TÜREYEN
Kastamonu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÖZKAYA SOFU

ÖZET

Tanzimat döneminde toplumun sosyal ve kültürel açıdan gelişmesiyle birlikte Türkiye’de kadın dergiciliğinde ilk girişimler Tanzimat döneminde gerçekleşmiştir. II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki’nin devlet yönetiminde etkili olmasıyla birlikte kadınlara yönelik çalışmalara ağırlık verilmiştir. Kadınların toplumda sadece aile içindeki rolleri ile sınırlı kalmayıp toplumsal alanda da faaliyetler göstermelerinde olanak sağlanmıştır. II. Meşrutiyet döneminde basında özgürlüğün sağlanmasıyla kadın dergilerinde artış yaşanmıştır. Dergilerin yayınlanmasıyla birlikte kadınlar kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmede rahat bir ortam bulmuşlardır. Kadınlar dernekler kurmuşlardır böylece kadınların toplumsal hayatta aktif rol almalarında kolaylık sağlamıştır. Çalışmamızda ilk olarak Türk kadınının modernleşmesi yolunda değişimler, feminist düşünce, düşünce akımlarının kadınlara tanınan haklara yönelik düşünceleri, değerlendirmeleri, kadın dernekleri ve kadın dergilerinde yazıları olan kadın yazarlar hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Basın, Kadın, Modernleşme, İttihat ve Terakki.

M. Sc. Thesis
Woman's Magazines In The II. Constituional Period Press

Nurcan TÜREYEN
Kastamonu University
Social Seciencs Institute
Department of History
Adsivor: Dr. Sevda ÖZKAYA SOFU

ABSTRACT

The first attempt in the women's journalism in Turkey with the Tanzimat era society's social and cultural developments occurred during the Tanzimat period. II. During the Constitutional period, the Committee of Union and Progress was influential in the administration of the state and the emphasis was given to the work towards women. It is possible that women are not only limited to their roles within the family but also operate in the community. II. In the period of constitutional monarchy, women's magazines have increased with the provision of freedom at the head. With the publication of the magazines, women have found a comfortable environment without expressing their feelings and thoughts. Women have formed associations so that women can take an active role in social life. In our work, we were first informed about changes in the way of Turkish women's modernization, feminist thought, thoughts on rights recognized by women in the current of thought, evaluations, women's associations and women writers in women's magazines.

Key Words: II. Constitutionalism, Press, Women, Modernization, Union and Progress

ÖNSÖZ

II. Meşrutiyet 23 Temmuz 1908'de Jön Türklerin çabasıyla ilan edilmiştir. II. Meşrutiyet dönemi 1908-1918 yıllarını kapsamaktadır. Meşrutiyet döneminin özgürlük ortamıyla basın hayatında gelişmeler yaşanmış, birçok gazete ve dergi yayınlanmıştır. Yayınlanan dergiler arasında kadın dergileri yani kadınların müdürlüğünü ve yazarlığını üstlendiği dergilerde de artış yaşanmıştır. Kadınlar bu dergiler aracılığıyla düşüncelerini özgürce ifade edebilmişlerdir. Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı toplumunda kadın ve modernleşme, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rolü, Osmanlı toplumunda feminizm, düşünce akımları (Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük), kız okulları hakkında bilgiler yer verilmiştir. İkinci bölümde Meşrutiyet döneminde yayınlanan kadın dergilerine yer verilmiştir. Bunlar; Kadınlar Dünyası, Türk Kadını, Kadın Duygusu, Genç Kadın, Bilgi Yurdu Işığı, Bilgi Mecmuası, Demet, Mehasin'dir. Ayrıca bu bölümde kadın dergilerindeki kadın yazarlar başlığı altında dergilerde makalesi bulunan bazı kadın yazarlar hakkında da bilgi verilmiştir. Bu yazarlar Şukufe Nihal Başar, Halide Nusret Zorlutuna ve Ulviye Mevlan Hanım'dır. Üçüncü bölümde ise Meşrutiyet döneminin önde gelen kadın dergilerinin değerlendirilmesi başlığı altında dergilerdeki makalelerin konuları, eğitim hayatında kadın, sosyal hayatta kadın, hukuk hayatında kadın, askeri hayatta kadın, siyasi hayatta kadın başlıkları altında günümüz Türkçesine çevirdiğimiz makaleler kaynaklar eşliğinde yorumlanmıştır.

Tezimin hazırlanma aşamasında maddi ve manevi desteğini eksik etmeyen aileme, eşim Serhat TÜREYEN'e ve çalışmamda yardımlarını esirgemeyen sevgili hocam Sevda ÖZKAYA SOFU'ya teşekkürlerimi sunarım.

Nurcan TÜREYEN

Kastamonu, Mayıs, 2018

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: OSMANLI TOPLUMUNDA KADIN VE MODERNLEŞME	5
1.1. Eski Türklerden Meşrutiyet'e Osmanlı'da Kadın.....	5
1.1.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kadınlar Konusunda Görüşleri	
Faaliyetleri.....	14
1.1.2. Osmanlı Toplumunda Feminizm	16
1.1.3. Düşünce Akımları: Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük Açısından Kadın	
.....	20
1.1.4. Kadınlar İçin Açılan Okullar	24
II. BÖLÜM: II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ KADIN DERGİLERİ VE KADIN	
DERGİLERİNDEKİ KADIN YAZARLAR.....	27
2.1. II. Meşrutiyet Dönemi Kadın Dergileri.....	27
2.1.1. Kadınlar Dünyası	28
2.1.2. Türk Kadını	29
2.1.3. Kadın Duygusu	29
2.1.4. Genç Kadın.....	29
2.1.5. Bilgi Yurdu Işığı.....	30
2.1.6. Bilgi Mecmuası.....	30
2.1.7. Demet.....	30
2.1.8. Mehasin.....	31
2.2. Kadın Dergilerindeki Kadın Yazarlar	31
2.2.1. Şukufe Nihal Başar	32
2.2.2. Halide Nusret Hanım.....	32

2.2.3. Ulviye Mevlan Hanım	33
III. BÖLÜM: MEŞRUTİYET DÖNEMİNİN ÖNDE GELEN KADIN	
DERGİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	34
3.1. Eğitim Hayatında Kadın	34
3.2. Sosyal Hayatta Kadın	40
3.3. Hukuk Hayatında Kadın	53
3.4. Askeri Hayatta Kadın.....	58
3.5. Siyasi Hayatta Kadın	62
SONUÇ.....	66
KAYNAKLAR.....	68
EKLER.....	74
EK 1. Mehasin Dergisi'nin "Hukuk-u Vezaif-i Nisvan" Adlı Makalesi.....	75
EK 2. Mehasin Dergisi'nin "Hukuk-u Nisvan" Adlı Makalesi.....	76
EK 3. Kadınlar Dünyası Dergisi'nin Kapak Fotoğrafı.....	78
EK 4. Kadınlar Dünyası Dergisi'nin "Belkıs Şevket Hanım Kızımız Uçtu" Adlı Makalesi.....	79
EK5. Kadınlar Dünyası Dergisi'nin "Tayerân Münasebetiyle Yeni Cereyan" Adlı Makalesi.....	80
EK 6. Kadınlar Dünyası Dergisi'nin "Biz İnkilâb-ı İctimâiyeyi Nasıl Yapacağız" Adlı Makalesi.....	81
EK 7. Kadınlar Dünyası Dergisi'nin "Zevç-Zevce" Adlı Makalesi.....	82
EK 8. Kadınlar Dünyası Dergisi'nin "Ailede Kadınların Mevkii" Adlı Makalesi	83
EK 9. Demet Dergisi'nin "Kadınlarımız ve Maarif" Adlı Makalesi	85
EK 10. Türk Kadını Dergisi'nin "Harp ve Kadınlar" Adlı Makalesi.....	87
EK 11. Türk Kadını Dergisi'nin "Kadının Haklarına, Vazifelerine Dair" Adlı Makalesi	89
EK 12. Türk Kadını Dergisi'nin "İctimâiyât, Biz de Feminizm" Adlı Makalesi.....	90
EK 13. Genç Kadın Dergisi'nin "Tesettür Meselesi" Adlı Makalesi	92
EK 14. Bilgi Yurdu İşığı Dergisi İç Kapağı	94

ÖZGEÇMİŞ..... 94

KISALTMALAR

A.g.e.: Adı Geçen Eser

A.g.m.: Adı Geçen Makale

Bkz.: Bakınız

C.: Cilt

ev.: Çeviren

S.: Sayı

s.: Sayfa

Yay. Haz.: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Toplumun ana ögesi kadındır. Kadın sadece var olduğu aile içinde düşünülemez kadın toplumla bir arada düşünülmelidir. Kadının Türk toplumundaki konumu geçmişten günümüze kadar zaman içinde değişime ve dönüşüme uğramıştır. Kadının ailedeki konumu toplumun kültürel özelliklerine göre farklılık taşımaktadır. Türkler İslamiyet'in kabulünden sonra Arap toplumundan etkilenmişlerdir. Bunun pek çok sonucu olmuştur. Bu sonuçların İslamiyet'in toplumsal değerleri yahut konumuz açısından ele alacak olursak kadının yeri konusundaki yaklaşımı ile bir ilgisi yoktur. Arap coğrafyasında kadının geleneksel rolünün İslamiyet'e rağmen çok büyük bir değişim göstermemiş olmasıyla ilgisi vardır. Arap toplumunda kadının değersiz görülmesi, çok eşliliğin¹ yaygın olması, kadınların haklarından mahrum bırakılmış olmaları Türk toplumuna tesir etmiştir. Arap toplumunda kadına karşı gösterilen bu tutumda, İslamiyet'in kabulüyle birlikte kadınların lehine bir değişim yaşanmıştır. Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte ise kadınların var olan hakları İslam hukukuna göre düzenlenmiştir. Osmanlılar devrinde Bizans, İran, Acem kültürlerinden etkisiyle kadınların sosyal, siyasi, ekonomik hayatında kısıtlamaya gidilmiştir. Kadınların giyim kuşamında, sokağa çıkmasında sınırlamalar getirilmiştir. Evlilik, boşanma, miras konularında İslam hukukundan yararlanılmıştır.

Ancak her alanda olduğu gibi Tanzimat döneminde Osmanlı kadınının hayatında da kayda değer gelişmeler yaşanmıştır. Osmanlı ülkesinde XIX. yüzyılda iktisadi hayatta, eğitimde bir takım değişimler yaşanmış, bütün dünyada haberleşme ve teknolojiideki gelişmeler Osmanlı Devleti'ne de yansımıştır. Böylece toplumun en

¹İlber Ortaylı'ya göre Osmanlı Devleti'nde çokeşliliğin olduğuna dair görüşler yanlıştı. Çokeşlilik Osmanlı Devleti için ne ahlaki ne de hukuki yönden uygun değildi. Toplum tarafından da hoş karşılanacak bir durum olarak görülüyordu. Evlenen eşlerin gelir durumları ve toplumsal konuları yakın olduğundan kuma getirmek mümkün değildi. Eski dönemlerde çokeşliliğin oranını tespit etme imkanı yokken XIX. yüzyılda nüfus kayıtları düzenli tutulduğu için İstanbul'daki çokeşliliğin erkekler arasında oranı 1885-1906 arasında 2,51 ile 2,16 arasında değişmektedir. Çokeşlilik çağdaşlaşma döneminde abartılan bir konu olmuştur. İttihat ve Terakki, Hukuk-u Alile Kararnamesinde buna dair karar alarak evli kadına kocası kuma getirdiği takdirde kadının boşanma hakkının olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, Pan Yayınları, İstanbul 2009, s.76-77

temel birimi olan aile yapısında hem büyük şehirlerde hem kırsal alanda değişim meydana gelmiştir. İzmir, Beyrut, Selanik gibi ticaretin yoğun olarak yaşandığı şehirlerde ve Rumeli'deki bazı merkezlerin nüfusundaki büyümeyle birlikte iş olanaklarında da artış yaşanmış ve dolayısıyla aile yapısında modernleşme kaçınılmaz olmuştur. Tanzimat toplumunda yaşanan sosyo-kültürel değişim üst ve orta tabaka kadının toplumsal hayata girişini hızlandırmıştır. Yenilikçi-İslamcı düşünürler çökeşli evliliğin kaldırılması veya sınırlandırılmasına yönelik çalışmalar yaparken Osmanlı ülkesinde, Ortadoğu ülkelerinde yani Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde yazar ve düşünürler eski aile yapısı ve evlenme geleneklerine karşı çıkmıştır. 1880'lerde Rusya Müslümanlarından bir grup kadın "*Alem-i Nisvan*" adlı bir gazete çıkararak feminist hareketi yayma çabası içerisine girmiştir².

Kadının çalışma hayatında özgürleşmesi sanayi alanından önce eğitim alanında olmuştur. Tanzimat döneminde yaşanan kültürel açılımla meydana gelen aydın sınıf içerisinde üst sınıftan kadınlara da rastlanmaktadır. Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye, Şair Nigar Hanım buna örnek olarak gösterilebilir. Büyük kentlerde kadın evin dışına çıkmıştır. Tanzimat dönemi devlet adamları, aile hukuku ve evlenme gelenekleri hakkında çalışmalar yapmanın gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Sadrazam M. Emin Ali Paşa Fransız Medeni Kanunu'nu kabul etme girişiminde bulunmuş ancak toplumsal yapı buna müsaade etmemiştir. Tanzimat döneminde şehirli nüfus arasında ekonomik ve sosyal zorunluluklarla eski geleneklerin ve çok eşliliğin gerilediği ve hoş karşılanmadığı görülmektedir. Çok eşliliğin Osmanlı ülkesinde geçmişte yaygın olmadığı seyahatname, hukuki kayıtlar vs. gibi kayıtlardan anlaşılmaktadır³.

Kadınlar XIX. yüzyıl ikinci yarısından itibaren toplum hayatında daha fazla öne çıkmaya başlamışlardır. İkinci Meşrutiyet ile birlikte çıkardıkları dergi sayısı artmıştır. Siyasi faaliyetlerde görev almaya başlamışlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birlikte kadının geleneksel rolünden çıkarılarak toplumsal hayat içerisinde aktif bir şekilde yerini alması ve özgürleşmesi düşüncesi hız kazanmıştır.

² Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım Yayınları, İstanbul 2006, s.244-247

³ Ortaylı, a.g.e., s.244-247

Aile kurumu konusunda gelişmeler sağlanmıştır. İttihatçılar Milli aile⁴ kavramını ortaya çıkardılar. Evlilik dini bir vazife olmaktan çıkarılmış milli kültürün yükselmesi için zorunluluk olarak görülmüştür. Hükümet ise kadınların eğitimine yönelik çalışmalar yapmıştır. 1913 yılında ilk kız lisesi olan İnas Sultanisi bugünkü adıyla İstanbul Kız Lisesi açılmıştır. Günümüzde halen eğitim veren Erenköy, Çamlıca ve Kandilli Kız Liseleri açılmıştır. Bu dönemde kadınlara yükseköğretim hakkı verilmiştir. 1914'te Darülfünun' da kızlara yönelik derslere başlanmış ve 1914'te İnas Darülfünunu kurulmuştur. 1915'te ilk defa İstanbul Edebiyat Fakültesinde Türk kızları erkeklerle ders görmeye başlamıştır. 1917 yılında Güzel Sanatlar Okulu ve Konservatuar, terzilik eğitimi veren okullar, hemşirelik ve ticari derslerin verildiği okullar açılmıştır. İlk defa yurt dışına eğitim için kızların gönderilmesi bu dönemde gerçekleşmiştir. Kadınlar eğitim alanında yaşanan gelişmelerin yanı sıra kendi hemcinslerini geliştirmek için dernek kurmaya, konferanslar vermeye başlamışlardır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile kadınların çalışma hayatına atılmasında artış yaşanmıştır⁵.

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından basın hayatında görülen renkliliğin, canlanmanın en önemli unsurlarından birisi kadın dergilerinin de artık yayın hayatında olmasıdır. Ancak dönemin fikir akımlarının etkisiyle kadın dergileri de yazarları da Batıcı ve Türkçü olarak ikiye ayrılmıştır. Batıcı kadın dergileri arasında: Meşharet, Demet, Mehasin, Kadınlar Dünyası, Hanımlar Alemi, Kadınlar Alemi, Osmanlı Kadınlar Alemi, Kadın, Hanımlara Mahsus Gazete, Musavver Kadın yer almaktadır. Türkçü Kadın Dergileri arasında ise: Kadınlık Hayatı, Kadınlık, Kadın Duygusu, Seyyale,

⁴ Milli aile kavramı İttihatçıların ortaya koydukları aile tipidir. Bu kavram ile çekirdek aileyi ifade etmişlerdir. Milli aile kavramı ile yerel kültürden oluşmuş aile tipini oluşturmak istiyorlardı. Avrupa'nın 'asri' bir aile arzulayan reformcularından farklı olarak sömürgecilik ve hesaplaşma sürecinde damgasını vuran reformcular Avrupa'dan farklı olarak milli bir aileyi arzulamışlardır. Bu düşünceenin en önemli ideologlarından biri Ziya Gökalp'tir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Devlet, Aile ve Feminizm" **Sosyo/Kültürel Değ işme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt 1, Ankara 1993, s.216-219 Tanzimat'tan itibaren yaşanan Batı taklitçiliği aileyi bunalıma sokmuştu. Bu duruma karşılık gelenekçiler ise, eski aile yapısının çözülmesine yönelik tepkiliydiler. Türk milliyetçilerine göre eski ailelerde kadın ve erkek yükü birlikte omuzlamışlardı. Ziya Gökalp'a göre kadınlar modernleşmenin önemli aktörleriydi. Ayrıca bkz.; Serpil Sancar, **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti**, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s.212-214

⁵Ümüt Akagündüz, "1918-1928 Yılları Arasında Yayımlanan Kısa Ömürlü Osmanlıca Kadın Dergileri Hakkında Bir Değerlendirme", **Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, 2012, s.327-329

Türk Kadını, Siyanet, Bilgi Yurdu Işığı, Bilgi Yurdu, Bilgi Mecmuası, Genç Kadın gibi dergiler yer almaktadır⁶. 1908 yılında “edebi, ilmi, siyasi, hanımlara mahsus haftalık musavver mecmua” alt başlığı ile “*Demet*” yedi sayı çıkarılmıştır. 1908 yılında “*Mehasin*” yedi sayı çıkarılmıştır. İlk kez renkli resim kullanılan kadın dergisidir. Selanik’te 1908 yılında çıkarılan “*Kadın Dergisi*” otuz sayı yayınlanmıştır. 1913 yılında “*Kadınlık Hayatı*” tek sayı çıkarılmıştır. 1913-1921 yılları arasında yayınlanan “*Kadınlar Dünyası*” oldukça önemli bir yere sahiptir. Dergide edebiyat, fen bilimleri ve sosyal bilimler konuları ele alınmıştır. 1914 yılında “*Kadın Duygusu*” yayınlamıştır bu dergi fikir ve edebiyat dergisidir. 1917 yılında “*Bilgi yurdu Işığı*” yayınlanmıştır. On yedi sayı olan dergi on üçüncü sayıdan itibaren “*Bilgi Yurdu Mecmuası*” adını almıştır. Kadın eğitimi, kadın hakları, kadın giyimi ele alınan konular arasındadır. “*Türk Kadını*” dergisi 1918 yılında yayınlanmıştır ve yirmi sayıdan oluşmaktadır. 1919’da “*Genç Kadın*” dergisi yayınlanmıştır. Kadının konumu hakkında önemli yazılara yer verilmiştir⁷.

⁶Ahmet Özkiraz, M.Kazan Arslanel, “*İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak*”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C.III, S.1, 2011, s.1-6

⁷Akagündüz, a.g.m., s.327-329

I. BÖLÜM: OSMANLI TOPLUMUNDA KADIN VE MODERNLEŞME

1.1. Eski Türklerden Meşrutiyet'e Osmanlı'da Kadın

Eski Türklerde kadının toplum hayatındaki yerini incelediğimizde Hunlarda kadın ve erkeğin aynı haklara sahip olduğu görülmektedir. Asya Hun'larının Çinlilerle olan ilişkilerine ait belgelerde Türk Hakanı'nın yanında Hatun'un da resmen yer aldığı görülmektedir. Aile hukuku, mülkiyet meselesi kurallara göre düzenlenmiştir. Kadın, Türklerde saygı gören, hukuka saygı gösteren bir varlıktı. Türk kadını aile hayatında eşit durumdadır⁸. Kadınlar göçebe hayat şartlarına göre yaşayarak erkeklerle birlikte hayatta kalma mücadelesi vermişlerdir. Kadınların hakları kanunlarla korunmuştur.

Kadınlarla ilgili kelimelere, en eski destanlarda, Orhun Kitabeleri'nde ve Uygurlar tarafından yazılmış şiir ve Uygur hukuk vesikalarında, Budist metinlerinde rastlanmaktadır. Uygurlar zamanının da kadınlarla ilgili kelimelerde artış yaşanmıştır. Bu artışın sebebi ise, yerleşik hayatın ve aile hayatının tam manasıyla kazanılmasıdır. Hunlar' da kadınlar erkeğin tamamlayıcısıydı. Tören ve şölenlerde hakanın solunda oturur, siyasi ve idari konularda görüşlerini bildirirdi. Göktürkler 'de de Kağan'ın karısı hatun da devlet işlerinde kocası ile birlikte söz sahibiydi. Resmi yazışmalarda Hatun'un imzası bulunmaktaydı. Türk toplumunda Hakan, Tegin, Yabgu gibi yönetici ile evlenen bir kadın yönetime dahil olmaktaydı. Baba ölmek üzereyken evinin ve malının tüm yetki ve sorumluluklarını karısına devretmekteydi⁹.

Yaradılış Destanı'nda, Oğuz Kağan Destanı'nda, Dede Korkut Hikâyelerinde kadın konusu işlenmiştir. Hikâyelerde kadınların, ana olanların saygın bir konumu vardır. Türk toplumunda çocuğu olmayan kadın horlandığı gibi erkek de küçümsenmektedir. Kız erkek çocuk ayrımı yapılmazdı. Kız çocuğun dünyaya gelişi sevinçle karşılanırdı. Erkek çocukları gibi kız çocukları da miras hakkına sahipti. Eski Türklerde evin yöneticisi kadındı, çocuğu terbiye etme, çadır kurma, nakış yapma,

⁸ Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975, s.17-28

⁹ Necati Gültepe, *Türk Kadın Tarihine Giriş (Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm'a)*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2013, s.170-188

elbise dikme gibi belli başlı görevleri vardı. Kadınlar evlilik konusunda özgürdü istedikleri kişi ile evlenebilirlerdi ¹⁰.

İslamiyet'in kabulüyle birlikte Cahiliye devrinin örf ve adetlerinde köklü değişiklikler yaşanmıştır. Hz. Muhammed, kadının toplumun bir üyesi olduğunu kabul ettirmiştir. Nikahlı eş sayısını dörde indirerek bunlar arasındaki adaletin korunmasını şart koşmuştur¹¹. Böylelikle kadının ailedeki değerinin korunması sağlanmıştır. Miras konusunda da kadınlara dair düzenlemeler gelmiştir. Tek kadınla evlilik esastı.

Müslüman hukukçular toplumu erkek/kadın, Müslüman/gayrimüslim ya da özgür/köle gibi kategorilere ayırmıştır. Sınıflandırmada her kişiye toplum içinde belirli bir yer verilmiştir. Bu sınıflandırma kadın ilke olarak erkeğin yarısı değerindedir. Miras hukukunda kişinin mirasında kızının alacağı pay, oğlunun alacağı payın yarısı kadardır. Zararın tanzimi konusunda ise aynı şekilde kadının alacağı tutar, erkeğin alacağı tutarın yarısı kadardır. İki kadının tanıklığı ise ancak bir erkeğin tanıklığı değerindedir. Yasa da kadınlara erkeklerden daha aşağı statü tanınmaktadır. Evlilik ve aile hukukunda amaç aile değil, ataerkil bir hane oluşturmaktır. Erkeğin dört kadınla evlenme hakkı olduğu gibi parasal yönden gücü kadar köle edinme hakkı da vardır. Köleden çocuğu olduğu zaman, eşlerinden olan çocukları ile aynı yasal ve toplumsal statüdedir. Soyun erkek üzerinden devam etmesi egemendir. Erkeğin karısına nafaka ödemesi durumu vardı. Nafaka, kadının koca evine taşınması ile başlar ve taraflardan birinin ölmesi ya da kadının evini terk

¹⁰ Sibel Dulum, "Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı(1839-1918)", **Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, 2006, s.3-8

¹¹ "Terakk-i Muhadderât Gazetesi", evlilik konusu üzerine değinmiş ve Batı'nın dört kadınla evliliğine dair yanlış bilgilerine açıklık getirmek istemiştir. Evliliğin ibadetle eş değer olduğu söylenir. Çok eşliliğin İslam dinince mubah olması şartları şöyle anlatılır: burada ifade edilen İslamiyet'in dörde kadar sınırlandırmadadır. Bununda gereklilikleri vardır. Eşler arasında adalet sağlanacaktır. Ancak sevgi konusunda adalet sağlanamayacağı açıktır. Adaletten kasıt kadınların geçiminin sağlanması ve haklarına riayet edilmesi konulardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. : Figen Aydınör, "Tanzimat Döneminde (1839-1876) Kadın Yaşamındaki Modernleşme", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, 2006, s.6-8

etmesi ile sona erer. Evliliğin sona ermesi konusunda erkeğe ayrıcalık tanınmıştır. Erkek istediği zaman eşini boşayabilmekteydi¹².

Selçuklular Anadolu'ya 1071 yılında Bizans İmparatorunu esir ederek Anadolu'ya egemen olmuşlardır. Bu savaşta Türk kadını erkeği ile birlikte savaşmıştır. Selçuklular hükümdar ailesinde Altun Can Hatun, Gevher Hatun, Terken Hatun iktidarda söz sahibi olmuş kadınlardır¹³. İbni Batuta'nın seyahatnamesinde Selçuklular hakkındaki izlenimleri şöyledir: “*Türkler İslamlaştıktan sonra Selçuklular kadına karşı saygılı olma geleneğini sürdürmüşler. Onların sosyal faaliyetlerine izin verilmiştir. Daha sonraları kentlerde Arap, İran ve Bizans âdetleri yerleşmeye başlamış, ancak kırsal yerlerde Türk töresi canlılığını daha iyi korumuştur*¹⁴.”

Anadolu Selçukları döneminde Türkmen toplumundaki kadınların oluşturduğu Bâciyân-ı Rûm'u (Anadolu Bacıları) unutmamak gerekmektedir. Bu teşkilatın bilinen ilk lideri Fatma Bacı'dır. Bâciyân-ı Rûm'da kadınlar örgücülük ve dokumacılıkta sanatlarını icra etmişler bununla birlikte usta-çırak birliği ile bu işlerin eğitimini vermişlerdir. Ayrıca askeri faaliyetlerde de bacılar görülmüştür. 1243 yılında Moğolların Kayseri'yi muhasarası sırasında Bacılar şehrin savunmasında görev almışlardır¹⁵. Kurulan bu teşkilattan da anlaşıldığı üzere Selçuklularda da kadına değer verilmekte hatta kadınlar kendi çabaları ile teşkilat dahi kurarak dayanışma ile çalışmalarını yürütebilmekteydiler.

Eski Türk toplumunda ve Selçuklularda kadınlar erkeklerle eşit haklara sahiptir. Hukuksal alanda kadın erkek ayrımı yapılmamaktadır. Toplumsal alanda olduğu gibi siyasi ve askeri faaliyetlerde de yerlerini almışlardır. Osmanlı Devleti'nde kadının

¹² Colin İmber, “*Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah'ın Behçetü'l-Fetvâ'sında Mehr*” **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (Ed. Madeline C.Zilf),(Çev. Necmiye Alpay), İstanbul 2009, s.79-82

¹³ İnan, a.g.e., s.29-59

¹⁴ İbrahim Ağâh Çubukçu, “*Törelerimizde Kadının Yeri*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.II, S.5(Mart 1986), s.441

¹⁵ Mikail Bayram, “*Bacıyân-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı*”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.VI, Ankara, s. 365-376

toplumdaki rolüne baktığımızda erkeğin dünyası kamusal, kadının ise özel ve mahremdi. Kadın ev içinde erkek ise evin dışındaydı. Kadın ve erkeğin rolleri dinsel açıdan ayrılmıştır. Kadın ve erkeğin bu ayrımı kadının kurallarını beraberinde getiriyordu. Aile içi yaşamdan ev mimarisine, giyimine, evlenme törelerine kadar her alanda görülmektedir. Osmanlı sivil mimarisinde pencereler kafesli ya da yüksek duvarlarla çevrili, kadınların oturduğu yer erkeklerinkinden ayrılmış birbirleriyle söz alışverişi yasaklanmıştır. Evlerde balkon Tanzimat'tan sonra görülmeye başlanmıştır. Bu durum Batı taklitçiliği olarak görülmüş ve muhafazakârlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Kadının gideceği ve gezeceği yerler devlet tarafından sınırlanmıştır. Hangi araçlara bineceği, hangi camilerde ibadet edecekleri fermanlarla düzenlenmiştir. Kadınların giysi ve kumaş ihtiyacını karşılayan bohçacılar kadın ve erkek arasındaki iletişimi sağlamaktadır. Klasik Osmanlı toplumu değişmeye başlamıştır. XIX. Yüzyılda bu değişim hızı artmıştır. Bunda dünyada görülen teknolojik gelişmelerin ülkeye girmesi etkili olmuştur. Fayton, tramvay, tren, atlı araba, vapur seferleri günlük hayatın temposunu artırmıştır. Posta ve telgraf, gazete ve dergiler bilgilendirme ve iletişim işlevini görmüştür. Eğlence kültürü de değişerek kahvehane ve kıraathanelerin yerini tiyatro gibi mekanlar almıştır. Aile tipinde de değişim yaşanarak geniş aile tipi yerini çekirdek aileye bırakmıştır¹⁶.

XIX. Yüzyılda Osmanlı ülkesinde ekonomi de, eğitim de görülen, bazı yapısal değişiklikler ve tüm dünyada yaşanan haberleşme ve teknolojik devrimin toplumsal yapıya yansımaları klasik aile yapısının büyük şehirlerde olduğu gibi kırsal alanda da değişime sürüklemiştir. Bu dönemde kadının özgürleşmesi konusunu öncelikli konular arasında değerlendirecektir. Kadının özgürleşmesinin toplumsal yansıması kılık-kıyafetteki değişime vurgu yapmıştır. Bu konuda muhafazakârlar ve modernleşmeciler konuya farklı bakış açıları ile yaklaşmışlardır. Modernleşmecilere göre bu durum yeni toplumsal düzenin simgesi durumundayken, muhafazakârlar tarafından geleneksel toplum yapısının çözülüşüne işaretti. Avrupa'dan ithal edilen dergi ve yayınlar elitlerin kızlarının itibar ettikleri yenilikler arasındadır. İlk başlarda hükümetin müdahalesine neden olan geleneksel kıyafetten kopuş, daha sonraları iktidarın eş ve kızlarının ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Kadının kıyafetinin

¹⁶ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul 2013, s.226-229

geleneksel olandan kopuşu ve kadının toplumsal konumunun tartışılmaya açıldığı bir ortam oluşmuştur¹⁷.

Osmanlı devletinde ilk ıslahatlar XVIII. yüzyılda yapılmıştır. Amaç padişahın ulema karşısında gücünü artırma isteği ve Avrupa'nın askeri ve ekonomik üstünlüğü ile başa çıkma isteğiydi. Islahatlar, eğitim, hukuk ve ekonomi alanında nüfusun büyük bir kısmının ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. 1876 yılında ıslahatçıların çabalarıyla kurulan ilk anayasal düzen, Sultan Abdülhamit'in tasarrufuyla başarısızlığa uğramıştır. 1908 yılında Jön Türkler tekrar yeni bir anayasal düzen ve özgürlükçü ortam isteğiyle yaptıkları çalışmalar neticesinde iktidara gelmişlerdir. Böylece daha Batı medeniyetine yakın bir toplum yaratma çabasında kadınlar ile ilgili olarak da pek çok gelişme yaşanmıştır. XVIII. Yüzyılda ıslahat girişimleriyle birlikte kadınların konumunda değişim başlamıştır. Kadınlar için yeni okullar açıldı, kadın gazeteleri yayınlanmaya başladı, çok eşlilik ve giyim konusunda değişim yaşanmıştır. 1900'e gelindiğinde dinsel hukuk yerini laik hukuk almıştır. 1908'den sonra kadınlar çalışma hayatına katılmışlardır. 1917'de yeni bir aile hukuku kabul edilerek çok eşlilik ilk eşin rızası zorunlu kılınarak sınırlandırılmıştır¹⁸.

XIX. ve XX. yüzyıla kadar Osmanlı kadını evlendikten sonrada servetini denetim altında tuttuğu gibi, haksızlığa uğradığında da mahkemeye başvurabilmekteydi. Evlilik konusunda ise, evlenmeden yaşamını tamamlayan kadın pek olmazdı. Kadı sicillerinde kaçırılmaya zorlanan kadın sayısı azdı. Müslüman bir erkek gayrimüslim bir kadınla evlendirilmesine müsaade varken bir Müslüman kadının Gayrimüslim erkekle evlenmesi yasaktı. Boşanma durumunda boşanmayı erkek istemişse, kadının evlenirken kararlaştırılmış olan meblağı ve üç aylık geçimine yetecek kadar parayı isteme hakkı vardır. Çok sık rastlanmasa da kadın boşanmak isterse, kadına bir miktar para ödemesi çok karşılaşılan bir durumdur¹⁹. XVII. Yüzyıl sonlarından XIX. yüzyıl başlarına kadar batılı gezginler ve diğer gözlemciler güçsüz kadınların, erkek

¹⁷ Namık Sinan Turan, “Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kıyafetinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar”, **Kadın Araştırmaları Dergisi**, S.12, 2013, s.104-108

¹⁸ Ayşegül Baykan “Nezihe Muhittin’de Feminizmin Düşünsel Kökenleri”, **Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931**, (Yay. Haz. Ayşegül Baykan ve Belma Ötüş-Baskett), İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.21-23

¹⁹ Suraya Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, (Çev. Elif Kılıç),Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s.128-132

egemenliğine karşı çıkmadığını görmüşlerdir. Erkeğin sınırsız boşama hakkını hatta erkeğin üç kez boş ol demesiyle geri alınamaz bir şekilde boşanmasını kötü bulmaktaydılar. Bir diğer çalışmada çağdaş bilimcilerin çalışmasıdır. Yargı belgelerinde ve dilekçelerde kadınların haklarını koruyup, anne, mirasçı, bağışçı, alıcı ve satıcı sıfatlarıyla İslami mahkemelerde nüfuz sahibi kadınlara dair örnekler bulunmuştur. Gezinlerin yaptığı araştırma neticesinde çok eşliliğin azlığına dair sonuca ulaşılmıştır. Erkeğin boşanıyordum demesiyle gerçekleşen boşanmaya XVII. ve XVIII. yüzyıl mahkeme kayıtlarında rastlanmamıştır. Erkekler mahkemeye ya da eşlerine bildirmeksizin, sinirli anlarında boşanma sözlerini söyleyebiliyorlardı. Bu boşanmada iki taraftan da itiraz gelmezse yargı sistemini işe karıştırmaması gerekmiyordu. Ancak bundan sonraki süreçte ailenin mali durumu, taşınır ya da taşınmaz malların durumu ve çocuklar konusunda yaşanan anlaşmazlıklar mahkeme kayıtlarının bir parçası durumundadır²⁰.

Tanzimat'a kadar Osmanlı Devleti'nde hukuk birliği yoktur. Kişinin özelliklerine dinine, mezhebine göre kurallar uygulanmaktaydı. Hukuku biçimlendiren cemaat içindeki din ve geleneklerden kaynaklanan yasalardı. Müslüman kadının konumunu belirleyen aile hukukunun kaynağı Kur'an'dı. Evlilik kurumu devlet kontrolünden uzaktı. Evlenmek isteyen kadın ve erkeğin bu isteklerini iki tanık önünde belirtmeleri gerekmekteydi. Evlilik sözleşmesinin kesinliği için din ya da devlet görevlisinin katılımının olmasına gerek yoktu. Ancak evliliğe verilen önemden dolayı kadı ve imamın töreni yönlendirmesi adetti. Evlenme yaşında sınır yoktu ancak kadın ve erkeğin rızası gerekmektedir. Erkek karısına mehir vermiş olmalı ya da bunun için söz vermeliydi. Kadın tamamen kocasının insafına kalmıştır. Boşanma özel durumlar haricinde erkeğe bırakılmıştır. Kadın baba evine gönderildiğinde çocuklarını yanında götüremezdi. Çocukların üzerindeki tüm haklar babaya aittir. Osmanlı Devleti'nde hukuka dair düzenleme Tanzimat Fermanı'yla başlamıştır. Sınırlı da olsa kadının konumu yeni baştan ele alınmıştır²¹.

²⁰ Madeline C.Zilfi, ““Geçinemiyoruz”:18.yüzyılda Kadınlar ve Hul”, **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (Ed. Madeline C.Zilfi)(Çev. Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009, s.265-269

²¹ Çakır, a.g.e., s.201-204

Meşrutiyet'in ilk yıllarında kadınlar eşleriyle birlikte gezebiliyor ve tiyatlara gidebiliyordu. Peçeler incelmış, çarşaf daraltılmış ancak sokakta gezerken söz ve hareketlerle taciz edilmişlerdir. Nezihe Muhittin Hanım²² başından geçen bir olayı şöyle anlatmıştır: “ Bir gün bir akrabamı ziyaret amacıyla Üsküdar'a geçmiştik. Yanımda aynı biçimde giyinmiş bir genç hanım daha vardı. Tabii peçeler ince çarşafın etekleri o zamanki moda göre adım atmakta zorluk çekecek kadar dardı. Vapur yanaştı, biz kadınlar bölümünden çıkarak yavaş yavaş vapura doğru yollandık, fakat iskelenin üstünde yeldirmeli ihtiyar bir kadın bize çattı, öfkeli tehditler ve küfürler savurdu. Tavrı ve bakışları pek yaman olacaktı ki onunla birlikte vapura girmekten çekindik. Vapura girersek acaba dayak yer miyiz? Biz kararsızlık içinde iken Üsküdar vapurunun güvertesinde bir kaynaşma oldu. Bize çatan şişman ihtiyar nine vapurdan iskeleye doğru sarkmış etrafına toplananlara bizi gösterip kızışıp duruyor:

Allah'ını seven şunlara tükürsün...

Evvela kendisi ön ayak oluyor:

Tu... tu... tu...

Vapur iskeleden kalkmış. Biz gülmekle ağlamak arasında şaşkın şaşkın iskelede kalakalmıştık... Vapur iskeleden uzaklaştığı halde tükürük selamı bir gürültü halinde devam ediyor- gidiyordu:

Tu tu tu tuu”²³.

²² Nezihe Muhittin Hanım, Abdülhamid döneminde 1889 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Özgürlükçü bir babası ve askeri okulda okuyan rejim muhalifi kuzenleri vardı. Bu ortamda büyüyen Muhittin feminizm ve politik görüşler açısından kendini geliştirmiş, gazetelerde yazılar yazmıştır. Yazılarında toplumsal konulara özellikle kadınlara değinmiştir. Evde özel ders alan Nezihe Hanım, yeni açılan bir kız lisesine fen öğretmeni olmuştur. Derslerinde Avrupa kökenli düşüncelerinden yararlanmıştı. Balkan savaşı sırasında yaşanan olaylara şahit olmuştur. Bu dönemde uzman hemşirelerin ilk kez hizmet verişini, kadın örgütünün kurulmuş ve okullar savaş koşullarına uygun hastane veya fabrikaya dönüştürülmüştür. 1913'te Müdâfaa-i Hukuk kadınlar şubesinde toplantılara katılarak konuşmalar yapmıştır. 1913'te Türk Hanımlar Esirgeme Derneğini kurmuştur. 1923 yılında Aydın kadınları birleştirerek kadın örgütü kurma hayalini gerçekleştirerek Kadınlar Halk Fırkasını kurmuştur. Bkz. Baykan, a.g.e., s.23-26

²³ Nezihe Muhittin, “Türk Kadını”, **Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931**, (Yay. Haz. Ayşegül Baykan ve Belma Ötüş-Baskett), İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.92-94

Toplumda yaşanan her değişime bir tepkinin olduğu gibi Meşrutiyet ile gelen kadının toplumdaki değişimine tepkiler oluşmuştur. Nezihe Hanım'da yaşamış olduğu olayı anlatmıştır.

Tanzimat döneminde yayınlanan gazete ve dergilere baktığımızda: “*Terakki Gazetesi*” 1868 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Kadın hakları ve seçimden bahseden ilk gazetedir. Bu gazetede kızlar için okulların açılması, kadın erkek eşitliği, tek kadınla evlilik gibi konularda yazılar yayınlanmıştır. “*Muhadderât*”, “*Terakki Gazetesinin*” çıkardığı ektir. Kadınların okutulması ve Batı dünyasındaki kadın hareketlerinden bahsedilmiştir. “*Vakit Yahut Mürebbi-i Muhadderât*” 1875’te yayınlanmıştır. Sahibi Filip’tir. “*İnsaniyet*”, aylık olarak çıkarılan kadın dergisidir. Yazarı Mahmud Celaleddin’dir. Kadın haklarını korumak ve saygı göstermek amacıyla yazılar yayınlamıştır. “*Hanımlar*”, İstanbul’da 1882-83 yılında yayınlanan kadın dergisidir. Yazarı Câfer’dir. “*Şükûfezar*”, 1883-84 hanımlar için 15 günde bir yayınlanan dergidir. Yazarı Arife’dir. “*Mürüvvet*” ise “*Mürüvvet*” gazetesinin hanımlara mahsus nüshasıdır. 1885-86 yılları arasında İstanbul’da haftalık yayınlanmaya başlamıştır. “*Parça Bohçası*”, İstanbul’da 1887-88 yılları arasında yayınlamaya başlamıştır. 15 günde bir yayınlanan aile mecmuasıdır. Gazetenin sahibi İbnü’l Hakkı Tahir Bey’dir. “*Hanımlara Mahsus Mâlûmat*”, 1894-1896 yıllarında İstanbul’da “*Malumat Gazetesinin*” ilavesi olarak çıkarılmıştır. Müdürü ve muharriri Mehmet Tahir’dir. “*Ayine*”, Selanik’te 1874-1876 yılları arasında yayınlanmıştır. “*Aile*”, 1880 yılları arasında yayınlanmıştır. Konuları ise kadınlara ve çocuklara yöneliktir. “*Takvim-i Nisâ*”, Ebuuziyya Tevfik tarafından 1899-1900 yıllarında İstanbul’da yayınlanmıştır²⁴. 1893 yılında yayınlanan “*Hanımlara Mahsus Gazete*” ise uzun ömürlü ve sayılı Osmanlıca kadın süreli yayınıdır. Kırım’da 1906’da yayınlanan “Müslümanlara mahsus edebi ve tedrisi haftalık mecmuadır” alt başlıklı “*Alem-i Nisvan*” ise Kafkasya’da yaşayan Müslüman kadınların sorunlarını gündeme getirerek çözüm önerileri sunmayı amaçlamıştır²⁵.

Abdülhamid döneminde gazeteler daha profesyonel hazırlanıyor ve daha büyük kitlelere ulaşıyordu. 1876-1888 yılları arasında her yıl dokuz ila on yedi dergi

²⁴ Şefika Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015, s.85-91

²⁵ Akagündüz, a.g.m., s.327

yayınlanıyordu. 1888’de uygulanan sansürle birlikte bu sayı bire düşmüştür. Sansürcüler siyasal konuların tartışılmasını yasaklıyordu. Siyasal konuların yerini bilim, coğrafya, tarih, teknoloji, ansiklopedik makalelere ve edebiyat ürünlerine yer veriliyordu. Osmanlı okur kitlesinin dış dünyadan haberdar olması sağlanıyordu. İstanbul’da belirli gazetelerin tirajları 12 bin ila 15 bin arasında değişiyordu. En çok satış yaptıkları zaman otuz bini buluyordu²⁶.

Daha çok Meşrutiyet döneminde kadın hakları konu edilmiştir. Bu tip yayınlara örnek olarak şunları verebiliriz; “*Mehâsin*” 1908’de çıkarılmaya başlanan aylık dergidir. Sahibi Asaf Muammer, müdürü ve başyazarı Mehmet Rauf’tur. 1908-1910 yılları arasında yayın yapmıştır. “*Demet*” 1908 yılında yayınlanan haftalık dergidir. Sahibi Hakkı Bey’dir. Yazarları Cenap Şahabettin, Hüseyin Cahit, Ahmet Sami, Mustafa Namık, Server Cemal, Celal Sahir, Fazıl Ahmet, Selim Sırrı’dır. Dergi eğitim meselesine değinerek ünlü Osmanlı hanımlarını tanıtmıştır. “*Kadın*” 1910 yılında Nizameddin Hasip tarafından İstanbul’da çıkarılmıştır. İلمي, siyasi, edebi haftalık dergidir. “*Musavver Kadın*”, 1911 yılında yayınlanmaya başlanan siyasi, ilmi ve edebi dergidir. “*Kadın*”, 1911-1912 yılında 15 günde bir yayınlanmıştır. Derginin müdürleri Nizameddin Hasip, Ali Sehâ ve Süleyman Bahri’dir. Dergi fikri ve edebi konuların yanında çocuk bakımı, terbiyesi ve moda gibi konulara yer verilmiştir. “*Kadınlar Dünyası*”, 1913’ten 1921’e kadar İstanbul’da yayınlanmıştır. Sahibi Nuriye Ulviye (Mevlan)’dir. Kadınlara hitap eden derginin yazarları da kadınlardır. Yazarları Mükerrrem Belkıs, Fatma Nasip, Nâdire Nazmi, Atiye Şükran, Mediha Hasip, Atiye Cevat, Yaşar Nezihe, Feride Nihal, Râsime Binti, Ahmet Râsim, Nigâr Ferit, Cevriye Cemil, Münire İhsan, Enise Şükrü, Selma Kâmil’dir. “*Seyyâle*”, 1914 yılında yayınlanmıştır. Dergi ilmi, edebi, ahlaki, felsefi konulara yer vermiştir. Sahibi Adile Necati, müdürü Şekibe Ali, başyazarı Sâlime Servet’tir.²⁷

“*Kadınlık Hayatı*”, İstanbul’da 1915 yılında yayınlanmıştır. Sahibi ve müdürü, Emine Seher Ali’dir. “*Bilgi Yurdu Işığı*”, 1916 yılından itibaren ayda bir çıkarılmıştır. Dergide “*Türk Yurdu*” dergisinin faaliyetleri desteklenmiştir. Derginin

²⁶Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, (Çev. Yasemin Soner), İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.124-125

²⁷ Kurnaz, a.g.e., s.173-185

amacı, Hanımlar Bilgi Yurdu Müessesesi 'nde yapılan faaliyetlerin daha geniş alana yayılmasını sağlamaktır. “*Bilgi Yurdu*” dergisinde faaliyetler ve oradaki derslerin özetlerine yer verilmiştir. “*Genç Kadın*”, 1915 yılında İstanbul’da yayınlanmaya başlamış. Sahibi Seyyid Tahir, müdürü Hatice Refik’tir. “*Genç Kadın*”, 1918-1919 yılları arasında İstanbul’da 15 günde bir yayınlanmıştır. Dergi ahlak, içtimaî ve edebi konuları içermiştir. Sahibi Muallim Fuat Şükrü, müdürü Fatma Fuat’tır. “*Türk Kadını*”, 1918 yılında İstanbul’da çıkan bu dergi 15 günde bir yayınlanmıştır. Kurucusu Muallim Ahmet Hilmi, Müdürü Hali’ydi. Derginin başlıca yazarları, Şükûfe Nihal, Edhem Nejat, Abdülfeyyaz Tevfik, Sevim Türkan, Faruk Nâfiz, Seyfi, Halit Fahri, Akil Koyuncu, Yahya Sâim, Ahmet Edip, Perihan, Mehmet Arif, Necmettin Sâdik, Meveddet Fâik, Nühket Emin, Muallim Tahsin, Nejat, İsmail Hikmet, Aziz Hüdayi, Kâzım Nâmi, Nüzhet Sâbit, İrfan Emin, Fâik Ali, İhsan Mukbil, Hıfzı Tevfik, Hakkı Tahsin’dir²⁸.

1.1.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Kadınlar Konusunda Görüşleri

Faaliyetleri

1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanının gerçekleşmesinde ve bundan sonraki Türk tarihinde çok önemli bir yere sahip olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, modern toplum anlayışının görmezden gelemediği kadın konusunda batılı tarzda görüşlere sahipti. II. Meşrutiyet’in ilan edildiği günlerde İttihat ve Terakki’nin Rumeli’de kadın kollarında 40 kadın üyesi vardır. 1 Ağustos 1908 yılında İttihat ve Terakki kadınlar için konferanslar düzenlemiştir. Cavit Bey²⁹, konferanstaki konuşmasında kadınların toplumda önemli bir mevki işgal etmelerini vurgularken, Emine Semiye Hanım³⁰’da

²⁸ Kurnaz, a.g.e., s.185-190

²⁹ Cavit Bey, 1908- 1918 yılları arasında Hüseyin Hilmi Paşa ve İbrahim Hakkı Paşa’nın kurmuş olduğu kabinede Maliye Nazırlığı yapmıştır. İttihat ve Terakki’nin önde gelen isimlerindedir ayrıca Cavit Bey kabineye giren ilk İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesidir. Bu görevinde istifa ederek Said Paşa’nın kurduğu kabineye Nafia Nazırı (Bayındırlık Bakanı) olarak görev almıştır. Hükümetin istifası üzerine de bu görevi sona ermiştir. Ayrıca bkz.; Nermin Zahide Aydın, “*Maliye Nazırı Mehmed Cavid Bey*”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, s.2-3.

³⁰ Emine Semiye Hanım, Tanzimat döneminin önde gelen devlet adamlarından Ahmet Cevdet Paşa’nın kızıdır. 1864-1944 yılları arasında yaşamıştır. Fransa’da ve İsviçre’de eğitim almıştır. Anadolu’da ve İstanbul’da edebiyat ve Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Ayrıca bkz., Şahika Karaca, “*Modernleşme Döneminde Bir Kadın Yazarın Portresi: Emine Semiye Hanım*”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, S.52, s.115

kadınların giyimi üzerine yapılan baskıları eleştirmiştir. Ahmet Rıza Bey'in kız kardeşi Selma Hanım ise kadınların durumunun iyileştirilmesinin ilk önce kadın eğitiminin yaygınlaştırılmasıyla sağlanacağını ifade etmiştir. Meşrutiyet'in ilanı ile kadınlara yönelik istenen şeyler şunlardı: kadınlar, toplumda hür olmak, çalışmak ve siyasi faaliyetlere katılmak istiyorlardı bunların yanında kadınlar eğitim olanaklarından yararlanmalı ve giyim dahil her türlü yasak kaldırılmalıydı³¹.

İttihat ve Terakki Partisi, kadın meselesi ile yakından ilgilenmiştir. Batılı kadınlara tanınan hakların Müslüman Türk kadınlara da tanınmasını yönünde çalışmalar yapmışlardır. Savaş yıllarında erkeklerin orduda görev almasıyla kadınların toplum hayatına katılması konusunda önemli bir etki olmuştur. Kadınlar silah imalathanelerinde çalışmaya başlamış, öğretmenlik, hemşirelik gibi mesleklerde çalışmışlardır. İttihat ve Terakki Partisi'ne bağlı kadınlar şubesi kurulmuş, siyaset ve milli meselelerle ilgilenmeleri konusunda teşvik edilmiştir. Derneklerin yanında kadınlar sınırlıda olsa siyasi partilerde görev almışlardır³².

İttihat ve Terakki'nin kadınlara dair çalışmaları kadının hürriyetine kavuşması ve çalışma hayatına teşvik edilmesine yöneliktir. Kadınlar yararına isteyip de başarılı olamadıkları çalışmalar olmuştur. Bunlar da kadının resim ve heykel gibi sanatsal çalışmalara dahil edilememesi olmuştur. Tiyatrolarda Müslüman kadınların rol alması ve izlemeye gitmeleri engellenmiştir. İttihat ve Terakki Partisi kadınlar şubesini kurarak kadınlarında siyasi hayata girmesini teşvik etmişlerdir. Kurulan ve ittihatçılar tarafından desteklenen Kadın Cemiyeti milliyetçilik fikrinin kadınlar arasında yaygınlaşmasını sağlamıştır³³.

Toplumda ve siyasal yapıda kökten değişimlerin olduğu 1908 yılında Türkiye'de aile ve devlet ilişkisi önem kazanmıştır. Bir yandan sanayileşme faaliyetleri diğer taraftan eşitlik özgürlük fikirleri kadın ve aileyi Osmanlı Devleti'nin ana sorunu haline

³¹ Yaprak Zihnioğlu, **Kadımsız İnkılap Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası Kadın Birliği**, Metis Yayınları, İstanbul 2013, s.54-56

³² Sedef Bulut, "*Türkçülerin Penceresinden Osmanlı'da Kadın Meselesi ve Orta Asya Referansı*" **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.10, 2013, s.322-323

³³ Sühendan Arıkan, "*II. Meşrutiyet Dönemi Kadın Hareketleri ve Kastamonu Örneği*", **Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2011, s.101-115

getirmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında savaş koşullarının neden olduğu toplumsal çöküntü devleti aile ve kadın sorunlarına yöneltmiştir. Kadın özgürlüğü ve buna uygun olarak ittihatçıların deyişiyle yeni aile, milli aile, yeni hayat kavramları oluşmuştur. “Milli aile” çekirdek aileydi. Anne baba çocuklardan oluşmaktaydı. İttihatçılara göre aile kültürün parçasıydı ve yerel kalmak zorundaydı. Milli aile diğer ulusların aile modellerine uymak zorunda değildi³⁴.

1.1.2. Osmanlı Toplumunda Feminizm

Feminizm, kadınların hayatın her alanında erkeklerle eşit olarak hareket edebileceklerini savunan, sosyal kısıtlamalara ve geleneğin ayırımına karşı bir harekettir. Kadınlar için taşıdığı anlamlar ise, bireysel bağımsızlık, özgürlük ve kendini keşfetme ruhudur. Feminist hareketin çıkış noktası kadınların modern dünyaya karşı tutuculuklarını anlamalarıyla başlamıştır. Türkiye’de kadın yazarlar kadınların toplumdaki rollerine ilişkin feminist eylemler yapmışlardır. Kadınların toplumdaki konumu hakkında düşünceler Batı ve Osmanlı–Türk düşünce tarzları arasında farklılık göstermiştir. Muhafazakâr erkekler, modernist-Batı ve modernist-İslamcı düşüncelerde kadının sosyal bir varlık olduğu konusunda hemfikirdi. Milli mücadelede ve Cumhuriyetin kurulmasından sonra ulusallaşmada kadının aktif olarak yer almasına gönülden destek vermişlerdir³⁵.

Modern anlamda feminizm kadının sosyal rolünü geliştirmesiyle ilgilidir. Fransız İhtilali ile başlayan kadın hareketleri XIX. yüzyılın ortalarında ilgi odağı haline gelmiştir. Ataerkil kavramı ise, feministlerin kadın ve erkek arasındaki güç ilişkisini anlamak için kullandıkları kavramdır. Aile içinde baba-koca egemenliğine dayanmaktadır. Feministler tarafından ortadan kaldırılması gereken bir durum olduğu görüşü ileri sürülmüştür. Çünkü ataerkillik aile içi bir kavram olmakla birlikte topluma da yansımaktadır. Bu durum kamusal alanda da eğitim, iş, siyasette erkek hâkimiyetine yol açmıştır. Feministlerin kadının aile dışında da özgür olması gerektiğine dair düşüncelerine karşın muhafazakârlar, kadının biyoloji gereği

³⁴ Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Devlet, Aile ve Feminizm” *Sosyo/Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. I, Ankara 1993, s.216-219

³⁵ Ayşe Durakbaşa, *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.53-68

erkeklerden zayıf olduğu ve doğurganlık özelliğinden dolayı kadına biçilen rol ev içerisi ve annelik rollerine sahip olduklarını savunmaktadırlar. Feminist çevreler kadınları bu kalıbın ve kadına yüklenen rolün dışına çıkarmak istemektedirler. Fransız Devrimi'ndeki halk ayaklanmalarında kadınlar devrime destek vermiş ve devrimin simgesi olan eşitlik, özgürlük, kardeşlik sloganlarına sarılarak kendilerine hak talep etmişlerdir³⁶.

Osmanlı toplumunda kadın hakları hakkında tartışmaları Tanzimat dönemi ile başlamıştır. Batı'yı yakından tanıyan aydınlar kadınların toplumsal hayattaki konumunu değiştirmek için çözüm arayışı içine girmişlerdir. Yazarlar o gün için mahrem sayılacak kadın ve aile konularına eserlerinde dolaylı olarak da olsa yer vermişlerdir. II. Meşrutiyet döneminde kadın konusu fikir savaşı denilebilecek sert tartışmalara yol açmıştır. Tanzimat aydınları daha çok şehir kadınları üzerine durmuş ve onların erkeklerle eşit eğitim almaları halinde erkekler kadar bilgili olabileceklerine inanmışlardır. II. Abdülhamid döneminde basına sansür uygulanmışsa da kadınlar kendi hakları konusunda fikir üretmeye başlamışlardır. Fatma Aliye ve Nigâr Hanımlar bu konuda yazı yazan kadınların başında gelir. Meşrutiyet döneminde feminizmin tartışılma sebepleri çeşitlidir. Bunlardan biri Batı'daki ve diğer İslam toplumlarındaki tartışmaların örnek alınması diğeri ise, Osmanlı toplumunun yarısını oluşturan kadın gücünün ihmal edilmesi eğitim ve hayatın içine sokulmaması ve savaşlarla birlikte bu güce duyulan ihtiyaçtır. Bu konu tartışılırken farklı akımlara mensup aydınlar farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Batıcılar bu tartışmaları başlatan gruptur ve Batı'yı örnek almak istemektedirler. İslamcılar bu tavırlar karşısında İslamiyet'i ve gelenekleri savunmaktadırlar. Türkçüler ise, eski Türk geleneklerine dayanarak adeta kendi kültürünü yeniden keşfetmeye çalışmaktadırlar³⁷.

Osmanlı toplumunda Türk kadın hareketi ya da Türk feminizmi Avrupa'dan farklı yol izlemiştir. Avrupa ülkelerinde feminist hareketlerde oy hakkı mücadelesi üzerinde durulurken Osmanlı'da feminizm Türk kadınlarının siyasi mücadeleleri

³⁶ Atıl Cem Çiçek, Selçuk Aydın, Bülent Yağcı, "Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.VI, S.1, 2015, s.11-17

³⁷ Kurnaz, a.g.e., s.20-22

üzerinde durmuştur. Türk kadını çalışma hayatına atılma, eşit eğitim, evlilik ve boşanma hukukunun adaletsiz yapının düzeltilmesi alanlarında mücadele edilmiştir. Türkiye’de Tanzimat’tan beri modernleşmeci zihniyetle ele alınan kadın, toplumun geri kalmışlığının göstergesi olarak seçilip, çözülmesi gereken bir mesele olarak gündeme gelmiştir. II. Meşrutiyet döneminde kadının yaşamında kalıcılığını uzun süre koruyacak yeni dönüşümler gerçekleşmiştir. Kadının toplumsal hayata katılması için çaba sarf edilmiştir. Feminizm kendini bu dönemde daha çok hissettirmiştir. II. Meşrutiyet döneminde kadının her alanda Avrupalı kadınlar gibi eğitilmesini İttihat ve Terakki yanlıları Abdullah Cevdet, Tefik Fikret ve Selahaddin Asım gibi isimler savunmaktadır. İslamcılar ise, kadının iyi bir eş ve iyi bir anne olmasını savunmaktadır. İslamcıların bu düşüncelerine karşı olan Selahaddin Asım, “*Türk Kadınlığının Tereddidi*” adlı eserinde kadına gereken önemin verilmesini ve onun eğitilerek sağlıklı toplumların kurulabileceğini vurgulamıştır³⁸.

Kadın yazarlarımızın feminizm hakkındaki görüşleri de şu şekildedir: Fatma Aliye Hanım, 1909’daki yayınladığı “*İlm ve Celh*” makalesinde feminizmin tek bir tanımının olmadığı ve “ifrat perveran” olarak tanımladığı radikal feminizme endişe ve kuşku ile baktığı görülmüştür. Fatma Aliye Hanım, feminist hareketlerin erkeklere savaş açmakla kadınların açısından evliliğe rağbet etmeyenleri artırması sebebiyle uygun bulunmamaktadır. Kadının gelişiminde en büyük engeli erkekler olarak görmektedir. Bu durumun medeni ülkelerde de aynı olduğunu belirtmektedir. Türk kadının ilerlemesi için Türk erkeklerinin zihnindeki geleneksel kadın modelinin değişmesini zorunlu görmektedir. Kadınların ilerlemesinin erkeklere bağlı bulunduğu gibi insanlığın ilerlemesini de kadınlığın yükselmesine bağlamaktadır. Batılı anlamda feminizme karşı çıkan Fatma Aliye Hanım, İslam’ın kadınlara toplumda eşit ve mutlu olmasını sağlayacak haklar verdiği ancak bunların örf ve adetler neticesinde ellerinde alındığını savunmaktadır. 1909’da yayınladığı “*Terbiye-i İctimaiyye*” adlı makalesinde kadınların örtünmesi ve yabancı erkeklerle görüşmeme meselesini erkeğin kadın anlayışındaki yanlış zihniyete bağlamaktadır. Kadınların tecrit

³⁸ Ferihan Polat, Gündüz Derer, “*Muhafazarlık ve Feminizm Kısacasında Bir İsim: Fatma Aliye Hanım*” *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.15, 2016, s.189-190

edilmesinin erkeklerin iradesine hakim olamamalarından kaynaklandığını savunmaktadır³⁹.

Fatma Aliye Hanım, Osmanlı-İslam kadınlarının gelişmişliğini Avrupa'ya duyurmaya çalışmıştır. “*Nisvan-ı İslam*” adlı eserinde de bu konu üzerine durmuştur. İslam'ın kadının kamusal alana girişini engelleyen yönleriyle değil, kadına yeni kapılar açan yönleriyle ilgilenmektedir. “*Namdarın-ı Zenan-ı İslamiyandan Biri*” adlı eserinde geçmişte önemli ve unutulmuş kadın fıkıhçı ve hocaları tanıtmıştır. İslam'ın kadına liderlik vasfını verdiğini ancak Fars etkisi ile kadın güçsüzleştirildiğini savunmaktadır. Fatma Aliye Hanım, 1895'ten 1906'ya kadar 580 sayıyla haftalık olarak yayımlanan “*Hanımlara Mahsus Gazetesi'nde*” Osmanlıcılık ve İslamcılık temelinde kadın haklarının sağlanacağını ileri sürmüştür⁴⁰.

Nezihe Muhittin Hanım kadın-erkek eşitliği konusunda mutlak eşitliği savunmamaktadır. Kadının doğası gereği besleyicilik, bakıcılık, kırılabilirlik, zayıflık, çocuksuluk, yetersizlik gibi nitelikleri bakımından erkekler tarafından baskıya maruz kaldıklarını vurgulamıştır. II. Meşrutiyetle başlayan ve Cumhuriyetin ilk on yılı yaygınlaşan yeni kadın imajına karşı Nezihe Muhittin, eşitlik konusunda yüzeysel olduğunu savunmuştur. Kadınların erkeklerle fiziksel olarak eşit olduğu fikrinde değildi. Kadınların yapıcı, erkeklerin yıkıcı özellikleri sebebiyle eşit olmalarının topluma zarar vereceğini düşünmektedir. Amaç kadınların eşitliğinin sağlanması değil, kadının kendi kimliğinin bulunması, değer kazanması, toplumun her alanında yerlerini almalarıdır⁴¹.

Kadın bulunduğu dar kafesi terk ederek topluma açılmalıdır. İlk olarak evdeki kayınvalidesi, kayınpederine karşı özgürce kendini ifade edebilmeli daha sonra kalabalıkta konuşmalıdır. Evde kapalı kalan kısıtlı çevresiyle dedikoducu, çevresine ve kendisine faydası olmayan insan modelinden sıyrılmalıdır. Kadın ve erkek iki zıt kutuplardır. Bu iki zıt kutup birbirini tamamlamalıdır. Tabii ki kadının güçleşme yapıp kaslı bir vücuda sahip olmasına gerek yoktur. Kadının anne olması için sağlıklı

³⁹ Polat, a.g.m., s.192-194

⁴⁰ Sancar, a.g.e., s.101-103

⁴¹ Zihnioğlu, a.g.e., s.98-102

olması yeterlidir. Aşırı güce ihtiyacı yoktur. Kadın Nezihe Hanıma göre avukat, öğretmen, doktor, milletvekili, sanatçı, tüccar, memur hatta bakanda olabilir. Kadınların erkeklerin evlerine bakamadıkları durumlarda çalışmalarını için eğitim almaları gerektiğini savunmaktadır. Kadının amacı yukarıda saydığımız mesleklerden birine sahip olmak olursa ve sadece bu amaç için çalışırsa toplumsal denge bozulurdu. Nezihe Muhittin, bireyciliğe ve feminizmin bireyci yorumuna karşı çıkmıştır. Kadınların erkeklerle aynı olma hevesini de bireycilik olarak görmüştür. Ülkenin geri kalmışlığını batıl inançlara ve bilim dışı bilgileri kullanan cahil kesime bağlıyordu. Feminizm, Nezihe Hanıma göre gelişmeyi hedef almalıydı⁴².

Halide Edip ise “*Yeni Dünya, Eski Kadın*” başlıklı yazısında kadınlar arasında feminizmin yaygınlaşması için eğitimin çok ileride olmasını savunmaktadır. Fakat bizim eğitim konusunda pek çok adım atmamız gerekmektedir. Halide Edip, feminizmin erkeklere karşı bir hareket olmasını savunmak yerine yapacakları işlerde onlardan faydalanmanın gerekliliği üzerinde durmuştur⁴³.

1.1.3. Düşünce Akımları: Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük Açısından Kadın

Batıcılar “Bu devlet nasıl kurtarılabilir?” sorusuna cevabı batıya benzemekte bulmuşlardır. Kadın konusunda ikiye ayrılmıştır. Bir kısmı, (Selâhaddin Asım, Abdullah Cevdet gibi) örtünmeye kesin tavır olarak, kadınların perişanlığına sebep olarak İslamiyet’i göstermektedir. Diğer ılımlı kesim ise, (Celal Nuri, Rıza Tevfik vs.) kadınların geriliğini İslamiyet’e değil içtimai şartlara ve dış tesirlere bağlamaktadırlar. Ancak hepsinin de ortak yanı tek eşlilikten yana olmaları ve kadına eğitim verilerek sosyal hayata kazandırılması düşüncesine sahip olmalarıdır⁴⁴.

⁴² Ayşegül Baykan, “*Nezihe Muhittin’de Feminizmin Düşünsel Kökenleri*”, **Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931**, (Yay. Haz. Ayşegül Baykan ve Belma Ötüş-Baskett), İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.30-35

⁴³ Kelime Erdal, “*Halide Edib Adıvar’ın Bakış Açısıyla Kadının Çalışma Hayatı*” **Gaziantep Sosyal Bilimler Dergisi**, 2008, s.118

⁴⁴Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını(1839-1923)**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.137-139

Batıcı fikirlerin ileri gelenlerinden Celal Nuri'ye göre, Osmanlı toplumundaki sıkıntılarının sebebi kadınların aşağılanmasıdır. Kadınla ilgili reformları İslam'a uygun görmektedir. Bu fikirlerini “*Kadınlarımız*” adlı eserinde savunmuştur. Celal Nuri, İslam hukuku ve Batılı kadın haklarının karşılaştırmasını yaptığında İslam hukukunun miras, tasarruf konularında Batı'dan kat kat üstün olduğunu ve İslam hukukundan faydalanılması gerektiğini savunmuştur. Düşüncesini şu temele dayandırmaktadır. İslamiyet'te kadın ticaret yapar, vergi verip iktisadi ve ictimai bakımdan erkeklerle eşit kabul edilir⁴⁵. Tahsin Nahid'de kadınların İslamiyet'le ilgisi olmayan esirlik durumundan kurtulmasını savunmaktadır. Ona göre, İslamiyet'in aksine hareketler yaparak kadınlara kötü duruma sokmak yersiz ve gereksizdir⁴⁶.

Batıcılığı benimseyen Selahaddin Asım, 1905 yılında yayınladığı “*Türk Kadınlığının Tereddidi*” adlı eserinde, Türk kadınının dini baskılar yüzünden tabii özelliklerini yitirip yozlaştığını söylemektedir. Dini kökenli kanunlar erkeklerinde gerilemesine yol açmıştır. “*Tesettür ve Mâhiyeti*” isimli makalesinde de kadının örtünmesini sosyolojik açıdan ele almıştır. Selahaddin Asım'ın düşüncesine göre, kadının sosyal ve ekonomik hayattan faydalanabilmesi için örtünmekten kurtulması gerekmektedir. Batıcıların önde gelen isimlerinden biri de Kılıçzade Hakkı'dır. Kılıçzade Hakkı, İçtihat 'da yayınladığı “*Pek Uyanık Bir Uyku*” isimli yazısında kadınlar hakkındaki fikirlerini açıklamıştır. Fikrine göre, tek eşlilik esas olmalı, padişahların bile tek hanımı olup, cariye⁴⁷ hakkı olmamalıdır. Kadınlar israf etmedikleri müddetçe istedikleri gibi giyinebilirler. Kadınlar ve genç kızlar erkeklerden kaçmayacak ve

⁴⁵Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, s.137-139

⁴⁶Kurnaz, *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013, s.33

⁴⁷Cariye, harpte esir alınan kadınlara verilen isimdir. Cariyeler yetenekleri göz önüne alınarak satılmaktadır. Müzik, şiir, edebiyat, Kur'an okuma, ev idaresi konularında yeteneği olan cariyeler yüksek fiyat verilerek satılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde tanınan en ünlü cariye ise Hürrem Sultan ve Kösem Sultan'dır. İslamiyet inancına göre, köle azat etmek sevaptı bu nedenle cariyeler azat edilebiliyordu. Cariyeler evin hanımı gibi yiyip içerler, giyinirler iyi muamele görürlerdi. Osmanlı Devleti'nde cariyeliğin kaldırılmasına yönelik çalışmalar XIX. Yüzyıl ortalarında başlamıştır. Burada amaç Batı'ya karşı olumsuz izlenim uyandırmamaktır. 1856 Paris anlaşmasıyla göre zenci köle ticaretinin kaldırılacağı ve esirlerin azat edileceğine dair söz verilmiştir. 1876(1293) Kanun-i Esasi'de Osmanlıların şahsi hürriyete sahip oldukları hükmü yer almaktadır. Şahsi hürriyet kelimesiyle cariyeliğin uymaması üzerine kaldırma kararı alınmış ancak cariyeliğin kaldırılması kararı bu konu da gelir elde etmek isteyenleri pek memnun etmemiştir. Cariyeliğin kâğıt üzerinde kaldırıldığı görülmüş ve Saltanatın kaldırılmasına kadar (1 Kasım 1922) cariyelik devam etmiş, sarayda cariyeler görülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını (1839-1923)*, s.40-42

erkekler gördüğü beğendiği kızla evlenebilecek görücü usulü kalkacaktır. Avrupa medeni kanunu kabul edilerek, bugünkü evlenme ve boşanma şartı tamamıyla değişecektir. Bazı Batıcı yazarlara göre ise, İslamiyet kadın haklarına yer vermekte ancak gelişmeler yabancı kültürlerden kaynaklanmaktadır. Rıza Tevfik'e göre, Türk kadınının durumu dini değildir. Anadolu'da erkekler kahvehane de otururken kadınların tarlada çalışması dinle ilgili değil, içtimaidir. Bunu düzeltmek için aniden hareket etmek doğru değildir. İslahata sokaktan değil, aileden başlanmalıdır⁴⁸.

İslamcılık, II. Meşrutiyet döneminde gelişme gösteren bir akımdır. Dergisi Sırat-ı Müstakim⁴⁹dir. İslamcılık, Batı emperyalizmi karşısında ülkelerin sömürgeleştirilmesine karşı çıkarak buna İslamiyet'te çare arayan bir akımdır. İslamcılığı savunanlar, Namık Kemal ve Cemalettin Efganî'dir⁵⁰.

İslamcılık ideolojinde İslamcılar kadın meselesine İslami ölçülerden uzaklaşmadan yaklaşırlar. Kadını İslami ölçülere göre eğitmek ve sosyal hayatta bir yere oturtmak gerekmektedir. Batının manevi ve kültürel yönleri ayrılarak sadece ilim ve tekniğinin örnek alınmasından yanadırlar. İslamcılardan Şeyhülislam Musa Kazım Efendi kadınların çarşafsız sokağa çıkmasına karşı çıkıyor ve kadınların çarşaf giymesini zorunlu kılacak kanun istiyordu. Musa Kazım Efendi'ye göre, örtünme kadına hiçbir hakkı kaybettirmezdi. Kadın da erkek gibi namusunu koruyarak gezmeye gidebilir ve eğlenebilirdi. Daha fazlasına ise analık ve evdeki vazifesine müsait değildi. Ama isterse evlendikten sonra eğitim alabilirdi. Said Halim Paşa'da birçok uygarlığın tarihte kadınlar yüzünden çöktüğünü belirterek bu fikri desteklemiştir. İslamcılar, şeriatın emrettiği her şeyin faydalı, yasakların ise zararlı olduğunu savunmaktadır. Tesettür şart olmakla birlikte kadına bir hakkını kaybettirmez, kadın istediği gibi namus dairesinde gezebilir ve eğlenebilir, hatta konferanslarda verebilir, tesettüre riayet ettikleri müddetçe ticarete yapabilirler⁵¹.

⁴⁸ Kurnaz, **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)**, s.131-136

⁴⁹ Sırat-ı Müstakim, İslamcı bir dergi olarak Meşrutiyet döneminde Ağustos 1908 yılından 1 Mart 1912 yılına kadar yayın yapmıştır. Bu tarihten sonra Sebilürreşad ismi ile Eşref Edip ve başyazar Mehmet Arif tarafından yayın hayatı devam ettirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sevda Özkaya, **Meşrutiyet Dönemi Basımından Örneklerle Türkistan(Siyasi, İktisadi, Sosyal Hayata Dair)**, Kesit Yayınları, İstanbul 2016, s.12

⁵⁰ Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980**, İmaj Yayıncılık, Ankara 2016, s.73-78

⁵¹ Bulut, a.g.m., s.324-325

İslamcılar, Türkçülerin ve Batıcıların İslam'ın kadını ezdiği, ikinci sınıf bir varlık olarak gördüğü görüşüne karşı çıkmışlardır. İslamcılar bu görüşün doğru olmadığını ispat etmek için, öğrenmenin kadın erkek üzerinde farz olduğunu dini yönden temellendirme yoluna gitmiştir. İslamcılara göre, İslam kadına her türlü hakkı tanımaktadır. Avrupa'nın kadına hak tanıma bahanesi ile kadını esir ettiği, İslam dininin kadına tanıdığı hakları Batı'nın tanımadığından bahsetmişlerdir. İslamcılara göre, kadın toplumun aynasıdır ve bu sebeple eğitilmelidir. Ahmed Naim Efendi'ye göre, İslam dininin kadının ev işi görevleri dışında imkânları el verdiği kadar sanatla uğraşmasını ve kadınlara da farz olan ilmi tahsil etmeleri gerektiğini söylemiştir. Musa Kazım Efendi'ye göre, kadının temel vazifesi olan ev işleri hakkında gerekli bilgileri için eğitim almasının yeterli olduğunu kadınların üniversitede vakit kaybetmelerinin gereksiz olduğunu ifade etmiştir. M. Şemseddin kadınların yabancı dil öğrenmelerine karşıdır. İslamcılara göre kadınları yabancı dil öğrenmesi bizde feminizmin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır⁵².

Türkçülüğü, İttihat ve Terakki Cemiyeti savunarak zamanla bu akımın siyasi bir örgüt olduğu bilincini yerleştirmiştir. Bu bilinçlendirmedeki önemli gelişmelerden biri Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset kitabıdır. Bu kitabında Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılık siyasetlerinin güdülmesindeki yarar ve zararları açıklamıştır. Türkçülüğün ilk örgütlenme girişimi 7 Ocak 1909'da Türk Derneği'nin kurulması ile olmuştur. Üyeleri arasında Ermeniler, Avrupalı bazı doğu bilimciler vardır. 31 Ağustos 1911'de Türk Yurdu Cemiyeti kurulmuştur. Amacı, Türk öğrencilere yurt sağlamaktır. Dernek Türk Yurdu Dergisini⁵³ çıkarmıştır. Türk Ocağı 3 Temmuz

⁵² Adem Efe, "II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1925) İslamcılar ve Çağdaşlaşma Görüşleri", **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Yıl 11, Cilt II, S.46, Ankara, Ağustos Eylül Ekim 2008, s.269-271

⁵³ "Türk Yurdu Dergisi: 18 Ağustos 1911'de kurulan Türk Yurdu Cemiyeti tarafından 24 Kasım 1911 tarihinde çıkarılmaya başlanmıştır. Amacı: "Türklüğe hizmet etmek ve faydalı olmak" diye ifade edilmiştir. 1917'den itibaren Türk Ocakları'nın yayın organı olarak varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla Türkçü düşünceyi benimseyip yayın hayatına en uzun süre devam eden dergi amacı doğrultusunda Türk Dünyası'na hizmet olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Dergi günümüze kadar bazı kesintilerle birlikte Türkçülük hareketini savunan en uzun ömürlü dergidir. Milli kültürün, milli bilincin sözcülüğünü yapan dergide yazan başlıca isimler; Mehmed Emin Yurdakul, Müftüoğlu Ahmed Hikmet, Ömer Seyfeddin, Ziya Gökalp, Ali Canip, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Gaspıralı İsmâil, Veled Çelebi, Necip Âsım, Bursalı Mehmed Tâhir, Mehmed Fuad Köprülü, Abdülhak Hâmid, Süleyman Nazif, Ahmet Zeki Velidi, Celâl Sahir, Enis Behiç, Kemalettin Kâmi, Yusuf Ziya, Halit Fahri,

1911'de İttihat ve Terakki'nin kurmuş olduğu Askeri Tıbbiye' de etkinliğine başlamıştır. Türk Ocağı'nın resmen kuruluşu 25 Mart 1912'dir⁵⁴.

Ziya Gökalp ve Türkçülük akımının içinde yer alan Mehmet Emin, Hamdullah Suphi, Yusuf Akçura, Halide Edip'e göre Türk kadınının evin dışında çalışma-sosyal hayatta gerekli yer alması gerekmektedir. Gökalp'e göre Osmanlılar Meşrutiyet dönemine kadar sahip oldukları aile ahlakını yitirmiştir. Batıyı taklit ederek oluşacak kültürel bozulma, eski Türkler 'de var olan aile ahlakındaki anlayışın yeniden diriltilmesi ile düzelecektir⁵⁵.

1.1.4. Kadınlar İçin Açılan Okullar

1839 Tanzimat fermanı siyasi, fikri ve sosyal alanda ıslahat hareketinin başlangıcıdır. Bu ıslahat hareketi Osmanlılar arasında fikri bir gelişme sağlayarak yeni okulların açılmasıyla kızlara eğitim imkanı sağlanmıştır. Bu dönemde ayrıca evlerde özel ders alan kadınlarımızda bulunmaktaydı. Arapça, Farsça, Almanca ve İngilizce gibi diller öğrenmenin yanında şiir ve musikiyle de uğraşmışlardır. 1869'dan önce hükümet tarafından ilk ve orta dereceli okullarla, sanayi okullarının açılmasına karar verilmiş ancak ailelerin kızlarının erkeklerle birlikte eğitim almalarına ve erkek öğretmenlerden ders almalarına karşı tutucu zihniyetleriyle eğitim alanında gelişme sağlanamamıştır. 1870'de Kız Öğretmen Okulu açılmıştır. Ancak bu okulda yeteri kadar kadın öğretmen bulunmadığından "kadınlardan öğretmen yetiştirilinceye kadar yaşlı ve edepli olmak şartıyla erkeklerden öğretmen tayini caiz olduğu" yönetmeliğe bir madde halinde koyulmuştur. 1900 yılında kadın öğretmen sayısı artmıştır⁵⁶.

Kızlar Tanzimat'tan önce Sıbyan Mekteplerine gidebiliyordu. Sadece Sıbyan Mekteplerinde erkekler gibi eğitim görebiliyorlardı. Yükseköğretimin eğitiminin

Faruk Nafiz, Orhan Seyfi, Aka Gündüz, Halide Edip, Yakup Kadri, Refik Halit, Hamdullah Suphi, Hüseyin Cahit, Reşat Nuri, Falih Rıfki, Besim Atalay, Abdullah Cevdet'tir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Özkaya, a.g.e., s.18

⁵⁴ Akşin, a.g.e., s.73-78

⁵⁵ Nilüfer Özcan Demir, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. VI, S.2, Aralık 1999, s.11

⁵⁶ İnan, a.g.e., s.85-91

görüldüğü yerlerde eğitim görme imkanları yoktu. Tanzimat'ın ardından 1843 yılında ilk defa kızlar Tıbbiye'de Ebelik dersleri görmeye ve eğitim almaya başladılar. Tıbbiye'den verilmekte olan bu ders yine toplumsal cinsiyetin meslek anlayışı ile benimsenmektedir. Ebelik geleneksel olarak kadınlara atanmış meslek türü olarak görülmektedir. 1848 yılında Meclis-i Maarif-i Umumiye, Maarif-i Umumiye Nezareti olarak yapılandırıldı. Yükseköğretim kurumları yalnızca erkeklere yönelikti. Kız Öğretmen Okulu 1970 yılında açıldı. Bu okulun açılmasında amaç kızlara toplumda konum kazandırmak değil, buradaki asıl amaç kızların erkek öğretmenler karşısında yüzleri açık bir biçimde çıkamayacaklarını dayatan dinsel anlayıştı. Bu anlayışa göre erkeklerle kızlar özellikle yüzleri görünür biçimde aynı ortamda yer alamazlardı. Bu anlayış neticesinde kızların öğretmenlik eğitimi alarak kendi cinslerine eğitim vermeleri sağlanmıştır⁵⁷.

1864 yılında ilk Kız Sanat Okulu, Mithat Paşa tarafından açıldı. Bu okulda kızlara dikiş, dokuma gibi dersler verilmiştir. Özellikle de savaşlar sırasında ordu için giysi dikmişlerdir. 1869 yılında Mithat Paşa'nın desteği ile İstanbul'da Dikimhane niteliğinde Kız Sanayi Mektebi açılmıştır. 1884 yılında ise Kız Sanayi Mektebi 5 sene eğitim vermek amacıyla yapılandırıldı ve Savaş Bakanlığı yerine Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. 1870 yılında kızlar için İlköğretim Okulu açıldı. 1880 yılında İdadi açıldı. Kızların lise eğitimlerini tamamlamaları için açılmıştır⁵⁸.

Meşrutiyet döneminde kızların eğitimi konusunda eksiklikler görülmüştür. Öğretmenlerinde yeterli olmadığı görülmüş ve Avrupalı öğretmenlerin Türkiye'de 5 yıl çalıştırılması yönünde karar alınmıştır. Anadolu'ya yapılan gezi neticesinde, bu okulların durumunu çok kötü olduğu gözlenmiştir. Okullar bina, araç-gereç ve öğretmen konusunda yetersizdir. Rüştüyeler hakkında eskiye nazaran bir değişiklik görülmemektedir. İdâdiler, Meşrutiyet döneminde gelindiğinde ülkede hala resmi kız idâdisi yoktur. II. Abdülhamid, idâdilerin yaşatılması için Kandilli 'deki Adile Sultan Sarayını bu okula bağışlamıştır. Okulda İngiliz öğretmen bulunacak, yatılı ve gündüzlü olarak iki program uygulanacaktı. 1910 Temmuzunda Mekteb-i Sultanî-i

⁵⁷ Ahmet Yılmaz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2010, s.198-200

⁵⁸ Yılmaz, a.g.m., s.198-200

İnas Cemiyet-i Hayriyyesi adlı bir cemiyet kurulmuş ancak bundan da fayda görülmemiştir. Özel teşebbüslerin sonuç vermediği anlaşılınca devlet işe el atmış ve 1911'de Aksaray'da Kız İdâdisi açılmıştır. 1913'de İstanbul'da İnas Sultanisi açılmıştır. 1915 yılında Bezm-i Alem almıştır. Daha sonraki yıllarda Erenköy, Çamlıca ve Kandilli idadileri açılmıştır. Bu dönemde kız idadileri İstanbul ile sınırlıdır⁵⁹.

Türk kadını Yükseköğretim hakkını Meşrutiyet döneminde elde etmiştir. İlk olarak 1914 yılında İstanbul'da Darülfünununda kızlara yönelik dersler vermeye başlanmıştır. Bu dersler arasında kadın haklarının öğretilmesi, ev bilgisi, tabiat, sağlık, tarih, pedagoji gibi konular işlenmiştir. 1915 yılında İnâs Darülfünunu kurulmuştur. Bu okul liseler ve öğretmen okulları için kadın öğretmen yetiştiren bir okul durumundadır. 1920 yılında İstanbul Darülfünununa bağlanmıştır. Bir müddet sonra kızlar erkeklerin sınıfında ders görmeye başlamıştır. Bunu ilk defa 16 Eylül 1921'de fen ve edebiyat şubeleri başlatmıştır. İlk mezunlarını 1917'de vermişlerdir. 1914 yılında kızlar için açılan İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi, 1921 yılında Sanâyi-i Nefise Mekteb-i Alisi haline gelmiştir. Bu sayede güzel sanatlar alanında kadınların yetiştirilmesine imkan sağlanmıştır⁶⁰.

⁵⁹ Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını(1839-1923)*, s.97-104

⁶⁰ Kurnaz, a.g.e., s.106-108

II. BÖLÜM: II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ KADIN DERGİLERİ VE KADIN DERGİLERİNDEKİ KADIN YAZARLAR

2.1. II. Meşrutiyet Dönemi Kadın Dergileri

Meşrutiyet döneminde yaşanan basın hayatındaki özgürlük ortamı neticesinde yayınlanan kadın dergilerde artış sağlanmıştır. Dergiler Batıcı ve Türkçü olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Batıcı Kadın dergileri; Mefharet, Demet, Mehasin, Kadınlar Dünyası, Aile, Hanımlar Âlemi, Kadınlar Âlemi (Osmanlı Kadınlar Âlemi), Hanımlar Âlemi, Kadın, Genç Kadın, Hanımlara Mahsus Gazete, Musavver Kadın, Türkçü Kadın Dergileri; Kadınlık Hayatı, Kadınlık, Kadın Duygusu, Seyyâle, Türk Kadını, Sıyânet, Bilgi Yurdu Işığı (Bilgi Yurdu Mecmuası), Genç Kadın'dır.

Mefharet, Aile, Hanımlar Âlemi, Kadınlar Âlemi (Osmanlı Kadınlar Âlemi), Kadın, Hanımlara Mahsus Gazete, Musavver Kadın, Kadınlık Hayatı, Kadınlık, Seyyâle, Sıyânet gibi kadın dergileri içerik bakımından araştırmaya konu olmamıştır. “*Aile Dergisi'nde*”; aile hayatı, evlilik ve çocuk eğitimi ve moda hakkında bilgiler verilmiştir. “*Hanımlar Âlemi*”, 28 Mart 1334'te yayınlamıştır. Edebi bir dergi olarak bilinmektedir. “*Kadın*” dergisi İstanbul dışında yayınlanan ilk kadın dergisidir. 13 Teşrinievvel 1324 ve 25 Mayıs 1325 yılları arasında Selanik'te yayınlanmıştır. Ele aldığı konular ise, çocuk terbiyesi ve ev idaresidir. Ayrıca bu dergide kadınların eğitim konusu eleştirilmiştir. “*Musavver Kadın*”, 1327 yılında yayın hayatına başlamıştır. Bu dergi konu açısından edebiyat ağırlıklıdır. “*Kadınlık Hayatı*”, 31 Ağustos 1330'da yayınlanmıştır. Dergi de şiir, hikaye gibi edebiyat konularına ayrıca haberlere de yer verilmiştir. “*Kadınlık*”, 8 Mart 1330'da yayınlanmıştır. Dergide fikir yazıları, resim, musiki, şiir, reklam, güzellik, terzilik gibi konulara yer verilmiştir. “*Seyyâle*”, 22 Mayıs 1330'da yayınlanmıştır. “*Seyyâle*” de çocuk terbiyesi, ahlâk, seyahat gibi konulara yer verilmiştir. “*Sıyânet*” dergisinin ilk yayınlanma tarihi hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Ele aldığı konular ise, içtimai, edebi, iktisadi, kadın ve aile konularına yer verilmiştir.

2.1.1. Kadınlar Dünyası

20 Aralık 1913(Miladi), 7 Kanun-i Evvel 1329 (Rumi) tarihinde çıkarılmıştır. 1913'ten 1921'e kadar aralıklarla yayınlanmıştır. Haftalık yayınlanmıştır. Yayın yeri İstanbul'dur. Yayına hazırlayanlar: Nuriye Ulviye Mevlan ve Emine Seher'dir⁶¹. Kadınların hakkında bilgi veren bu dergide kadınların Batılı kadınların yolunda ilerleme isteği üzerine yayınlar yapılacağı hakkında bilgi verilmiştir. Dergi de sürekli II. Meşrutiyet'in getirdiği kanuni haklardan yararlanılmadığından şikayet edilmektedir. Bu haklar için gerekirse mücadele etmek gerektiğinden bahsedilmiştir. Dergide Beynelmilel Kadınlar Cemiyeti tanıtılmıştır.

"*Kadınlar Dünyası*" adlı derginin kapak fotoğraflarında genellikle kadınların fotoğraflarına rastlanmaktadır. Özellikle Belkıs Şevket Hanımın fotoğrafı bulunmaktadır. Belkıs Şevket Hanımın derginin Kapak kısmında anlatıldığı gibi Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyetinin üyelerinden ve "*Kadınlar Dünyası*" dergisinde yazarlarındandır. Bu dergide ayrıca Belkıs Şevket Hanımın uçağa binmesi uzun uzun anlatılmış ve bu cesareti bütün kadınlara örnek gösterilmiştir.

Dergideki yazılarda erkekler eleştirilmekte kadınlara karşı olumsuz tavır ve davranışlarından bahsedilmektedir. Aile içerisinde kadına verilen değer, görücü usulü evlilik, kadının ev dışına çıkmasının kurallara bağlı kalması, eğitim hayatından yoksun bırakılması gibi durumlar eleştirilmiştir. Aile kavramının oluşması için kadın ve erkeğin birlik içinde evliliği yürütmesinin gerekliliğinden bahsedildiği gibi kadının çocuğuna eğitim vermesi için öncelikle kadının eğitim alması gerektiği öne sürülmektedir. "*Yuvayı dişi kuş yapar*" , "*kadının saçı uzun akli kısa*" gibi toplum tarafından alışagelmiş sözler aile hayatında kadını anlatan makalelerde çürütülmüştür. Sosyal hayata yönelik inkılapların yapılmasındaki öncelik aileye verilmektedir.

⁶¹ *Kadınlar Dünyası*, (20 Aralık 1913), 1956 SB 303

2.1.2. Türk Kadını

23 Mayıs 1919(Miladi), 23 Mayıs 1334(Rumi) tarihinde 15 günde bir yayınlanmıştır. Yayın yeri İstanbul'dur. Kurucusu Ahmet Hilmi, müdürü Ahmed Halid'dir.⁶² Dergi önce "Türk Kızı" adıyla yayınlanmış daha sonra adı "Türk Kadını" olmuştur. Temel konusu kadındır. Sağlık ve pratik bilgilere de yer verilmiştir. Derginin başlıca yazarları Necmeddin Sadık, Ahmed Edip, Mehmet Emin, Tahsin Nejat, Kazım Nami, Mehmet Arif, Abdülfeyyaz Tefik, Akil Koyuncu, Şükufe Nihal, Faruk Nafiz, Edhem Nejat, Sevim Türkan, Halide Nusret, Salih Zeki, İbrahim Alaaddin, Müfide Ferit, Necmeddin Sadık, dergideki yazılarında kadının çalışmasını savunmaktadırlar. "Bizde Feminizm" başlıklı yazısında kadının erkeklerin yer aldığı meslek gruplarında yer almaları, siyasi ve hukuki alanlardaki hakları Amerika ve Avrupa ile kıyaslanarak anlatılmıştır. Bu alanlardaki değişim için önceliğin aile müessesinde olduğunun ve bunun korunmasının gerekliliği savunulmuş.

Dergide Türkçülük akımına hizmet edildiği görülmektedir. Mehmet Emin'in "Ninni" isimli şiirinde bu açıkça görülmektedir. Türk çocuğunun Turan'ı cennet yapması telkin edilmektedir.

2.1.3. Kadın Duygusu

23 Temmuz 1914(Miladi), 10 Temmuz 1330(Rumi) tarihinde yayınlanmıştır. Yayınlayan Nigar Cemal'dir. Yayın yeri İstanbul'dur. 2 sayı yayınlanabilmiştir.⁶³ Kadınlara hitap eden bu derginin yazarları da kadınlardır.

2.1.4. Genç Kadın

4 Ocak 1919(Miladi), 4 Kanun-i Sani 1335(Rumi) tarihinde yayınlanmıştır. Yayınlayan Karahisarlı Muallim Fuad Şükrü'dür. Yayın yeri İstanbul'dur⁶⁴. 15

⁶² **Türk Kadını**, (23 Mayıs 1334), 1962 SB 303

⁶³ **Kadın Duygusu**, (10 Temmuz 1330), 1973 SB 391

⁶⁴ **Genç Kadın**, (4 Kanun-i Sani 1335), 1962 SB 180

günde bir çıkarılmaktadır. Derginin içerdiği konular ahlak, edebiyat, kadın ve sosyal olaylardır. Derginin 1. ve 8. Sayıları mevcuttur. Kadınlara dair yazılara bakıldığında Halide Nusret Hanımın yazdığı 8. sayıda yayınlanan “*Tesettür Meselesi*” adlı makale dikkat çekmiştir. Bu makalede tesettürün gelişemeye engel olup olmadığını eleştiri havasında anlatılmıştır.

2.1.5. Bilgi Yurdu Işığı

15 Eylül 1917(Miladi), 15 Eylül 1333(Rumi) tarihinde İstanbul’da yayınlanmıştır. Yayınlayan Ahmed Edib’tir⁶⁵. Kadınların eğitimim, sanat, el işleri, çocuk terbiyesi, resim, fotoğrafçılık gibi her çeşit yazıya açıktır. 17 sayı yayınlanmıştır. 13.-17. sayılar “*Bilgi Yurdu*” adıyla çıkarılmıştır Belli başlı yazarları: Ahmet Edip, Halide Edip, Nejat Tahsin, Şukûfe Nihal’dır. Dergide aile, kadın, sanat, fen, tarih, ahlak, spor, kıyafet, pratik bilgiler gibi konulara yer verilmiş. Derginin 10 Eylül 1333 yayınlanan sayısındaki kapağında yer alan şu sözler dikkat çekmektedir: “*Erkek çalışmakla yalnız kendisini kadın ise kendisini, çocuklarını ve bütün bir milleti duçar-ı sefalet eder*⁶⁶.” Bu söz ile derginin kadınların çalışma hayatına katılmasına destek verdiği görülmektedir.

2.1.6. Bilgi Mecmuası

13 Kasım 1913(Miladi), 31 Teşrinievvel 1329(Rumi) tarihinde yayınlanmıştır. Yayın yeri İstanbul’dur. Yayınlayan Türk Bilgi Derneği’dir⁶⁷.

2.1.7. Demet

30 Eylül 1908 (Miladi), 17 Eylül 1324(Rumi) yılında İstanbul’da yayınlanmıştır⁶⁸. 7 sayı çıkarılmıştır sahibi ve başyazarı Celal Sahir’dır. Derginin kadın yazarları; Nigâr

⁶⁵ **Bilgi Yurdu Işığı**, (15 Eylül 1333), 1974 SA 195

⁶⁶ **Bilgi Yurdu Işığı**, (10 Eylül 1333), 1974 SA 195

⁶⁷ **Bilgi Mecmuası**,(31 Teşrinievvel 1329), 1956 SA 132

⁶⁸ **Demet**, (17 Eylül 1324), 1956 SB 298

Bint-i Osman, Jülide, Şiven Perîde, Ruhsan Nevvâre(şiiir), İsmet Hakkı Hanım, Halide Salih' tir. Haftalık olarak yayınlanmıştır. Ağırlıklı olarak şiir ve hikaye gibi eserler yer veren edebiyat dergisi özelliğini taşımaktadır. Edebi yazılar yanında sağlık, moda, çocuk eğitim, ahlak gibi konulara yer verilmektedir. Dergide çıkan bazı yazılarda derginin Meşrutiyeti desteklediği görülmektedir.

2.1.8. Mehasin

13 Eylül 1908(Miladi), 30 Ağustos 1324(Rumi) yılında yayınlanmıştır. Aylık yayınlanan kadın dergisidir. Sahibi ve başyazarı Asaf Muammer'dir. Başyazarı Mehmed Rauf'tur⁶⁹. "*Mehasin*" adlı derginin tanınmış yazarları: Mehmet Rauf, Celal Sahir, Tahsin Nahid, Köprülüzade Mehmet Fuat, Süleyman Nazif, Halit Ziya Uşaklıgil, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Cenap Şahabettin, Fatma Aliye, Nigar Binti Osman, Şükûfe Nihal ve Tevfik Fikret'tir. "*Mehasin*" dergisinin kadın yazarları; İsmet Hakkı Hanım, Zühre Hanım, Halide Salih, Zekiye Hanım'dır. Kadınlar yazılarında eğitim taleplerini dile getirmişler, kadınlarla ilgili çalışmalarda hız kazanılmasını istemişlerdir. Dergide hanımlarla ilgili günlük gelişmelerden hanımların haberdar edileceği bildirilmiştir. Derginin konuları güzel sanatlar, el sanatları, edebiyat, musiki ve modadır. Bu derginin diğer dergilerden farkı batılı tarzdaki kadın fotoğraflarının görülmesidir.

2.2. KADIN DERGİLERİNDEKİ KADIN YAZARLAR

Kadın dergilerinde Şukufe Nihal Başar, Halide Nusret Hanım ve Ulviye Mevlan Hanım'ın makaleleri bulunmaktadır. Bu yazarların yanında kadın dergilerinde Mükerrrem Belkis Hanım, Nezihe Rikkat, İsmet Hakkı Hanım'ın yazıları da bulunmaktadır fakat bu yazarların hayatı hakkında bilgi sahibi olunmadığı için burada yer verilmemiştir.

⁶⁹ **Mehasin**, (30 Ağustos 1324), 1956 SA 337

2.2.1. Şukufe Nihal Başar

1896-1973 yılları arasında yaşamıştır. 1912’de Mithat Sadullah Sander ile evlenmiştir. 1919’da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümünü bitirerek Darülfünundan mezun olmuştur. İstanbul’daki çeşitli liselerde edebiyat ve coğrafya öğretmenliği yaptı. Sultanahmet mitinginde Halide Edip’in yanında durdu. 1924 yılında sosyal yaşama katılan Türk Kadınlar Birliği’nin kurucularından biri oldu. 1953’e kadar İstanbul’un çeşitli okullarında öğretmenlik yaptı ve bu tarihte emekli olmuştur. İlk şiir kitabı Yıldızlar ve Gölgelemlerden(1919) sonra Hazan Rüzgarları (1928), Gayya(1930), Su(1933), Şile Yolları(1935), Sabah Kuşları(1943), Yerden Göğe(1960). Birinci Dünya Savaşını konu alan romanlar yazdı. Renksiz İstirap(1928), Yakut Kayalar(1931), Çöl Güneşi (1933), Yalnız Dönüyorum, Domaniç Dağlarının Yolcusu(1946), Çölde Sabah Oluyor(1951). Tek hikaye kitabı ise Tevekkülün Cezasıdır(1931). Finlandiya (1935) adlı gezi kitabı da vardır⁷⁰.

2.2.2. Halide Nusret Hanım

Halide Nusret Zorlutuna (1901-1910: Haziran 1984) sürgün gazeteci Avnullah Kâzimi ve Ayşe Nazlı Zorlutuna’nın kızı olarak İstanbul’da doğmuştur. Babasının mutasarrıf atanmasıyla Kerkük’te eğitim hayatına başlamıştır. Arapça ve Farsça eğitimini burada almıştır. 1917 yılında talebe Defteri dergisinin düzenlediği yarışmada babasının ölümü üzerine yazdığı “*Ağlayan Kahkahalar*” adlı öyküyle birinci olmuştur. 1919 yılında Kerkük’ten tekrar İstanbul’a geçmiştir. Halide Nusret Hanım babasının ölümü üzerine yaşadıkları geçim sıkıntısı sebebiyle öğretmenlik hayatına başlamıştır. Kırklareli, Kars, Karaman, Urfa, Maraş, Sarıkamış, Ankara Halide Hanımın öğretmenlik yaptığı yerlerdir⁷¹.

⁷⁰ Ümüt Akagündüz, “II. Meşrutiyet döneminde Kadın Hareketi ve Şukufe Nihal’in Bugünün Genç Kadınına Adli Yazısı”, **Feminist Eleştiri Dergisi**, S.1, 2016, s.113

⁷¹ Hatem Türk, “*Anadolu’da Bir Ana: Halide Nusret Zorlutuna*”, **Fikir, Sanat ve Edebiyatta Töre Dergisi**, S. 39, Temmuz 2016, s.13-14

2.2.3. Ulviye Mevlan Hanım

Ulviye Mevlan Hanım, 1893 yılında Gönen'in Hacı Oba köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Mahmut Yediç, annesi Safiye Hanımdır. Bu aile 1864'te Kafkasya'dan Ruslar tarafından sürülen Yediç adıyla anılan tanınmış bir Çerkez ailesinden gelmektedir. Aile kızlarını saraya vermek istemiş 6 yaşında Yıldız sarayına vermiştir. Doğduğunda Nuriye adını almış ancak saray adı olarak Ulviye ismini kullanmıştır. Saray adeti olarak kendisinden yaşlı biriyle, Abdülhamit'in süt kardeşi olan Hulusi Beyle evlendirilmiştir. Hulusi Beyin ölümü üzerine kocasından kalan mal varlığıyla Kadınlar Dünyası dergisini çıkarmıştır. Kadınlar Dünyası dergisinin sahipliği yapmıştır. (1893-1964). 108. Sayısından sonra bu isim N. Ulviye Mevlan olarak değişmiştir. Bu değişimin sebebi Nuriye Ulviye'nin dönemin aydınlarından olan gazeteci Rıfat Mevlan (Mevlânzade Rıfat) yapmış olduğu evliliğin sonucudur. Ulviye Mevlan Hanım ayrıca Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'ni kurmuştur⁷².

⁷²Çakır, a.g.e., s.137-140

III. BÖLÜM: MEŞRUTİYET DÖNEMİNİN ÖNDE GELEN KADIN DERGİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Eğitim Hayatında Kadın

Kadın dergilerinde makalelerde en çok konu olan eğitimidir. Kadınların aile hayatında daha aktif olmaları ve çocuklarını eğitmeleri için öncelikle kadınların eğitim almasının üzerinde durulmuştur. Kadınların eğitim konusundaki yazıları karşılık bulmuş böylece kadınlar medrese eğitiminden sıyrılmaya başlamıştır.

Osmanlı devletinde eğitim hareketleri Tanzimat ile başlayıp Meşrutiyetle devam etmiştir. Tanzimat döneminde okular temel eğitim veren Sıbyan mekteplerinden ibaretken dönemin yenilik hareketleriyle eğitime de düzenleme getirilerek kız öğrencileri için ortaöğretim kurumları açılmıştır. İlk kız rüştiyesi 1859'da İstanbul'da Cevri Usta Kız rüştiyesi adıyla açılmıştır. 1869 Nizamnamesi ile ilköğretim kız ve erkekler için zorunlu hale getirilmiştir. Kız öğrencilere eğitim verecek olan öğretmenlerin yetiştirilmesi için 1870'de Dârülmua'llimât (kız öğretmen okulu) açılmıştır. 1878-1908 yılları arasında kız rüştiyelerinin sayısı 74 ulaşmıştır. II. Meşrutiyet döneminde kızların lise eğitimi görmeleri amacıyla kız idadisi açılmıştır⁷³. II. Abdülhamid döneminde 1876 yılında Kanun-u Esasî hazırlanırken ilköğretim konusu ele alınmış ve ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. Kız ve erkeklerin eşit şekilde eğitim alması hukuken temin edilmiştir. Kızların eğitimi konusuna bu zamana kadar pek inanılmıyordu⁷⁴.

“Bundan çend mah mukaddem kim bilir mürüvvetkâr bir beyefendinin vârid hâtırı olarak Makri köyünde “İnâs Mektebi Sultaniyesi” namıyla Avrupa mekteb-i nisvaniyesine meşâbe bir mektebin keşâdı hakkındaki şâyîâtı evrak-ı havadis de

⁷³Gülçin Yapıcı, Dursun Dilek, “II. Meşrutiyet Döneminin Özneleri Olarak Osmanlı Kadınları”, (Yay. haz. Halil Akkurt- Akif Pamuk), **Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet**, İstanbul 2008, s.183-184

⁷⁴Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.67

görmüştüm. Sevindim, vuku'anı gayr-i muhtemel zannettiğim bu sa'adeti işidince adetâ çıldırdım. Mahiyet inzârımdaki zelâl cehalet o anda eridi⁷⁵."

Yazar burada Makri adında bir köyde Avrupa tarzı açılan İnas mektebinin açılmasından duyduğu sevinci paylaşmıştır. Makriköy İnas mektebinin dili Fransızca ve Osmanlıca'dır. Bu okulun amacı, elbise dikip biçmesini öğretmek, dantel örmek, çamaşır hazırlamak gibi el işlerine yönelik eğitim vermektir. Okulda çoğunluk sağlandığı takdirde dil ve akaid dersleri verilmek üzere şube açılacaktır⁷⁶.

"Tâ sabâvetten beri istibdâdın bizide tahsil nokta-i nazarda ne derce zulmetlerde bıraktığını düşünerek men bâde o karanlıklardan uzaklaşacağımıza kâni' oldum. Aman Yarabbi! Daha şimdiden kendimi bu mükemmel mektebin, Marmara'nın ... dalgalarına nâzır bir penceresinde, sabahın nesim-i ruh ... elde etmek için yeni...per şevk ve heves çalıştığımı gördüm. Of bu ne azim sa'adet! Artık bizde erkekler gibi, dünyanın bütün ma'arifperver kadınları gibi mesu'd yaşayacağız. Artık cehalet bizi hiçbir cihetle mağlub edemeyecek zannettim. Heyhat! Hayaliperest kadınlar, zavallı çocuk hissine hayale kapıldım. Bu belki hayalinin bile göremeyeceğimiz bir serabınmış. Biz herşeye der-akab itimâd ederiz. Fakat asla düşünmeyiz ki, sa'adetimiz için kat'i ve devamlı bir fikr-i insâniyettir virâne besleyen bir erkeğin vücudu alemde henüz mefkuddur. Af bunu mısır bir şikayetle tekrar ederim. Şimdiye kadar bizi kim düşünmüş?⁷⁷"

Şukufe Nihal Hanım, sözlerine devam ederek istibdadın sonunda tahsil yönünden kadınlara yönelik gelişmelerinde yaşanacağı inancına sahip olmuştur. Kadınlarında erkekler gibi cehaletten uzak yaşayacağını dile getirmiş ancak tüm bunları anlatmasına rağmen yazar umutsuzluğa kapılmıştır.

Osmanlı devletinde eğitim alanında modernleşmeden önce eğitim de 1869'da modern ve geleneksel kurumlar yan yana yer almaktaydı. Bu durum da eğitim de ikiliğe sebep olmaktaydı. 1869'da eğitim ikiliğini ortadan kaldırmak amacıyla

⁷⁵ Şukufe Nihal, "Hanumlara Dair", **Mehasin**, (Eylül 1325/Eylül-Ekim 1909), s.732

⁷⁶İbrahim Caner Türk, "II. Meşrutiyet Dönemi Mekteplerinden "Makriköy İnas İttihadi Osmani Mektebi" Tedrisat Programı ve Talimatı Dahiliyesi" *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.V, S.2, 2012, s.364

⁷⁷ Şukufe Nihal, a.g.m., s.733

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hazırlanmıştır. Bu nizamname ile hedeflenen eğitim de ilk kez fen ve sosyal alanlara ayırma, modern üniversite kurma, batılı tarzda yeni bir sistem oluşturmaktır. Ayrıca Nizamname ile devlet denetimi dışında olan geleneksel eğitim sistemini kendi kontrolü altına alma girişimidir⁷⁸.

Meşrutiyet döneminde, eğitim de kadınlara yönelik düzenlemeler neticesinde 1911’de ilk kız idadisi açılmıştır. Kadınlar dernekler ve basın yoluyla kadınların eğitim alması konusunda teşvik edici çalışmalar yapmışlar. Kadınların sıkıntılarını, eleştirileri ve çözüm önerilerini dile getirmişlerdir⁷⁹.

“Diyemem ki siyaset hâzaremiz bizi, muallime, muharrir, ressam, musiki ustası olmaktan men’ ediyor. Fakat aramızda siyasetimizin mübâh kıldığı bu mesleklere müntesib kaç kadın, kaç muallim, kaç muharrir, kaç ressam ve musiki ustası sayılabilir. Bir, iki, nihayet üç... Halbuki istisnaların umumiyeti ihlâl edemeyeceği iddaa olunuyor.

Halı dokumak, dikişçilik, dantelcilik etmekte yalnız bir sınıf ahâlinin mevkileriyle tevâfuk eder. Ya evvelce daha başka, daha vesa’itli bir hayat içinde yaşamış bir kız sonradan bî-kes, bî-nevâ kalırsa ne yapsın?⁸⁰”

Yazar burada kadınlara biçilen mesleklerin halı dokumak, dikişçilik, dantelcilik gibi meslekler olduğunu ifade etmektedir. Hükümetin kadınlara ressam, öğretmen, yazar, müzisyen gibi mesleklerden uzak tutmamaktadır. Ancak bu mesleklere müsaade edilse de bu meslekleri yapacak kadında bulunmamaktadır. Çünkü kadınlara yönelik yargılar kadınların meslekleri seçmelerine de etki etmektedir.

Kızlara mesleki eğitim vermek amacıyla açılan Ebe Mektebi, Kız Sanayi Mektebi, Kız Öğretmen Okulu Tanzimat döneminde açılmıştır⁸¹. Kız sanayi mektebi, hanımların el becerilerini geliştirmek amacıyla açılmıştır. Açılan bu okullar ekonomik fayda sağlamaya yöneliktir. Mithat Paşa’nın 1864 yılında ordunun dikim

⁷⁸ Osman Konuk, *“II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim(Yapı, Süreç, Sorunlar ve Tartışmalar)”*, (Editör: Asım Öz), **Yüzüncü Yılında İkinci Meşrutiyet**, İstanbul 2008, s.363-368

⁷⁹ Gülçin Yapıcı, Dursun Dilek, *“II. Meşrutiyet Döneminin Özneleri Olarak Osmanlı Kadınları”*, (Yay. Haz. Halil Akkurt- Akif Pamuk), s.184

⁸⁰ İsmet Hakkı, “Kadınlarımız ve Maarif”, Demet 2, (24 Eylül 1324/7 Eylül 1908), s.24-25

⁸¹ Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını**, s.18

ihtiyacını karşılamak amacıyla Islahhâne açmıştır. Bu okulun ardından Tophane Nezareti tarafından Yedikule’de dikimhane açılmıştır. Ayrıca Sultan Ahmet’te yatılı ve gündüzlü olarak Kız Sanayi mektebi açılmış ve bu okullar Maarif Nezâreti’ne bağlanmıştır⁸².

“İğne işlerimizle beraber bir az fikirlerimiz kalblerimizde yorulsun. Fikir acizânemce biz kız az çok her fennin, her ilmin kavâid-i esasiyesini okumalı, öğrenmelidir. Bir kimyager olmayacaksa bile fen kimyanın hiç değilse kısmı ibtidâiyesini öğrenmeli; bir kadının mühendis olmasını tasvib etmezsek bile hendeseye az çok vâkıf olmalı; hulasa doktor, avukat olmadığı halde de ilm-i hukukdan, kuvvadı hıfz-üs sıhhadan büsbütün bî-haber bulunmamalıdır. Demek istiyorum ki tahsil umumiyesi erkekler kendisi kadar kuvvetli i’tinalı olmalı; kadınların ihtiyacât-ı zarurîyelerinden olan el işleriyle beraber fen derslerine de çalışmalı, arz üzerinden ceryân vakâyık-ı kâfesi hakkında bir fikir edinmelidir⁸³.”

Burada kadınların sadece dikiş nakış işleriyle uğraşmanın yanında fen derslerine dair temel bilgilerinin olması gerektiğinden bahsetmektedir. Yazar ayrıca kızların mesleklere dair temel bilgileri öğrenmek için o mesleği yapmasına gerek olmadığından kızların bu şekilde kendilerini yetiştirmelerinin üzerinde durmuştur.

Meşrutiyet döneminde eğitime yönelik düzenlemeler yapılırken bazı eleştirilere de maruz kalınmıştır. Bunlar okul programlarının düzeltilmesi, eğitimin ezbercilikten kurtarılması, pozitif bilimlere, dikiş nakış gibi uygulamalı derslere ağırlık verilerek kızlarında Avrupa’da olduğu gibi erkek hocalardan ders almalarına yöneliktir. Kadınların güzel sanatlar alanında yeteneklerini geliştirmek amacıyla 1914 tarihinde Sanayi-i Nefise Mektebi açılmış ve müdür olarak Dârülmuallimat’ın resim hocası Mihri Müşfik Hanım getirilmiştir⁸⁴.

“Tabii tarz-ı maişet nizâmında olur, ihtiyâc sıkıştırmazsa kadınların evden uzaklaşması, idare-i beytiyeyi ihmâl etmesi pek iyi bir şey olamaz. Hatta bunun içindir ki me’mur olmayı politikaya müdahaleyi –fakat uğraşmayı değil- pek o kadar münâsib bulamaz. Lakin

⁸² Şefika Kurnaz, a.g.e., s.18-20

⁸³Hakkı, a.g.m., s.25

⁸⁴Gülçin Yapıcı, Dursun Dilek, “II. Meşrutiyet Döneminin Özneleri Olarak Osmanlı Kadınları”, (Yay. Haz. Halil Akkurt- Akif Pamuk), s.185

doktorluk artistlik gibi kimyagerlik hususi mesleklerin tahsilinde mahzur görmediğim kadar bundan istifade beklerim⁸⁵.”

Yazar kadınların ev üzerindeki hakimiyetini bırakıp memur olmasını politikayla uğraşmasını doğru bulmamaktadır ancak doktorluk, artistlik ve kimyagerlik gibi mesleklerin eğitimini almasını desteklemektedir.

“Evet, bir kadın boş zamanlarında dâr-üş-şifâ’ına çekilir, birkaç saatler kendisini dikişine ,eserine, tablosuna, notalarına, tahlillerine, hulasa mesleğine vakf ederse, istifâdesiz bir hayat geçirmiş olmaz zan ederim. Bir kız da tıbbî bir erkek gibi en parlak bir hâl ve mevki’de bile tâmin maişet mecburiyetini düşünerek tahsilini, terbiyesini ona göre almalı, çalışmalıdır⁸⁶.”

Kadınların boş zamanlarını dikiş, tablo, nota gibi çalışmalarıyla değerlendirerek kendilerini eğitmelerinin gerekliliği üzerinde durmaktadır.

“Memleketimizde surf kadınlara mahsus darülfünunlar, dâr-üs-sanâ’iler tesis edilince Fatma Sabiha Hanım Efendinin İkdamin aynı nüshasında bi-hakkın serd ettiği “ niçin, niçin” lere hâcet kalmayacak. Evet bugün soralım: niçin kadınlar istediklerikalmasındaki mahzuru bilmesin, niçin salıverilen bir cismin havaya değilde yere düştüğünü öğrenmesin, niçin ailelerindeki erkeklerle, arzın aynı medeni kat’isi üstünde yaşadıkları garbli refikalarıyla konuştukları zamana onların müte’addid münâkâşasına iştirâk edemesinlerde yalnız onları takliden biçdikleri elbiseden daima mevdâden bahsetsinler⁸⁷?”

Burada yazar üniversitelerin, sanat yerlerinin kurulmasıyla kadınların cevap alamadıkları sorulara yanıt bulacağından bahsetmektedir. Kadınlar batılı kadınlarla ve erkeklerle atışacak düzeyde bilgiye sahip olmalarını istemektedir.

1914 yılında Osmanlı devletinde ilk kez İstanbul Darülfünunu açılmıştır. Kadınlar yükseköğretim imkanına bu dönemde kavuşmuştur. Darülfünun da kadın hakları, ev bilgisi, tabiat, sağlık, tarih, pedagoji gibi konular işlenmiştir. 1915 yılında da İnas

⁸⁵Hakkı, a.g.m., s.24-25

⁸⁶ Hakkı, a.g.m., s.24-25

⁸⁷ Hakkı, a.g.m., s.26

Darülfünunu kurulmuştur. Bu okul liseler ve üniversiteler için kadın öğretmen yetiştiren bir okuldu. Daha sonra kızlar erkeklerle aynı sınıfta ders almaya başlamıştır. 16 Eylül 1921’de fen edebiyat şubeleri bunu başlatmıştır. İnas Sanâyi-i Nefise mektebi 1921 yılında Sanâyi-i Nefise Mekteb-i Alisi haline getirilmiştir. Böylece sanat alanında kadın sanatçıların yetişmesine imkan sağlanmıştır. Kızların yükseköğretim imkanına dönüşmesiyle eğitim seviyeleri yükselecek ve yeni çalışma alanları doğacaktır⁸⁸.

“Anadolu’da bir kadın sabahdan akşama kadar nasıl güneş altında çalışıyorsa bir İstanbul hanımı da ictimâiyette, İstanbul’da öyle çalışmalı. Anadolulu kadını kızı on üç yaşına geçtimi artık onun için çalışmak zamanı geçti demiyor. Ya hep çalışacaksın diyor. Haydi! Dediler mi? Bostana, tarlaya iş başına! Fakat buna karşı düşüncemiz, farkını anlayalım: on iki on üç yaşına geldi mi: mektebden bizim kızı almali, artık büyüdü. Kâtibe olacak değil a (?). yarın kocaya verilecek. Ne ise bu on üç yaşına kadar çalışdırılıyor. Ya bazıları, ne diyor: benim kızım mektub yazmasını öğrenecek... Sonra ben ne yaptım. Öyle ya(!). Hanım mektubu düşünüyor. Lâfen doğrusunu ister misiniz: böyle gidersek biz inkilâb-ı ictimâiyi yapamayız. Yahud: bu kafalar içimizden çekilsin.

“Bizce meçhul hayatlar” da okudum: (İsveç’de) bir kız kendi kendine te’hil ediyor. Hürriyet-i nısvânın derecesine mertebesine bakın! Ne kadar kendilerinin hukukunu kazanmışlar! Biz ince düşünüyoruz: onları aşağı görürüz. Terbiyemizin yüksekliğidir. Biz az ibret-i bin olursak ne kadar kâr ederiz. Onu düşünmüyoruz. Biz kızlarımızın ne kadar ma’lumât sahibi olduğunu istersek o nisbet de kendilerini bilerek büyütmeli, hakikat, doğruluk aratmalıdır. Bizim düşünmemiz bu yoldadır. Emin olmalı ki; biz kızlarımızı câhil olarak yetiştirirsek ondan çok fenalık gelmek ihtimali var. Mukâyese etmeli muhâkeme etmeli. Bakın Abdülhak Hamid Bey ne diyor:

“Akli kısır bir adamı hakikate inandırmak, akli kesir olan bir adamı yalanla aldatmak kadar müşküldür⁸⁹.”

Yazara göre, Anadolu’da güneş altında çalışan genç kız gibi İstanbul’da da genç kızlar kadınlar öyle çalışmalıdır. Kız on üç yaşına geldi mi okumasının anlamsız görülmesiyle okuldan alındığı, böylelikle eğitimine son verildiğini anlatmaktadır. Bu makale de yazar İsviçre’deki kızları örnek göstermekte ve kıyaslamaktadır. Kızların

⁸⁸ Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını**, s.53-54

⁸⁹“Biz İnkilâb-ı İctimaiyeyi Nasıl Yapacağız” ,Kadınlar Dünyası, 14 Kanun-i evvel 1329- 28 Muharrem 1331, s.6

eğitim almasıyla fenalıklardan uzak olacağını, kendilerini bilerek büyümeleri gerektiğini düşünmektedir.

“Biz sonra olanları hakikat de inandıramayacağız. Yalancı olarak yetişecekler. Bunları düşünmek isteyen bir valide evladına acımak isteyen bir mâder kızını çalıştırır. Ona çeyiz falan alacağına kitab alır...”

Bir kızın en büyük dostudur kitab,

Bir kız bunu böyle etmeli hesab.

Desek nasıl olur?

Bu sekim daha açıkçası mazmum fakirleri kadınlarımız hiç olmazsa zamanın bizim üzerimizde icrâ etmek de olan tahribâtına bakında tebdil fikir etsinler.

-Bu memlekete nasıl acımalı.-

Geçen gün, hanıma biri ne diyor:

“Kendi kızımı düşünmek istiyorum. Başkalarınınkini görüyorum öyle... Ben yalnız kızıma terbiye vermişim. Ne çıkar: hiç!”

Vakit olsaydı cevabı şöyle verecektim: sen evvela kendi kızını terbiye et. Başka şey düşünme. Bugün, sen, yarın öteki derken: bir inkilâb-ı ictimâiyi yapmış oluruz. Ondan sonra bu memlekette söz söylemeğe hakkımız olsun⁹⁰.”

Yazar bu yazısında da sözlerine devam ederek kadınların çeyiz yerine kitap alması gerektiğini ifade etmektedir. Sadece kendi kızına terbiye vermenin yetersizliğinden bahseden bir kadını da eleştirmiştir.

3.2. Sosyal Hayatta Kadın

Meşrutiyet'in ilanından önce kadının rolü eş ve annelik kadın aile içindeki rollerinden ibarettir. Kadınlar sokaklarda dolaşamazlar erkeklerle yapılan faaliyetlere katılamamıştır. Kızlar eğitim alırken dahi kadın ve erkek aynı ortamda ders görmemiştir. Erkek öğretmenlerin derse girmeleri de sakıncalı görülmüştür. Evlilik müessesesi ise görücü usulüne göre kurulmuştur. Burada da kadın ve erkeğin evlilik öncesi birbirlerini görmelerine müsaade etmeyen bir usuldür. Erkek annelerin istedikleri kızını beğenip kendi oluşturdukları şartlara göre kızlarını inceleyip uygun

⁹⁰“Biz İnkilâb-ı İctimâiyeyi Nasıl Yapacağız”, Kadınlar Dünyası, 14 Kanun-i evvel 1329-28 Muharrem 1331, s.6-

gördüğünü oğluna zevce yapmasıdır. Burada kızın isteyip istemediği konusunda fikri alınmazmış. Böylece evlilik hayatlarında da fikir beyan etme şansı ortadan kalkmıştır. Dergilerde eğitim konusunun yanında kadınların sosyal hayattaki yaşadıkları bu durumlar makalelerle eleştirilmiştir. Kadın yazarlar kendileri gibi kadın olanları bilgilendirmek ve bilinçlendirmek yoluna gitmişlerdir.

1839 yılı ile başlayan yenileşme hareketleri ilk olarak ordu ve devlet kurumlarıyla başlamıştır. Yapılan değişiklikler halkı etkilemiştir çünkü yapılan yeniliklerin muhatabı toplumlardır. Toplumun en küçük yapı taşı ise ailelerdir. Bunun için öncelikle aileye yönelmeli ve bu konu da çalışılmalıdır. Ailenin en etkili bireyi ise kadındır. Kadının dönüştürmenin çocuğu yani nesli dönüştürmek olduğunu bilmeliyiz⁹¹.

“Bizi biz zavallı Türkler hele Türk erkekleri güyâ kendilerini yükseltmenin emeliyle kadınları ayakları altına alıyorlar ki bu suretle yine kendileri gündün güne felaket girdâblarına yuvarlanıyorlar.

Kadınlara ehemmiyet vermeyerek onları daima aciz, daima zebun, daima hakir bir halde görmek isteyen erkekler bilmiyorlar ki kendi evlerini, kendi hayatlarını, kendi refâhlarını kendileri mahvediyorlar. Tahsile ve terbiyeden mahrum, kendi mevcudiyetinden bi haber bir kadının teşkil edeceği ailenin nasıl olabileceğini hiç düşünemiyorlar? Bizim Türk erkeklerinde kadınlara karşı anûd bir fikir tahkim var! Hatta bazen münevver erkeklerimiz bile kadınları kendilerinin mâduni ad eder kadınlığın zâhiren terakkisini arzu eder görünmekle beraber fa’len kendine a’id kadınları ezmekten geri kalmazlar⁹².”

Yazar bu yazısında erkeklerin kendi yükselmeleri için kadınları ayakları altına aldıklarını ve bu hareketleri ile de gündün güne felakete sürüklendiklerini yazmış. Sözlerine devam ederek kadınları hakir, aciz görerek kendi evlerini hayatlarını da mahvettiklerini tahsil ve terbiyeden uzak olan kadının aile hayatını da tehlikeye düşüreceğini düşünmediklerini ifade etmiştir. Kadınların aile içinde eğitimsiz olması yazarlar için eleştiriye açık bir konudur. Onlara göre eğitimi olmayan bir kadın toplumun temel yapısını oluşturan ailenin sarsılmasına sebep olmaktadır. Çünkü eş rolü olan kadının ayrıca annelik gibi önemli bir rolü de vardır. Kendisinin eğitim

⁹¹ Çiçek, a.g.m., s.277-278

⁹² Aziz Haydar, “ Ailede Kadınların Mevkii”, Kadınlar Dünyası, 7 Kanunievvel 1329-21 Muharrem 1331, s.3

almamış olması çocuğunun da aynı şekilde eğitimsiz yetişmesine sebep olmaktadır. Bir çocuğun ilk yetiştiği ortam ailedir. Annesi ve babasından aldığı görgü ve terbiye ile ileride alacağı eğitimin temellerini atmış olmaktadır. Annenin bu eğitimi verememesi ileride ciddi sorunlara sebebiyet vermektedir.

“Bizim erkeklerimizde kadınlık hakkında o kadar muhtelif fikir ve nazariyeler var ki saymakla bitmez. Ferzâ bir takım genç ve münevver erkeklerimiz kadınların teallisini cidden arzu ederler. Diğer bir kısım erkekler kadınların bir parça okuyup yazmak öğrenmelerini aciz ve zayıf oldukları için hırpalanmamalarını ve biraz daha hukuk-u beşeriyelerine mâlik olmalarını mesela bazı eşya almak için çarşıya veya temiz hava teneffüs etmek üzere refakatlerinde kıra götürecek kadar insaf gösterirler! Bazıları kadınların her hususda noksan yaratıldığını zannederek onlara nim hayvan nazariyle bakıp ehemmiyet bile vermezler. Hatta...- adam kadın milleti adam olur mu? derler⁹³.”

Osmanlı toplumunda erkeklerin kadına bakış açısını yazar iki şekilde yorumlamaktadır. Kimi erkek kadınların gelişmesinden ilerlemesinden yana tavır takınırken kimisi de kadınların eğitim almalarını acizliklerine zayıflıklarına bağlayarak, kadınları sadece kendi refakatlerinde çarşıya ya da kıra gitmelerine izin veren erkekleri örnek göstermektedir. Kadınların dışarıya açılmalarının erkekler için tehlike arz etmesinin bir nedeni ise kadınların kendi hukuksal haklarını öğrenmelerine mani olmaktır. Onların bu sayede kendilerine bağlı yaşaması, düşüncelerini özgürce ifade etmesi, kendilerini geliştirmesine mani olunmaya çalışılmıştır.

Ortaylı, kadının 16.-17. Yüzyıllarda Osmanlı kadınının kafes ardında olduğu ve Batı'daki kadından daha da baskı altında olduğu kanısında değildir. Ancak toplum içerisinde kadın ve erkeğin beraberliği yoktu, kadın ve erkek ayrı ayrı eğlenceler düzenlerlerdi⁹⁴.

⁹³ Aziz Haydar, a.g.m., s.4

⁹⁴ Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s.99

“Mülâhaza edelim: bugün izdivaç hususunda ta’kib etmekte olduğumuz usul bu mudur? Görücülerin hatta validelerimizin, konu komşularımızın delaletleriyle, bunların zevç ile zevceye karşı yabancı gözleri ile fikirlerin hislerin, mizaçların ittihâd edebileceği ta’yin olunabilir mi? Şübhesiz ki hissin, fikrin, mizacın anlaşılması, zevç ve zevce arasında anlaşılması için ihtilat lazımdır. Hatta uzun müddet tarafeynin tedkikâtde bulunması lazımdır. Evet ekseriyetle te’hile karar verdiğimi, doğrudan doruya bir yuva tesisine kadın erkek birden bire cesaret edemiyoruz. Velilerin cenah himayetine sığınmaktan kendimizi kurtaramıyoruz. Hele hükümet ve istiklal iddasında bulunan erkekler!!... Ekseriyetle iç güveysi olmayı, müstakil bir hane sahibi ve re’isi olamaya tercih ediyorlar. Yahud validesinin, hemşiresinin, teyzesinin cenah himayesine sığınıyorlar. Ve bu suretle bir kayınvalide, bir kayın peder, bir yenge, bir teyze; yeni teşkil edilen yuvacıkta ferman ferman oluyorlar. Zevç ve zevce hiçbir vakit yuvalarının sahibi müstakili olamıyorlar⁹⁵.”

Ulviye Mevlan, Zevç-Zevce adlı makalesinde, evlilik ile ilgili düşüncelerine yer vererek görücü usulünü eleştirmektedir. Ayrıca bu makalesinde çekirdek aile yapısına değinilmektedir. Erkeğin iç güveysi giderek kayınvalidesi, kayınpederi ve diğer aile halkı ile beraber oturarak kendi yuvasının sahibi olamadığını konu edinmiştir. Burada iki durum eleştirilmektedir. Birisi görücü usulü ikincisi ise iç güveysidir. Bu iki evelenme geleneği de Meşrutiyet öncesi Osmanlı toplumunda sıkça rastlanan bir durumdur. Kadının aynı ortamda erkekle bulunmaması neticesinde kayınvalideler kendi gelinlerini kendi oluşturdukları kurallara göre seçmektedir. Burada kız kendi kaderine razı olmaktadır. Evlilik öncesi kadın ve erkeğin birbirini görmesi söz konusu değildir. İç güveysinde ise, erkeğin kızın ailesinin evinde yaşamaya razı olmasıdır. Bu durumda da karı-kocanın kendilerine ait aile hayatı olmamaktadır. Kız kendi ailesine bağlı yaşarken buna erkekte katılmıştır. Böylece ne erkek ne kadın kendi yuvalarını kurmaktan kaçınmış olmuşlardır.

Osmanlı devletinde 20. Yüzyıla kadar köklü geleneklerden biri de görücü usulüdür. Erkek ve kadın nikah kıyılıp düğün yapıldıktan sonra diğerini görmektedir. Genç kızlar 15 yaşından itibaren görücüye çıkmak için bekletilirlerdi. Oğluna kız beğenmek isteyen kayınvalideler geline kendilerini beğendirmek adına yapmacık tavırlar takınırlardı. Kız beğenmeye giden kayınvalidelerin yanında erkeğin teyzesi, yengesi, gibi ailenin bütün kadınları eşlik edermiş. Hatta yan semtlerde de mahalle

⁹⁵ Ulviye Mevlan, “Zevç-Zevce”, Kadınlar Dünyası, 25 Kânunusani 1329/7 Şubat 1914, s.2-3

mahalle kız aranırımış. Kızın güzelliği, ahlakı yanında yemek pişirmesi, çamaşır yıkaması, ud çalmasını bilip bilmediği hakkında bilgi toplanırımış. Olumlu izlenim oluştuğunda kahve içmeye gelin hanımın evine gidileceğine dair haber gönderilirmiş⁹⁶.

Görücüler geldikten sonrada gelinin sınavı devam etmektedir. Gelin adayı kahveyi getirdikten sonra göz ucuyla kadınlar tarafından süzülmemektedir. Fincanlar alınırken görüclülerden biri yaylandan fenalık geçirirdi böylece kızın topal olup olmadığı anlaşılırımış. Ayrıca kızın dişleri, ağzının kokup kokmadığı, kekemeliği, sesinin tonuna kadar incelenirmiş. Kız beğenildiği takdirde yüz görümlülüğünün değeri, nikâhın ve oğlanın vereceği çeyizinde değeri anlaşılırımış. Kıza fikri sorulmazdı, erkeğe de annesinin yaptığı tarifle kızı alıp almayacağı sorulurmuş. Aileler anlaştıktan sonra söz kesilip, nişan takılırımış⁹⁷. Kızlara gelen görüclülerin şartlarına bakıldığında ev işlerine yatkınlığı ve fiziken kusurlarının olmaması onlar için yeterlidir.

Tanzimat döneminde yapılan değişimler erkeği hedef almaktaydı. İnkılap hareketinin aileden başlaması gerekmektedir çünkü toplumun yapı taşı aileydi. Kadınlar evlilikte eş seçimlerini kendilerinin yapmasını doğal hakları olarak görüyorlardı. Bu durum kadınların hayatlarını etkilemekteydi. Kadınların eşlerini görmeden evlenmesi yani görücü usulü evlilik ağır eleştirilere maruz kalmıştır⁹⁸.

“Halbuki tam manasıyla zevç ve zevce olabilmek için müstakil bir hane sahibi olmak şarttır. Ve tam manasıyla zevç ve zevce olabilmek için zevce erkeğini yalnız kendi aşkı, kendi refik hayatı, mehabi, şeriki, mürşadı olmak üzere tanımlıdır... Velhâsıl zevce iman etmelidir ki bu yeni yuva onun için, zevceyle beraber yaşamaları için ve istikbalde evladlarıyla beraber bahtiyâr olmak için te'sis etmiştir. İşte zevce buna iman ederse o zaman o yuva bir dünya

⁹⁶ Zafer Toprak, **Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm(1908-1935)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2014, s.68-69

⁹⁷ Toprak, a.g.e., s.69

⁹⁸ Serpil Çakır, “*Meşrutiyet Devri Kadınlarının Aile Anlayışı*”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, C.I, Ankara 1992, s.232-233

cenneti olur orada büyütebilecek evlad dahi evlad olur. Görüyoruz: bugünkü izdivaçlarda bu gibi şera'ite, bu gibi hakâyika ri'ayat edilmiyor. Bi-çare kızlarımız kurban olup gidiyor⁹⁹.”

Yazar, çekirdek aileye yönelik yorumlarına burada da devam etmiştir. Karı kocanın kendine has evlerinin olması gerektiğinden bahsederek o dönemde buna uymadıklarından şikayet etmektedir. Çekirdek aile anlayışı ise iç güveysi olarak erkeğin kızın ailesiyle birlikte yaşaması böyle bir evlilik yapılmasının oluşmasıdır.

Ziya Gökalp, Türk ailesinin Avrupa medeniyetinden etkilenmeden kendi yolunu izleyeceğine inanarak milli aile fikrini ortaya atmıştır. İttihatçılar, eşitlikçi ilkeleri Osmanlı feminizmine ortam hazırlar ve yeni aile modeli ile çekirdek aile bu dönüşümleri hızlandır. Yeni aile ve Milli aile önem kazanır¹⁰⁰.

““Feminizm” Avrupa’daki manasıyla, kadınların siyasi ve medeni hukukun hepsini haiz olması demektir. Bu cereyân çıkmalı seneler oluyor; bugün Avrupa’da, Amerika’da me’mur kadınlar olduğu gibi, kadınlardan, her ihtisas da doktorlar, avukatlar, mühendisler, ticaretin her şu’besine girmiş olanlar vardır. İbtidâi mektebinden, en yüksek her mesleklere kadar hepsi kadınlara açılmıştır. Bu fa’ali meseleler, kadınların bütün bu işleri erkekler derecesinde görmeye mukadder olduklarını ve bu mesleklerdeki muvaffakiyetlerini isbatada kâfi değil midir? Bugün “feminizm” davası, kadınların siyasi meselelere iştirâklarından, bilhassa intihâb hakkını hâiz olmalarından ibarettir; bu hakka da umumi harbden beri Amerika’da İskandinavya memleketlerinde tanınmıştır¹⁰¹.”

Yazar bu yazısında Feminizmin Avrupa’daki anlamından bahsetmiştir. Feminizm Avrupa’ya göre, kadınların siyasi ve medeni hukuka sahip olması demektir. Kadınlar Avrupa’da Amerika’da memur, mühendis, doktor, avukatlık ve ticaret gibi işlerde yer almışlardır. Feminizm yazara göre kadınların siyasi meselelere katılması bilhassa seçilme hakkına sahip olmasından ibarettir, siyasi hakka kadınlar harpte Amerika’da İskandinavya memleketlerinde tanışmışlardır. Kadınların Osmanlı devletinde haklar konusunda Avrupa’dan geri kaldığı görülmektedir.

⁹⁹ Mevlan, a.g.m., s.3

¹⁰⁰ Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, C.I, Ankara 1992, s.229

¹⁰¹ Necmeddin Sadık, “İctimâiyât, Biz de Feminizm”, Türk Kadını, 23 Mayıs 1334, s.3

Feminizm, İslami feminizm ve batılı feminizm olarak ikiye ayrılır. Batılı feminizm, batı kültürüne ve Hristiyanlık geleneği üzerine kurulmuştur. İslami feminizm ise, batı kaynaklı olduğu için ve Hristiyanlığın baskıları sonucu ortaya çıktığı kabul görmemektedir. İslam kadınları, feminizm kelimesini kullanmak yerine, kadın hareketleri ifadesini kullanmaktadırlar. Feminizmin tanımı onlara göre erkek düşmanlığı olarak görülür. Feminizm, 19. Yüzyıl boyunca kadın tarihinde yer alır. Fransız ihtilaliyle, doğmuş ve tüm dünyayı etkilemiştir¹⁰².

Ziya Gökalp, feminizmin Batı'da doğduğu görüşünü reddederek feminizmin, eski Türklerin feminist davranışlarında, feminist hukuk, feminist düşünce ve feminist siyasetinde kısacası yaşam tarzlarında görülmektedir. Fakat terimin kavram olarak doğuşu batıda gözükmemektedir¹⁰³.

“Türk kadınları” arasında bu iddialar var mı? Pek sarıh olmadan ortaya atılan şikayetler, erkeklere sitemler arasında, kadın feministlerimizin ne istediklerini, doğrusu ya, pek iyi bilmiyorum. Herhalde şimdiye kadar tarihin tesadüfleriyle ictimâi tekâmülümüz içine karışan bir takım yabancı an'aneler Türk kadınlarının eskiden beri mevcut olan haklarını, bilhassa izdivacda ve ailedeki mevkilerini yavaş yavaş, kadınların tahsil, terbiye, hayatta faaliyet, ma'îşet gibi hürriyetlerini takip etmişti. Eski ve hakiki Türk ve İslam ailesinin, Türk ve İslam kadınının mevki' hukuku tayin edince aile hukuku kanun şeklinde meydana çıktı, kadının mukadderâtı hakkındaki telakkiler yavaş yavaş şeklini değiştirmeye başladı. Kızlarımızın darülfünun tahsilini görmeye, ilmi konferanslarda müsamerelerde erkeklerle beraber bulunmaya başladılar... Tuttuğumuz tekâmül yolu, kadın hakkındaki telakkilerimizi nihayet en medeni ve terakki etmiş milletler derecesine çıkaracaktır. Binaen aleyh şu birkaç sene zarfında kadınlık meselesinin bizde de kendi kendine inkişâf ettiği şüphesizdir. Yavaş yavaş bütün maarif müesseselerimiz, bütün ihtisâs mekteplerimiz kadınlara da açılacaktır.¹⁰⁴”

¹⁰² Elmas Şahin, **Batı'da ve Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Feminizm**, Ürün Yayınları, Ankara 2013, s.363-364

¹⁰³ Şahin, a.g.e., s.364

¹⁰⁴ Sadık, a.g.m., s.3

Yazar, kadın feministlerin ne istediği konusunda kesin düşüncelere sahip değildir. Sosyal gelişmelerin içine karışan yabancıların örf ve adetlerini Türk kadınlarının mevcut olan haklarını bilhassa ailedeki konumlarını, tahsil, terbiye, hayattaki faaliyet ve yaşayış tarzı gibi hürriyetlerini de takip etmiştir. Türk ve İslam kadınının hukuktaki konumu tayin edilince kadınların hayatlarındaki değişimler şeklini almaya başlamıştır. Kadınlar toplumsal alanda yaşanan faaliyetlere katılarak konferanslarda erkeklerle birlikte yer almışlardır. Birkaç sene içerisinde kadınlık meselesinin ilerlediği şüphesizdir. Yavaş yavaş bütün eğitim kurumları kadınlara açılacaktır. Bu makalede görüldüğü gibi kadınlar konusundaki gelişmeler yazarı ümitlendirmekte daha fazla beklentisinin olmasına da etki etmektedir. Yazarın beklentisi gelişmelerle karşılık bulmuştur. Kadınlar özgürlük ortamının ağlanmasıyla kendilerini geliştirme fırsatı bulmuşlardır.

Tanzimat'tan itibaren yaşanan eşitlik özgürlük adına elde ettikleri batılılaşma kazanımları, batıdaki kadar yoğun mücadeleler şeklinde yaşanmamıştır. Tanzimat ile beraber Türk kadını eşitlik özgürlük mücadelesine girerek, yaşadıkları konumdan şikayetçi olmuşlar ve eski- yeni kadını değerlendirmişlerdir. Osmanlı aydınları Batı'da yaşanan gelişmeler neticesinde durumu analiz ederek, kadınların haklarını arayacağı eleştiri ortamını hazırlamaya çalışırlar. Dergilerde de genellikle bu konu üzerine değinilerek ailenin bütünlüğünü koruyucu, kadın eğitimi, çocuk bakımı, kadının aile içindeki konumlarına yer verilir¹⁰⁵.

“Bugün, kemâl-i te’sifle itirâfa mecburuz ki, memleketimizde herhalde pek kabil olmayan bir zümre tesettürün aleyhindedir; ve bu zümre, umumiyet itibariyle gençlerden müteşekkildir. Hepside tesettürün “mâni’ terki” olduğundan bahsle örtüleri atmak istiyorlar...Şimdi geliniz sevgili kâri’ler, beraber düşünelim; tesettür hakikaten terakkiye mâni’ midir?... Ben buna İslam ruhumun bütün ateşi ve samimiyeti ile: “hayır!” diyeceğim, hayır, hayır, hayır! Bugün için çarşafı atmak, nihayeti olmayan bir uçuruma doğru gözü bağlı koşmaktır. Bunu iki kere iki dört eder, kadar kat’i biliyorum!... Tesettür demek şüphesiz sabahtan akşama kadar kafesler arasında pinekleme değildir. İslam kadını, başındaki örtü ile ilim ve fennin her sahnesinde, bir erkek kadar metin, yürüyebilir. İnas sultanıyesin de bulunuyordum. Ecnebi misafirlerimizden birkaç kişinin o gün mektebi gezmeye geleceklerini söylediler, altı

¹⁰⁵ Şahin, a.g.e., s.209-218

yüz küsur kız çocuktan ibaret olan talebenin – ki herhalde üç yüze karibi genç kızdı- içinde başı örtülü yalnız üç hanım vardı!... Buna, hakim olmayarak, itiraz etmek istedim; ben “ milleti bu kadar unutmak doğru değil.. “dendikçe onlar gülerек omuz silkiyorlardı.. Nihayet misafirler geldi. Misafirlerin dudaklarından uçan tebessümü, İslam ve Türk kadınlığının bugün ki haliyle aklanan bir hende-i istihfâfa pek benzetiyorum....¹⁰⁶.”

Halide Nusret Hanım, “*Tesettür Meselesi*” adlı bu makalesinde tesettürün Meşrutiyet Dönemindeki yerini yorumlayarak ve yaşadığı bir anısıyla anlatmıştır. Tesettürü ilerlemeye engel olarak görenleri eleştirmektedir. İslami açıdan ilerlemeye engel olmadığını ifade etmektedir. Tesettür yazara göre, kafesler ardında pinekleme değildi, İslam kadını tesettürü ile ilim ve fen yolunda bir erkek gibi metin yürüyebilirdi. İnas Sultaniyesin de yaşadığı bir olayı anlatarak burada kızların örtüsüz eğitim aldıklarını ve yabancı misafirlerinde bu durumdan hoşnut olmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.

Osmanlı toplumunda kadınların ev içi ve ev dışında giydikleri iki tip kıyafet mevcuttu. Ev içi kıyafetleri gösterişli ve süslüken ev dışı kıyafetleri gösterişten uzaktı. Ev dışında ferace ya da çarşaf giyilirdi. Tesettürle amaç sadece mahremiyetin korunması değil aynı zamanda toplumsal düzenin de sağlanmasıydı. Türk kadınının giyim şeklinin Hristiyan kadınlarına benzememesi için renklerine kadar sınırlama getirilmiştir. Hristiyan kadınları da Müslüman kadının giyim tarzını kullanamazdı¹⁰⁷.

Türkçü, İslamcı, Batıcı düşünürler tesettür konusuna farklı açılardan bakmaktadırlar. İslamcılar Meşrutiyet ile gelen değişimlere tepkiyken buna tesettür meselesini de eklemiştirler. Kadınların batı tarzı kıyafetlerle dolaşmasının kendilerini nasıl rahatsız ettiği yazılarında anlaşılmaktadır. İslamcıların tesettür konusundaki titizliklerinin sebebi kadının mahremiyetine inanmaları ve de Mısır’da yaşanan gelişmelerin Osmanlı ülkesinde de yaşanabileceği endişesidir. Fatma Aliye Hanıma göre, tesettür İslam’ın emridir. Kadının örtünme anlayışı başını örtmeleri ve vücudunu belli etmeyecek kıyafetleri tercih etmeleri olmalıdır. Yaşamak, ferace, çarşaf, peçe

¹⁰⁶ Halide Nusret, “*Tesettür Meselesi*”, *Genç Kadın*, 10 Ağustos 1335, s.117

¹⁰⁷ Çakır, a.g.e., s.244-249

sonradan gelen adetlerdir. Ayrıca kadınlar tesettüre uymak şartıyla modayı takip edebilirlerdi¹⁰⁸.

Türkçüler ise tesettür konusunda fazla yazı yayınlamamışlardır. Bu nedenle bu konu da fikirlerini anlamak mümkün olmamaktadır. Halide Edip Türk kadınına “*Yeni Turan*” adlı romanında çarşafını atmış, yüzü açık, saçları kapalı, üzeri mantolu olarak tasvir etmiştir. Ancak kendisi çarşafı çıkarmamıştır. Tesettür konusunda Batıcılar ve İslamcılar tartışma yaşarken Türkçüler bu tartışmalar da yer almamışlardır. Batıcılara göre kadının sosyal hayata katılması için tesettürün kalkmasıyla birey, aile ve toplumun ne tür kazançlar elde edeceği anlayışını anlatma yoluna gitmişlerdir¹⁰⁹.

“Herkesin ve bâhasûs zabtiye nezaretinin bilmesi icâb eden bir şey vardır: kadınlar cemiyetinde müstesnâ bir mevki’ işgâl ederler; etmişler, bir asker tecâvüzâtında bulunmuş. Bütün bunlar, beşerin nasif muhteremi olan kadınlara yapılmış, onların nazik kalblerine havf ve haşyet vermiş daha ne yapılınsın? Hem bu tebligâtın sıhhatinde nasıl inanmak kâbil olur ki mesela beş on gün evvel birkaç hanım Şehzade Câmiinde bazı kimselerin ellerinde çakı bulunduğu halde kadınların çarşafalarını parçaladığını görmüşler! Üç dört gün evvel Beyazıt’ta bir kadına dûcâr-ı hakaret olmuş! Bu nasıl olur? Şurada, burada kadınlara hergün tecâvüzât-ı lisâniyede bulunuluyor. Zabtiye Nezâreti Âliyesinin gûş-i dikkati acaba bunları işitmiyor mu?

Bir takım kalbsizlerin bu gibi harekât-ı tecâvüzkârâneleri zavallı hanımlarımıza ne kadar tesir ediyor. Senelerce mahzun evlerinin köşelerinde kapalı kalan mevcudiyetleri hala mahpus mu kalacak? Müslüman kadınlarını sokağa çıkmaktan men’ eden şer’î ve nizâmî hiçbir mecburiyet yokken dinin siper ulviyeti arkasına gizlenerek örfi hükümlerle herkesin ortasında iffet-i nisviyeyi tahkir edenler cezasız mı kalacaklar? Kadınlarımız diün istibdattan korkarken bugün adem-i intizâmdan mı korkacaklar? Artık buna sükût etmeyecekler, onlarda fikirleriyle müdâfaa-i nefis edecekler. Aşayış beldenin daha ziyade muhtel olmasına aid teşekkürü ekseriyet ahalimize takdim etmelidir. Bundan kendisini bir hisse-i azime çıkaran zabtiye nezâreti bunun sebebini sorarsa oda ahâlimizin umumiyetle saf kalbli olmalarından mütevelliddir. Daima bir takım şeytan desiseleri düşünerek her fırsatta istifâde edebilecek olan çapkın ahâlimiz olsa ne yapacağız¹¹⁰?”

¹⁰⁸ Kurnaz, **Osmanlı Kadınının Yükselişi**, s.64-70

¹⁰⁹ Kurnaz, a.g.e., s.71-72

¹¹⁰ “Zâbıta ve Kadınların Muhafaza-i Hukukî”, Demet, C.1, 8 Teşrin-i evvel 1324, s.62

Yazar bu makalesinde kadınların sokağa çıkmasına yasak konulduğundan ancak bu yasağın şeri hükümlere değil örfi hükümlere dayandığını belirtmektedir. Şehzade Camisinde bir grubun kadınların çarşaflarını parçaladığı, Beyazıt'ta da kadınlara hakaret edildiği olaylarını anlatırken Zabtiye Nezaretinin bu olaylara karşı ilgisiz kaldığından şikayet etmektedir. Kadınlar Meşrutiyet dönemi öncesi sokakta gezmekte sıkıntı yaşamışlardır. Sözlü ve fiili saldırılara maruz kalmışlardır.

“Herkesin ve bâhasûs zabtiye nezaretinin bilmesi icâb eden bir şey vardır: kadınlar cemiyetinde müstesnâ bir mevki' işgâl ederler; etmişler, bir asker tecâvüzâtta bulunmuş. Bütün bunlar, beşerin nasif muhteremi olan kadınlara yapılmış, onların nazik kalblerine havf ve haşyet vermiş daha ne yapılsın? Hem bu tebligâtın sıhhatinde nasıl inanmak kâbil olur ki mesela beş on gün evvel birkaç hanım Şehzade Câmî'nde bazı kimselerin ellerinde çakı bulunduğu halde kadınların çarşaflarını parçaladığını görmüşler! Üç dört gün evvel Beyazıt'da bir kadına düçâr hakaret olmuş! Bu nasıl olur? Şurada, burada kadınlara hergün tecâvüzât lisâniyede bulunuluyor. Zabtiye nezâreti aliyesinin kuş dikkati acaba bunları işitmiyor mu?

Bir takım kalbsizlerin bu gibi harekât-ı tecâvüz kârânelerini zavallı hanımlarımıza ne kadar te'sir ediyor. Senelerce mahzun evlerinin köşelerinde kapalı kalan mevcudiyetleri hala mahbus mu kalacak? Müslüman kadınlarını sokağa çıkmaktan men' eden şer'î ve nizâmi hiçbir mecburiyet yokken dinin siper ulviyeti arkasına gizlenerek örfi hükümlerle herkesin ortasında iffet nisviyyeye tahkir edenler cezasız mı kalacaklar? Kadınlarımız dün istibdaddan korkarken bugün adem intizâmından mı korkacaklar? Artık buna sukut etmeyecekler, onlarda fikirleriyle müdâfaa-i nefis edecekler. Aşayış beldenin daha ziyade muhtel olmasına aid teşekkürü ekseriyet ahalimize takdim etmelidir. Bundan kendisini bir hisse-i azime çıkaran zabtiye nezâreti bunun sebebini sorarsa oda ahâlimizin umumiyetle saf kalbli olmalarından mütevelliddir. Daima bir takım şeytan desiseleri düşünerek her fırsatta istifâde edebilecek olan çapkın ahâlimiz olsa ne yapacağız¹¹¹?”

Yazar bu makalesinde kadınların sokağa çıkmasına yasak konulduğundan ancak bu yasağın şeri hükümlere değil örfi hükümlere dayandığını belirtmektedir. Şehzade

¹¹¹“Zâbita ve Kadınların Muhafaza-i Hukuku”, Demet, C.1, 8 Teşrin-i evvel 1324, s.62

Camisinde bir grubun kadınların çarşaflarını parçaladığı, Beyazıt'ta da kadınlara hakaret edildiği olaylarını anlatırken Zabtiye Nezaretinin bu olaylara karşı ilgisiz kaldığından şikayet etmektedir.

Tanzimat döneminde 23 Muharrem 1278 yılında çıkarılan bir yasa ile kadınların, alışveriş dükkanlarına girmeleri, erkeklere ait mekanlara gitmeleri, sokakta dolaşmaları yasaklanmıştır. Hangi milletten olursa olsun gece sokakta gördüğü kadını zabıta sorgular ve evine gönderirdi. Evi uzakta olan kadının geceyi muhtarın ya da imamın evinde geçirmesi sağlanırmış. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamının neticesinde kadınların rahat davranmaları tepkilere sebep olmuştur. Belediye reisinin aldığı bir kararla kadınlar sokağa kocalarıyla birlikte çıkabilecek, tiyatrolara gidebilecekti. 1911 yılında muhalefet ve iktidarın çekişmesinin yoğun olarak yaşandığı bu dönemde sokakta açık saçık dolaşan kadınlar Dahiliye Nezareti tarafından takibe alınmıştır. 1911 yılında da açık saçık dolaşan kadınlar ceza ile tehdit edilmiştir. Şeyhülislam, Müslüman kadınların Avrupalı hanımlar gibi giyinmemeleri konusunda ihtar yayınlamıştır¹¹².

“Kadının me'mur, kâtib, tüccar....olması düşünülecek bir mesele midir? Bunlar ictimâyi birer vazife olduğuna göre kadının da bunlara iştirâkı tabî görülür. Nitekim bu devirde bu vazifeleri üzerine alan birçok hanımlar var. Bu hal, ictimâyi vicdani rencide etti mi? Demek ki umumi vazifelerde erkekle kadın beyninde bir fark olmadığı gibi haklarda da fark aramamak zaruridir. Yalnız fazla kıymetler, daha fazla vazifeleri istilzâm eder. Kadına verilen ihtirâm mevkiî, iffetine takdir edilen kudsiyet, onu erkeklerden fazla bir takım vazifelerine sevk ediyor. Bu bir haksızlık değildir. Onun için “erkekler dilediklerini yapmak da hürdürlerde; kadınlar neden değildir?” demek, kadınlığa verilen bunca kıymeti takdir etmemektir. Erkek de kadın gibi afif olmak vazifesiyle mükellefdir; bunu anlamaması elbette bir kabahattir. Bununla beraber herhalde kudsi kıymetçe erkek kadının dünündedir. Erkek kadın kadar yükselmek için, kadınların ictimâyi hayatda daha fa'al bir terbiye ve telkin vazifesini ihtiyar etmeleri lazımdır. Erkekler kadınların huzurunda her vakit mahcub, her vakit mahkumdur. Kadınlar, kendilerine verilen kudsi kıymetlerle erkeklere hâkim oldukları halde, o kıymetleri hüis-ü isti'mâl edemedikçe mahkum derkesinde kalıyorlar¹¹³.”

¹¹² Kurnaz, a.g.e., s.163-164

¹¹³ Kazım Nâmi, “Kadının Haklarına, Vazifelerine Dair”, Türk Kadını, 6 Haziran 1334, s.19

Yazar bu makalede kadınların sosyal hayatta erkekler gibi memur, tüccar, yazar gibi mesleklerde yer almasını savunmaktadır. Kadınların burada sayılan mesleklere karşı çıkılmasının sebebi bu mesleklerin erkeklere özgü olduğu kadının bu meslekleri yapamayacağı görüşüne dayanmaktadır. Kadın öğretmen olabilir ya da hemşire olabilir onlar için bu meslekler uygun görülmektedir. Öğretmenliğe karşı olmama sebeplerinden biri ise kızlarının eğitim alırken erkek öğretmenlerden ders almalarını istemediklerindedir. Erkekler dilediklerini yapmakta hürdürler sözünü eleştirerek bu sözün kadına verilen kıymetin takdir edilmemesi olarak görmektedir. Yazara göre, erkekler kadınların huzurunda mahkum ve mahcupturlar.

Kadınların Meşrutiyet döneminde çalışma hayatına baktığımız da kadınlar, ekonomik faaliyetlerde yer almışlar hastanelerde, ticarethanelerde, hükümet dairelerinde, fabrikalarda yer almıştır. Kadınlar devlet memurluğuna ilk kez öğretmen olarak girmişlerdir. 1870’de açılan Dârülmualimât mezunları 1873’te öğretmen olarak göreve başlamışlardır. Tanzimat döneminde başlayan bu hareket Meşrutiyetle devam etmiştir. Nakiye Hanım, Nezihe Muhiddin, Sadiye Hatice gibi hanımlar Maarif Nezareti tarafından okullara müfettiş olarak atanmıştır. Kadınların devlet dairelerinde memurluğu Meşrutiyet döneminde başlamıştır. Savaşa giden memurların yerini kadınlar almıştır. Ayrıca bu dönemde sosyal gelişmeler, toplumda görülen ekonomik buhran ve savaş sebebiyle Türk kadınının sanayi alanına da girmesine yol açmıştır. Meşrutiyetle birlikte bu alanda çalışan kadın sayısı artmıştır. Kadınlar ayrıca terziilik, pastane işletmeciliği, fotoğrafçılık, ticaret, makinist, dizgicilik, madencilik gibi özel teşebbüslerde yerini almıştır. Kadınların çalışma hayatına katılmasına hükümette destek vermiştir. Toplumda ise iki farklı tepki oluşmuştur: Batıcı ve Türkçüler kadınların çalışmasından yana tavır takınırken İslamcılar kadının çalışmasına karşı çıkmışlardır¹¹⁴.

Meşrutiyet döneminden itibaren kadının aile hayatındaki yeri, toplumsal hayata katılması, çalışma hayatına katılması sağlanmış bu konu da çalışmalar yapılmış kadınlara bu konularda bir takım haklar getirilmiştir. Kadınlar evlerinde kendilerini özgürce ifade etme imkanı bulmuşlar, erkeklerle birlikte konferanslarda,

¹¹⁴ Kurnaz, a.g.e., s.68-182

toplantılarda yer almışlardır. Ayrıca kendilerine biçilen öğretmenlik, hemşirelik gibi mesleklerin dışına çıkma imkanına sahip olmuşlardır. Basında özgürlük ortamının sağlanmasıyla kadın yazarlar dergiler sayesinde kendi seslerini kadınlara duyurmuşlardır. Onlarında bilinçlenmesine katkı sağlamışlardır.

3.3. Hukuk Hayatında Kadın

Hukuk alanında kadınların haklar elde etmesi Meşrutiyet ile başlamıştır. Daha öncesinde kadınlara hukuksal alanda haklar tanınmamıştır. Hukuk-ı Aile Kararnamesiyle, kadınlara aile hayatında bir takım yetkilere sahip olması sağlanmıştır. Evlilik, boşanma, miras gibi konular düzenlenmiştir. Yine burada da görüldüğü gibi öncelik aileye verilmiştir.

“Bir aile efrâdı müsâid olamamış ise mutlaka o aile iyi kurulmamıştır. Eğer bir millet iyi kurulmamış ise o milleti teşkil eden aileler fena bir haldedir. Memleketimiz de bir inkilâb geçiriyoruz. İnkilâb-ı siyâsiyi yaptık. Fakat bir de inkilâb-ı içtimâiyi lazım. İşte bu inkilâb-ı içtimâiyi ancak aile hayatını ıslah etmekle yapabiliriz. Hiç kimse inkâr edemez ki ailelerimiz gayet sefil bir haldedir. Biz de aile hayatına giren ölmüş bir vücud ad olunmaya, bi-hakkın layıktır. Ailenin niçin fena olduğunu tedkik etmeliyiz... Bir ailenin müsâid olamamasına ben iki sebep bulurum. Bunlardan birincisi gençlerin aileye elverişli, aileyi müsâid edecek bir hale konulmasından diğeri de ibtidâyi izdidâcda sakîm ka'idelerin kurbanı olunmasındandır¹¹⁵.”

Mükerrem Belkıs Hanım bu yazısında, milleti teşkil eden ailenin durumunun iyi olmadığını siyasi hayata dair inkılap yapıldığı fakat sosyal hayata dair inkılaba ihtiyaç duyulduğundan bahsederek bunun için de ancak aile hayatına yönelik yapılan ıslah hareketiyle mümkün olduğunu dile getirmektedir. Mükerrem Hanım, aile hayatındaki yanlış yapılanmayı iki sebebe bağlamaktadır birincisi, gençlerin aile hayatına yönelik yetiştirilmemesi diğeri ise evliliklerin yanlış temel üzerine kurulmuş olmasıdır. Burada yazar, aile hayatına yönelik hukuki düzenlenmenin eksikliğinden

¹¹⁵ Mükerrem Belkıs, “İnkilab-ı İctimaide Esaslar”, Kadınlar Dünyası, 14 Kanun-i evvel 1329-28 Muharrem 1331, s.3-4

yakınmaktadır. Meşrutiyet öncesinde evlilik konusunda, boşanma ya da miras konularında haklar verilmesi gibi bir durum söz konusu değildir.

Tanzimat bürokratları evlilik üzerinde yaparak aile hukukunun kontrolünü artırmayı amaçlamıştır. Tanzimat'a kadar olan dönemde nikahları din adamları kıymaktaydı. Burada aksama yaşanması demek kadınların evlilikten doğan hukuki haklarının ihlal edilmesi anlamına gelmekteydi. 2 Eylül 1881'de çıkarılan Sicil-i Nüfus Nizamnamesi ile Şer'îye mahkemelerince nikahı kıyan imamların kıydıkları nikahı sekiz gün içinde nüfus müdürüne bildirmeleri şartı getirilmiştir. Daha sonra bu uygulama gayrimüslimler için de zorunlu hale gelmiştir. 1867'de İzdivaç ve Tenâküb Maddesi Hakkında Tenbîbatı Hâvî İ'lânnâme yayınlanan bildirge ile evlenecek kızlar için başlık parası, düğünün iki günden fazla sürmemesi gibi masrafa yol açacak durumlara yasak getirilmiştir¹¹⁶. Dini nikaha sınırlama getirilmesinden önce kadınlara hak tanınmamasına sebep olmaktadır. Evlilik yaşında da kesin sınırlamalar yoktur. Bu da kızların çocuk yaşta evlendirilmesine yol açmıştır.

1917 yılında çıkarılan Hukuk-ı Aile Kararnamesi, bütün Osmanlılar için düzenleyici olmasına rağmen aile hukuku alanında köklü yenilikler getirmemiştir. Evlenme yaşı kızlar için 17'ye, erkekler için 18'e çıkarılmıştır. Veli izniyle yapılan evliliklerde erkeklerin 12 yaşını doldurması, kızlarında 9 yaşını doldurulması şartı getirilmiştir. Çok eşlilikte konusunda bu Kararname de yasak getirilmemiştir. Evlenmeler de mahkemenin kontrolünde nikah kıyma usulü son şeklini almış, nikah kıyılmadan önce ilan edilmesi usulü getirilmiştir¹¹⁷.

“Hayat-ı ictimâiyemizin kadınlara aid safhatını tedkik edenler pek âli biliyorlar ki Osmanlı kadınları erkeklerin elinde ehemmiyetsiz bir bâziçe-i hevesât, bir lazıme-i ihtiyaç, nasıl söyliyim, biraz daha mahrem, biraz daha samimi bir hizmetci ad edilir... Cümle-i kadınların lüzum-u esareti hakkında hükümler çıkarıyoruz. Sonrada hayatta mesud olamadığımızdan, aile hayatımızın adem intizamından bahsederek serâzâde geçen çapkınlık dürlerimizin hatıratını tahsirle yâd ederiz. Hiç düşünmeyiz ki aile hayatının kalb uzviyeti, ruh mevcudiyeti kadındır. O bedbaht oluşa, o mefur ve me'yus, zelil ve perişan bir umur-u

¹¹⁶Yasemin Avcı, “Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde “ Otoriter Modernleşme” ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi”, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S.21, s.5-8

¹¹⁷ Avcı, a.g.m., s.8

esaret yaşarsa ne bizi memnun edebilir, ne ailemizin intizamını temin eyleyebilir, ne çocuklarımızın saadetine çalışabilir. Evet, bunu hiç düşünmeyiz. Ve hep kendi kusurumuzla, zevcelerimize hürmet etmemek, onların hukukunu tanımamak kusurları ile berbad ettiğimiz hayat-ı şahsiye-i ve zevciyemizin mesuliyet hüsrânını yine onlara, o zavallı mahkum zaaf ve zillet kadınlarımıza tahmil eder, kalblerini kırar, nezaket ruhiyelerini tırmalarız. Böyle yaptıkça şüphesiz daha bedbaht, daha perişan oluruz. O böyle oldukça onları hırpalamakta vahşet ricalimizi tezbid deriz¹¹⁸.”

Bu makalede yazar, kadınların erkekler gözünde nasıl bir değere sahip olduğunu anlatmaktadır. Aile hayatında kadının mutlu olmayışının ailenin perişan olmasına, erkeklerinde bu durumdan etkileneceğine işaret etmektedir. Kadının ailede mutlu olmaması demek aile hayatından verim alınamaması anlamına gelmektedir. Kadınların hukukunu tanımayarak daha da perişan bir duruma gelmesine sebep olduğuna değinmektedir. Kadınlara hukuksal alanda haklar verilmemesi demek onların aile içinde perişan olması demektir. Kadının kendini ifade edememesi, haklarını savunamamasına sebep olmuştur. Yazar, makalenin ilerleyen bölümlerinde ise kadınların aile hukukuna dair bilgiler vermiştir.

“Bizim gaye-i hayal ve amelimiz mazisi hiç şaibesiz bir kadınınken, ilk heyecan aşk ve garamı kendi kalbi üstünde his edecek bir erkek tasvir eden, bunu gaye-i ümid ve hayal edinen bir genç kız bulunabileceğini niçin düşünemiyoruz? Çünkü erkekler müstesnadır, değil mi? Çünkü kadınların bütün hayat-ı nisviyelerini tahrib eden vezâif muhtelifelerine mukâbil maişetlerine talebden başka iddaa edecek hakları yoktur değil mi? Zavallı kadınlar, zavallı adalet... Sonra izdivaçların şekil ve sureti... Bu da hukuk-u nisviyyete ikinci tecavüzdür. Çünkü erkeklerin istedikleri gibi kadın tahriyesine salahiyetleri o kadar vâsi’, bir boyun bağı intihâb eder gibi uzun uzun müşkil-pesandalıklara o kadar mütehammil iken zavallı genç kızlar yalnız sâhe-i intihâbda teşhire mahkum, hak intihab ve temize mâlik olmamak, hatta kendilerini davet eden erkeklerin çehresini bile tanımamak mecburiyetine münkâd bulunuyorlar. Binaen aleyh biz de vücud bulan her rabita-i izdivaç yalnız erkek tarafından istimâl edilen bir hak intihâb ile neticeleniyor... Kadınlar kocalarına uymağa, kalblerini onların kalbine uydurmağa, damağlarını onların damağına benzetmeye, onlar gibi his etmeye, onlar gibi düşünmeye, onlar gibi yaşamaya mecburdur. Binaen aleyh bu mücadele erkek fâikiyyet garbe-i ricâliyesinden hiçbir şey fedâ etmeyerek zevcesini mağlub

¹¹⁸ Hakkı Behiç, “Hukuk-u Vezaif-i Nisvan”, Mehasin, Şubat 1324, s.406

ediyor, ona hâkim oluyor, bir kere bu hâkimiyet te'sis ettikten sonra su-i istimaline bir mâni kalmıyor¹¹⁹."

Makalenin devamında, erkeklerin eş seçiminde ayrıcalıklı olduğu ve kadınların hayallerinin arka planda görüldüğünden bahsedilmektedir. Kadın istediği kişiyle değil erkek istediği kişiyle evlendirilmektedir burada kadının fikri sorulmamaktadır kadın kendi kaderine razı olmalıdır. Meşrutiyet öncesinde evlilik konusunda kadına istediği kişiyle evlenme gibi bir hak tanınmamıştır. Bu makalede yazarın da ifade ettiği gibi evliliklerde kadınlar erkeklere boğun eğmekte, onlar gibi hissetmeye, onlar gibi düşünmeye, onlar gibi yaşamaya mecbur edilmektedir.

Osmanlı devletinde aile hukukunun kaynağı Kur'an'dı. Aile kurumu devlet kontrolünden uzaktı. Erkek ve kadının evlenmek istediklerini iki tanık önünde belirtmeleri yeterliydi. Evlilik törenini kadı ya da imamın yönlendirmesi adet olmuştur. Evlilik yaşında sınır yoktu ancak erkek ve kadının rızası gerekiyordu. Erkeğin mehir vermesi ya da mehir vereceğine söz vermesi gerekmektedir. Boşanma durumu ise erkeğe bırakılmıştır. Erkek bu yetkisini istediği gibi kullanabilmekteydi. Bunu hiçbir hukuki gerekçeye bağlamak zorunda değildi. Kadın ayrılırken çocuklarını yanında götüremezdi çocukların tüm hakkı babaya aitti¹²⁰. Burada da görüldüğü gibi kadının evlenirken haklarının olmadığı gibi boşanmada da hakları yoktur. Erkek istediğiyle evlenir ve istediğinde de boşardı. Boşarken de boşama gerekçesini söyleme zorunluluğu getirilmemiştir. Kadının mehir dışında maddi güvencesi yoktur.

"Kavânin-i medeniye ve ictimâiyenin münhasıran erkekler tarafından tanzim ve tedvin edilmesi kadınların şiddetli şikâyetine, mütâlibâtına, müddeiyatına sebep olmuştur. inhisâr hasabıyla ricâl kadınları kendilerinden büsbütün ayrı farz ederek onları birçok hukuktan mahrum eylemişlerdir. Hakk-ı verâset ve temellük, hukuk-u siyasiye bu cümledendir. Hâli hazır hayat-ı ictimâiyesi kadın ve erkeğin hukuken müsâvi olmalarını icâb ettirmektedir. Çünkü: şimdiki usul-ü ma'îşet, tarz-ı mesâiyi, hayat-ı umumiye beş on asır evvelkilere kıyas edilemez. Pederinin vefatında mirası kıymetinde bir şeye mazhar olan bir kadın üç, dört çocuğuyla dul kaldıktan sonra ne yapsın? Zevcenin de namus ve faaliyetinden başka bir şey

¹¹⁹ Behiç, a.g.m., s.407

¹²⁰ Çakır, a.g.e., s.201-203

bulunmazsa bu aile ölüme mahkumdur. Eğer bu kadın bir “ altın bileziği” var ise yavrularının ve kendisinin hayatını, kurtarmaya muvaffak olabilir¹²¹.”

Yazar, kadın ve erkeğin sosyal hayat bakımından birbirlerine denk olmaları gerektiğini, şimdiki hayatın, yaşayış tarzının beş on asır öncesine benzemediğini izah etmektedir. Kadının babasının mirasından kalanla çocuklarıyla ne yapacağını, altın bileziği yani kazanç sağlayacağı bir şeyi var ise çocuklarının ve kendisinin hayatını devam ettirebileceğini düşünmektedir. Bu makalede de Meşrutiyet öncesi yani kadınlara haklar tanınmadan önce kadının boşanma sonrası nasıl bir yol izleyeceği konusu üzerinde durulmuştur. Kadının o Meşrutiyet öncesinde çalışma hayatına katılmamasıyla boşanmanın üzerine çocuklarını babadan kalan mirasla eğer babadan da bir şey kalmıyorsa kadın çaresiz kalacaktır.

1868-1888 yılları arasında yazılan Mecelle’ de kadın haklarından söz edilmemiştir. Borçlar, eşya ve yargı hukukuna değinilmiştir. 1874’te Sicil-i Nüfus Nizamnamesinin hazırlanmasından sonra 1882’de yapılan genel nüfus sayımının sonuçları 1890’da tamamlanmış bu sayımda ilk kez kadının yaşı fiziksel özellikleri medeni ve sosyal durumu hakkında bilgi verilmiştir. 1911 yılında Ceza Kanunu’n da değişiklik yapılmıştır. 1917’de Hukuk-u Aile Kararnamesi ile evlilik birliğinin kurulması için kadına kısıtlı haklara tanınmış olsa da yürürlükte iki yıl kalmıştır. Kadının hukuksal alanda eşitliğe kavuşması 1926’da Medeni Kanun ile gerçekleşmiştir¹²².

Osmanlı kadınlarını konu alan araştırmalar, hanedana mensup kadınların rolüne ilgi göstermişlerdir. Padişah, hane halkına sadakatle bağlı bürokratik düzenin başı durumuna geldiğinde, hanedan kadınlarının da rolü değişiyordu. Halkın kadınlarının rolü de ailenin yeniden üretimde oynadığı rolden oluşuyordu. Araştırmacılar, kadınların İslam hukukunun verdiği hakları gerçekten elde etmediklerini, erkek akrabaların bu haklara el koyup koymadıklarını miras kavgalarından incelemişlerdir.

¹²¹ Selahattin Asım, “Hukuk-u Nisvan”, Mehasin, Ağustos 1325, s.702

¹²²Çakır, a.g.e., s.204-205

Kadınlar ev ve bahçe sahibi olabiliyorlardı. Büyük kentlerde iplik işinde, dokumacılıkta ve nakış işlerinde çalışarak ürünlerini pazarda satabiliyorlardı¹²³.

Meşrutiyet döneminde kadına tanınması 1926'da Medeni Kanunla sağlanmıştır. Medeni Kanunla Kadın ve erkeğin hukuksal alanda eşit haklara sahip olması sağlanmıştır. Kadının evliliği güvence altına alınmış, boşanma konusunda ve miras konularında düzenlemeler yaşanmıştır. Böylece erkeğin bu konulardaki kadına karşı hakları bu kanunla etkisini yitirmiştir. Erkeğin istediği gibi evlenmesi, boşanması kadının haklarını ihlal etmesi engellenmiştir.

3.4. Askeri Hayatta Kadın

Bu bölümde kadınların askeri faaliyetlere nasıl yer aldıklarından bahsedilmiştir. Savaş yıllarında kadınlar, askerleri tedavi etmek, onlara kıyafet hazırlamak gibi görevler almışlardır. Hemşire ihtiyacını karşılamak için hastabakıcılık kursları açılmış ve kadınlar bu kurslara katılarak orduya destek olmuşlardır. Burada kadınların vatan sevgisi dikkat çekmektedir. Ne kadar geri planda çalışmış olsalar da orduya büyük katkıları olmuştur. Ayrıca bu bölümde Belkıs Şevket Hanımdan bahsedilmiştir. Belkıs Hanım, uçak ile ilk uçuşunu yapması kadınlar için büyük bir cesaret örneği olmuştur. Kadınların her işte başarılı olabileceği inancını kuvvetlendirmiştir. Bu cesareti “*Kadınlar Dünyası*” dergisinde anlatılarak fotoğraflarına yer verilmiştir.

“Dört buçuk seneye yakın bir zamandan beri devam eden umumi harb artık nihayete eriyor. Muharebeyi iğlan eden devletler mütarekeyi imza etmekle razı oldular. Vaktiyle ir söz milyonlarca insanı yekdiğerini boğazlamaya sevk etmiş, şimdiki bir imza boğuşanları ayırmaya kâfi geldi... Bu defaki harb ise insanların ne korkunç bir mahluk olduğunu bütün çiplaklığıyla gösterdi. Milletler karşı karşıya geldikleri zaman kurşun, çelik, ateş, zehir taş, toprak ne buldularsa yekdiğerlerinin başlarına yağdırdılar. Rahm-ü şevkat üzerine müessis ka'ideleri ilk nefesde esasından yıkıldı. Biz an oldu ki Avrupa medeniyetinin inkirâz edeceğinden korkuldu. Eğer kadınlar olmasaydı insanlığın âlî, necib hisleri unutulurdu.

¹²³Surayıa Faroqhi, “18.yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet”, **Modernleşme Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (Ed. Madeline C.Zılf), (Çev. Necmiye Alpay), Tarih vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009, s.9-10

Hayat sefil ve zalim bir boğuşmadan başka bir misâl arâne edemezdi. Bu azim cidâl içinde kadınlar rahm-ü şevkati temsil ettiler. Din, millet farkı gözetmeksizin her yarayı aynı ihtimâm ile sardılar. Kudretleri ızdırabların, elemelerin teskinine ma'tuf oldu. İnsaniyet alnını bu şefik kadın eline uzattı, her teselliyi ondan bekliyor¹²⁴ ...”

Nezihe Hanım, bu makalesinde Birinci Dünya Savaşında kadınların savaş sonunda nasıl bir rol üstlendiklerini, merhamet ve şevkat duyguları ile kadınların din, millet farkı gözetmeden yaraları sardığını anlatmaktadır. İkinci Meşrutiyet döneminde kadınların yaralı askerleri tedavi amacıyla hastabacılık kursları açılmıştır. Bunun nedeni ise, Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında yaralı askerlerin tedavisinde eğitim görmüş hastabakıcılara ve hemşirelere ihtiyaç duyulmasıdır. Bu kurslar Besim Ömer Paşa'nın çabasıyla açılmıştır. 1914 yılında açılan kursta 27 kursiyer hanım başarılı olarak diploma almıştır. Bu kursun ardından 1914 yılında Kadırga Hastanesinde on kişilik bir kurs açılmış ve bu kursu tamamlayan on hanıma da diploma verilerek baş hastabakıcı göreviyle hastanelere gönderilmiştir¹²⁵. Kadınlar savaş dönemlerinde geri planda askerlere destek olmayı başarmışlardır.

“Halbuki kadınlık hiçbir şeyden geri kalmaz ise, erkeklerin ihtiyar etmekte oldukları ağır işleri kemal-i cesaretle ihtiyar ederler ise millet t'ali eder, bekâsını, ve iktisadisini te'min eder. Bunu, bu besiyet hakikati idrak edememek; yarasa kuşlarının güneşi görememelerine benzer. Bugün Avrupa'da kadınlar erkeklerden geri kalmıyorlar. Her nev'a hizmetlerde - hafif olsun ağır olsun- erkeklere iştirak ediyorlar. Ve bu iştirakın mesa'i kuvvetiyle hukuk siyasilerine dahi na'il oluyorlar. Bunu biz Osmanlı kadınları, erkeklerimizin idare etmekte oldukları matbu'atdan anlıyoruz, evet, bugün Avrupa'da kadınlık ta'li etmiştir. Muhterem hemcinslerimizden da'va vekili, kimyager, riyâzî, muharrir, ressam, ve hatta siyasi ma'lumelerimiz yetişmiştir. İşidiyoruz ki bu halde kadın demek evde oturmaya, yalnız yemek pişirmeye mahkum bir mahluk, kadın demek erkeklerin hazuzatına göre görene alt edilmiş bir çiçek, kadın demek bir ressam, bir tablo demek olmadığını anlıyoruz.. Kadın demek insaniyetini tebiye eden muhterem bir vücud demektir. Kadın demek medeniyeti, ademiyeti vücuda tesiren bir elde demektir. Bu halde ve eldesini, medeniyet ve ademiyetini takdir etmeyen evveladeden vatan, millet, ne bekler¹²⁶?!”

¹²⁴ Nezihe Rikkat, “Harb ve Kadınlar”, Türk Kadını, 12 Kânun-u evvel 1334, s.210

¹²⁵ Harun Aydın, “Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Kadın”, **Current Research in Social Sciences Dergisi**, C.1, S.3, 2015, s.90

¹²⁶ “Belkis Şevket Hanım Kızımız Uçtu”, Kadınlar Dünyası, 23 Teşrin-i sani 1339-6 Muharrem 1331, s.2

Bu makalede yazar, kadınların erkeklerden geri kalmaması gerektiğini ifade ederek, kadınların erkeklerden geri kalmamasını Avrupa ile örneklemektedir. Kadınların bu hakikati anlamamasını yarasa kuşlarının güneşi görmemelerine benzetir. Kadının vazifesinin sadece evde yemek pişirmekten, evde oturmak olmadığı Avrupa'daki gibi kadınların kimyagerlik, yazar, ressam ve siyaset gibi işlerle meşgul olması gerektiğini ifade etmektedir.

“Biraz istirâhatdan ve mekteb heyet-i canibinden ekremden sonra “Osmanlı” namıyla mevsûm olan ve zat-ı hazreti padişahı cânib alinden muhterem ordumuz ilk ihdâ buyrulmuş teyyare önünde cemiyet erkânıyla kadınlar dünyası heyet-i tahririyesinin grup şeklindeki resimleri-ki gazetemizin ilk sahifesini tezyin etmiştir.- fotoğrafi ferid İbrahim Bey maarifetiyle aldırıldı. Ânu mütâkıb Belkıs Şevket Hanım Efendi kızımız fedakâr pederleri Şevket Bey Efendinin elini öperek kemal-i cesaretle cemiyet azâsının ve refakâyı tahririnin alkışları arasında teyyareye bindirildi... Ne bahtiyârâne tecellidir ki Belkıs Şevket Hanım Efendi refikamızın Fethi Bey’inde idaresiyle tiran ettiği teyyarenin ismi “ Osmanlı”dır. Ve padişahımız şevketli efendimiz hazretleri canibinden muhterem Osmanlı ordusuna ihdâ buyrulan ilk teyyaredir... Ve muharebe-i za’ileye sevk edilen, ve muharebede ilk kurşunu yiyip gazi olan ilk teyyaredir. Biz kadınlar bu tecelliyât ve tesâdüfâtı tâlimizde, tâlimizle tâlî vatana hayred eyleriz¹²⁷.”

Yazar burada Belkıs Şevket Hanımın ilk teyyare ile uçuş yaptığını anlatmaktadır. Belkıs Şevket Hanımın uçuş yaptığı bu teyyarenin ismi Osmanlı’dır. Padişahın Osmanlı ordusuna hediye ettiği ilk teyyaredir ayrıca bu teyyare muharebede ilk kurşunu yiyen teyyaredir. Kadınlar Dünyası adlı dergi de Belkıs Şevket Hanıma dair yazılara genişçe yer verilmiştir. Onun bu cesareti örnek gösterilerek bütün kadınların her işte aynı cesareti göstermeleri istenmiştir.

Belkıs Şevket Hanım, uçağa binen ilk Türk kadın olarak tarihe geçmiştir. Belkıs Hanım, uçağa binmek için havayolu şirketine başvurmuş ancak başvurusu kadın olması sebebiyle reddedilmiştir. Türk kadının ilim alanında geri kalmadığını ispat etmek amacıyla, pilot eğitmeni olan Fethi Beyle birlikte uçmuştur¹²⁸.

¹²⁷ “ Belkıs Şevket Hanım Kızımız Uçtu”, Kadınlar Dünyası, 23 Teşrin-i Sâni 1339-6 Muharrem 1331, s.3

¹²⁸ Berna Yürüt, “Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri”, **TBB Dergisi**, 2017, s.386

“İçimizden ilk kahraman olarak Belkıs Şevket Hanım çıktı. Bir cüretle büyük bir cesaretle erkekler gibi teyyareye binerek havada tayran etti. Bizim burada takib etmek istediğimiz gâye kadınları insan yapmaktır. Vâkiâ biz insanız. Fakat ma-el- te’sif mâzi bizi insanlıktan tamamiyle çıkarmıştır. Biz şimdi insan olamaya çalışacağız dikkat edelim. Biz heyet-i ictimâiyenin yarısının insan olub yarısının efa’l-i insaniyeye gayri muktendir. Bu ne kadar büyük mahrumiyettir. Kadınlarda erkekler gibi olsun ve heyet-i ictima’iye bu kısmında hayattan, sayenden tamamıyla istifâde etsin şimdi bütün nazarlar kadınlığa tevci etmeli ve bütün sa’iler kadınları insan yapmak için sarf edilmelidir. Eğer buna muvaffakiyet hâsıl olursa heyet-i ictimâiyemiz yeni meseli olarak artmış demek olacak ve eski nasf kısımda fa’ideli olarak ve müsa’id olarak yetişecektir. Bir insan için evvela bir takım hasatlar lazımdır... İlk lüzum olacak şey kendilerinde lazım olacak şeyleri kendilerine yaptırılmaktır. Eğer bunu yapmaya yalnız erkekler teşebbüs ederse kat’iyen muvaffak olamazlar. Kadınlığın yaraları derindir. İçeriden tedavi ister. Yalnız dışarıdan olan tedavi istenilen fa’ideyi hâsıl edemez... O halde ilk işimiz kadınlara(yapmak) hasesini vermek olacak yapmak için cesaret, cer’at, teşebbüs lüzumdur. Osmanlı kadınlığı işte bunu yapıyor ve ilk hatveyi de attı. Belkıs Şevket Hanım ilk cer’ati, ilk cesareti, ilk teşebbüsü biraz etti. Bu kahraman hemşerimize bi-t-tab’ bütün islam kadınlarına numune-i imtisâl olacaktır. Ve bu hareket ta’kib edilecektir¹²⁹ ...”

Mükerrem Belkıs Hanım, bu yazısında Belkıs Şevket Hanımın teyyare ile uçuşunu büyük övgülere sebep olmuştur. Kadın Meşrutiyet öncesinde ev dışına çıkamazken bu dönemde teyyare ile uçuşunu gerçekleştirmektedir. Bu aslında kadınlık için büyük gelişmedir. Belkıs Şevket Hanım, teyyare ile ilk uçuş yapan kadın olarak tarihe adını yazdırmıştır. Bu gelişme sadece Belkıs Hanımın değil bütün kadınlığın başarısıdır. Bu başarı kadının esaretten kurtuluşunun da örneğidir.

Kadınlar Dünyası, kadınların kararlı sesi ve kadınların destekçisi olmuştur, kadın olması sebebiyle uçağa binme isteği reddedilen Belkıs Şevket Hanım’ın 1913’te uçağa binmesi sağlanmıştır. Belkıs Şevket Beyoğlu, Pangalaltı, Hürriyet-i Edebiye Tepesi, Boğaziçi ve Üsküdar üzerinde uçmuştur. Belkıs Şevket Hanım’ın uçağa binmesi, İstanbul semalarında dolaşması, Avrupa basınında yankı uyandırmıştır. *“Kadınlık cesur olmak, vatan-ı mukaddemizi cesaret kurtarır. Kadınlık ancak cesaretle teali*

¹²⁹ Mükerrem Belkıs, “Tayerân Münasebetiyle Yeni Cereyan”, Kadınlar Dünyası, 23 Teşrin-i Sâni 1339-6 Muharrem 1331, s.3-4

eder” şeklinde beyanlarla Türk kadınlarının da cesaretli olduğunu vurgulamıştır. Belkıs Şevket, uçağa binen ve fotoğrafı yayınlanan ilk kadın olmuştur¹³⁰.

Kadınlar adına yaşanan bu gelişme ve diğerleri kadınların özgürlüğüne kavuştuğunun kanıtı olmuştur.

3.5. Siyasi Hayatta Kadın

“Hukuk-u siyasiye gelince: kadınlara reva görülen haksızlığın en büyüğü, en müthişi onları hukuk-u siyasiden mahrum etmektir. Feminizmin en esaslı meseilini bu siyasi haklar teşkil eder. Vâkıâ kadınların bu hukuka dair dermiyan ettikleri mütâlibât ve maddiyat ifrâtdan ârî değildir; fakat erkeklerin bu cihetle hiç yanaşmamaları da pek büyük bir insaniyetsizlik, adaletsizliktir. Bir kadının âlî alâ talak meb‘us veyahut diğer bir memuriyetde bulunması hakkındaki mahâziri, müşkilâtı takdir eder, onun bu talebine itiraz eyler. Lakin hukuk-u siyasiyesini isti‘malden başka bir vasıta-i ma‘şiyeti olmayan bir kadına ne yapacağız? Bi-t-tab‘: “açlıktan ölünüz!” diyemeyiz. O halde?.. O kadını mebusluktan veya bir memuriyette bulunmasından men etmeğe hiç kimsenin hak ve selâhiyeti yoktur. Hukuk-u siyasiyede olduğu gibi icrâyı sanatta da böyledir. Yani bir kadın bilâ kayd ve şart, doktorluk, avukatlık etmelidir¹³¹.”

Yazara göre kadınlara yapılan en büyük haksızlıktan biri de siyasi hukuktan kadını uzak tutmaktır. Erkeklerin bu konudan uzak durmalarını, memuriyetlerde yer almalarına itiraz etmelerini eleştirmektedir. Kadınları bu haktan mahrum etmenin kimsenin hakkı olmadığını ifade etmektedir. Kadınlar Meşrutiyet öncesinde siyasi haklara sahip değillerdi. Siyasi hayata girişi Meşrutiyetin alanıyla gerçekleşmiştir.

1876 yılında Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte ilk kez meclis oluşturulmuş, mebusan meclisinin seçimi Kanuni Esasiye göre belirlenmiştir. Bu seçimlerde oy hakkı sadece erkeklere verilmiştir. Toplumsal hayatta eve kapanan kadın resmi kayıtlarda da yer almıyordu. Kadınların seçme hakkı olmadığı gibi seçilme hakları da olmamıştır. II.

¹³⁰ Müşerref Avcı, “Osmanlı Devletinde Kadın Hakları ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar”, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum 2016, s.245-246

¹³¹ Selahattin Asım, “Hukuk-u Nisvan”, Mehasin, Ağustos 1325, s.702-704

Meşrutiyet döneminde kadın dernekleri yayılarak toplumsal alanda kadın hareketi başlamıştır. İttihat ve Terakki partisinin kadını parti politikası içine almasıyla kadınlarda erkeklerle eşit olmak için mücadeleye girmişlerdir¹³². Meşrutiyet döneminde kadınların seçimlere katılması için çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar öncelik eden kadınların toplumsal alanda görülmesini isteyen kadınlardan yana politika izleyen İttihat ve Terakki Cemiyetidir. Bu cemiyet kadınların çalışmasından onların seçimlere katılıp oy kullanmasından yanadırlar. Ayrıca bu cemiyete kadınların oluşturdukları dernekler ve cemiyetlerde destek vererek kadınlar seslerini duyurmaya çalışmışlardır.

Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti üyelerinden Bedra Osman Hanımın telefon şirketine memur olarak girmek istemesinin reddedilmesi üzerine konunun kamuoyuna duyurulmasıyla işe alınmak zorunda kalmıştır. Böylelikle 1913-1914 yıllarında ilk defa bir Türk kadını memurluğa alınmıştır. Anadolu’da kadınların küçük sanayi kuruluşlarında ve tarlalarda çalışmalarına tepki verilmezken şehirlerde kadınların erkeklerle çalışmalarına tepki oluşmasını engellemek için iş yerlerinde kadınlarla erkekler ayrılmıştır¹³³.

“Fransa dahiliye nazırının bütün valilere bir tahrirât-ı umumiyesi var. Kar’ilere elbet bu tahrirât-ı umumiye okumuşlardır. Burada tekrar yazmaya münasib buldum. Fransa dahiliye nazırı, tahrirât- umumiyesinde valilere mûsesat hayriye-i umumiye mecalis idaresine azâ olarak kadınların vâs’a bir surette alınmasına dikkat ve itina gösterilmesine tevsiye etmiş ve bilhassa yeni yeni kanun ictima’iyenin tatbikinden memleket ve millet hakkıyla müstefid olabilmek ve kanunlar müfid bir surette tatbik olunabilmek için bu mecalislerde kadınların vücud-i elzem bulunduğunu zikretmiştir. Bu tahrirât-ı umumiye son derece celb-i dikkatdir. Mûsesat hizye-i umumiye mecalis-i idaresine en ziyade kadınların alınmasını daha iyi bulurlar. Hem bunu Fransa’nın dahiliye nazırı buluyor. Buna sebep elbet bu gibi hususâtda kadınların erkeklerden daha güzel ifâyi vazife etmeleridir. Yeni tecceliyat kadınların erkeklerden daha ziyade böyle şeylere muktedir olduğunu gösteriyor. Avrupa ricali bunu takdir etti. İhtimal ki memleketimizde öyle yerlerde kadınların istihdamı ve onlardan menfa’at istihsali henüz mümkün değildir. Fakat yine bir çok yerler vardır ki

¹³² Belkis Konan, “Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2011, s.163-164

¹³³ Kurnaz, **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını**, s.193-194

kadınların vücudundan son derece istifade edilmek varken hiç de hatıra getirilmiyor... Mesela Müdâfaa-i Milliye cemiyeti var. Bu cemiyet azaları hep erkekten mürekkeptir. Şuna emin olmalıyız ki eğer Müdâfaa-i Milliye cemiyetinin azalarının üçte ikisi kadın olsaydı istihlal ettiği servet hiç olmazsa bu gün ki servetin yeni meseli olacaktı. Şimdiye kadar bu düşünülmedi. İnşallah şimdiden sonra düşünülür ve yapılır¹³⁴.”

Bu makale de Fransa'nın İçişleri Bakanı'nın meclislerde kadınların yer alması için çalışmalar yapıldığından bahsedilmektedir. Meclis idaresinde özellikle kadınların yer almasını önem vermişlerdir. Buna gerekçe olarak da kadınların vazifelerine özen göstermeleridir. Avrupa'ya kıyasla Anadolu'da kadınların istihdamı mümkün değildir. Müdâfaa-i Milliye Cemiyetinde ise erkeklerin yer aldığı kadınların da bu cemiyette görev almadığına dikkat çekmektedirler.

Batıcılar kadınların siyasi hayat da yer almasından yanadırlar. Celal Nuri hem kadınların siyasi hayatta yer almamasından yana tavır alırken diğer yandan da bunun engellenmesinden yakınmıştır. “Şimdilik siyasi kadınlar, teknisyen kadınlar pek o kadar lazım değildir. Her şeyden evvel valideye, zevceye, mürebbiyeye, gelecek nesilleri yetiştirecek kadınlara muhtacız. İşte mesele bundan ibarettir.” İslamcılar ise kadınların siyasi hayata dahil olmasına karşıdır. Şöyle ki Sait Halim paşa kadınlara mutlak özgürlük veren ve devlet işlerine karışma hakkı veren uygarlıkların tarihe gömüldüğünü söylemektedir. Türkçüler ise kadınları her alanda görmekten yanadırlar. Ziya Gökalp kadınlara siyasi hakların verilmesini savunanlardan yanadır. Batıcılar ve Türkçüler arasında kadınların siyasi hayata girmesine karşı olamamakla birlikte ilke olarak bu durumu savunup erken olduğunu da düşünenler vardır¹³⁵.

Toplumda köklü değişiklikler yapmak zamanla olmaktadır birden yapıldığında tepkilere eleştirilere maruz kalınmıştır bu durum Osmanlı devletinde ıslahat süreçlerinde yaşanan bir durumdur. Bunun için kadınlara yönelik çalışmalarda da bunlar göz önüne alınmıştır. Meşrutiyetle birlikte kadının çalışma hayatına katılımı sağlanmış ancak erkeklerle ayrı çalışmaları şartı gelmiştir. Zamanla bu durumda aşularak kadın ve erkek birlikte çalışmaya başlamıştır. Meşrutiyet öncesinde tek

¹³⁴ “Kadınların Temâyüzü”, Kadınlar Dünyası, (16 Teşrin-i Sâni 1329-29 Zilhicce 1331), s.7

¹³⁵ Kurnaz, **Osmanlı Kadınının Yükselişi**, s.83-84

başına sokağa çıkamayan kadın Meşrutiyetle birlikte sokağa çıkmakla kalmamış çalışma hayatına katılmış ayrıca siyasi faaliyetlere de katılma imkanı bulmuşlardır.

SONUÇ

Kadın, İslamiyet öncesi Türk toplumunda, Selçuklularda ve Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında aile hayatında ve siyasi hayatta söz sahibi olmuştur. Ancak Bizans ve Arap kültürlerinin etkileşimi neticesinde kadının toplumsal konumunda kadınların aleyhine değişim yaşanmıştır. Bu durum Tanzimat dönemine kadar devam etmiş, Tanzimat Döneminde kadınların eğitim hayatına, hukuk ve sosyal hayatına yönelik bir takım düzenlemeler yaşanmıştır. Kadınlara yönelik okullar, ilk ve orta dereceli okullar ve sanayi okulları açılmıştır. Meşrutiyet döneminde de kadınların eğitimi konusunda çalışmalara devam edilmiş ilk kez İstanbul Darülfünununda kızlara yönelik dersler verilmiştir. Basın hayatında da kadınlar yer alamaya başlamıştır. Bu dönemde yayınlanan gazete ve dergilerde kadın konusu ele alınmış, bu konuda makaleler yayınlanmıştır. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne kadınlara yönelik çalışmalarıyla kadınlar kendi fikirlerini ifade etme ortamı bulmuşlardır. Basın hayatında yaşanan özgürlükçü ortam neticesinde gazete ve dergi sayısında da artış yaşanarak bu gazete ve dergilerde de daha çok kadınlar konu edilmiş, kadınlar kendi makalelerini yayınlama imkanına sahip olmuşlar ve böylece kendi cinslerine de cesaret örneği olmuşlardır.

Bu tezde yayınlanan kadın dergileri üzerine çalışma yapılarak Meşrutiyet döneminde çıkarılan dergiler, dergilerde makalesi bulunan yazarlar incelenerek makaleler konularına göre tasnif edilmiştir. Eğitim hayatında, sosyal hayatta, hukuk hayatında, askeri hayatta, siyasi hayatta kadın başlıkları ile günümüz Türkçesine çevrilen dergiler kaynaklar eşliğinde yorumlanmıştır. İncelenen bu dergiler ışığında dönemin sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri hayatı konularında bilgi elde edilmiştir. Teze konu olan kadın dergileri Batıcı ve Türkçü düşünce akımlarına göre iki gruba ayrılmıştır. Batıcı kadın dergileri; Mefharet, Demet, Mehasin, Kadınlar Dünyası, Aile, Hanımlar Âlemi, Kadınlar Âlemi (Osmanlı Kadınlar Âlemi), Hanımlar Âlemi, Kadın, Genç Kadın, Hanımlara Mahsus Gazete, Musavver Kadın'dır. Türkçü kadın dergileri; Kadınlık Hayatı, Kadınlık, Kadın Duygusu, Seyyâle, Türk Kadını, Sıyânet, Bilgi Yurdu Işığ (Bilgi Yurdu Mecmuası), Genç Kadın'dır. Ancak bu dergilerin tamamı tezde yer almamıştır. Konuları itibariyle araştırmanın dışında kalmışlardır. Araştırma dışında kalan dergiler moda, çocuk eğitimi, edebi konular, resim, müzik,

güzellik, terzilik gibi konulara yer vermiştir. Kadınlar Dünyası, Türk Kadını, Kadın Duygusu, Genç Kadın, Bilgi Yurdu Işığı, Bilgi Mecmuası, Demet, Mehasin dergileri incelenmiştir. Bu dergilerin yayın yerleri, yayın yılı, yazar kadrosu ve konuları hakkında bilgi verilmiştir. Kadın dergilerinin yazarları hakkında da bilgi verilmiştir. Ancak tamamının hayatı hakkında bilgiye ulaşılammıştır. Günümüz Türkçesine çevrilen makalelerin yazarları Mükerrer Belkıs, Nezihe Rikkat, İsmet Hakkı, Şukufe Nihal (Başar), Halide Nusret (Hanım) ve Ulviye Mevlan (Hanım)'dır. Bu yazarlardan Şukufe Nihal Başar, Halide Nusret Zorlutuna ve Ulviye Mevlan Hanım'dır. Makalelerine bakıldığında Mükerrer Belkıs Hanım; İnkilab-ı İctimaide Esaslar, Tayerân Münasebetiyle Yeni Cereyan adlı makalelerini yayınlamıştır. Bu iki makalede de kadınlara yönelik değişimleri konu almıştır. İnkilab-ı İctimaide Esaslar, makalesinde yapılan inkılaplarda önceliğin aile hayatına yönelik olması gerektiğinden bahsetmiştir. Toplumdaki değişimin önceliği olarak aileyi görmüştür. Tayerân Münasebetiyle Yeni Cereyan adlı makalesinde ise, kadın olarak ilk teyyareye binen Belkıs Şevket Hanımdan bahsetmiştir. Belkıs Şevket Hanımın cesaretini kadınlara örnek göstermiştir. Ulviye M. Hanım, Zevç-Zevce adlı makalesinde görücü usulünü ve erkeklerin aile hayatı hakkındaki tutumunu eleştirmiştir. Şukufe Nihal Hanım, Hanımlara Dair adlı makale yayınlamıştır. Bu makalesinde Makri adlı bir köyde yer alana Makriköy İnas okulunun açılışından bahsetmiştir. Kadınların eğitiminin gerekli olduğunu savunmuştur. Halide Nusret Hanım, Tesettür Meselesi makalesinde tesettür konusunda eleştirilerine yer vermiştir. Nezihe Rikkat, Harp ve Kadınlar makalesini yayınlamıştır. Kadınların savaş döneminde oynadıkları rolleri konu almıştır.

Kaynaklar

Birinci elden kaynaklar

- Asım, S. (1325, Ağustos). Hukuk-u nisvan. *Mehasin*, s.702.
- Behiç, H. (1324, Şubat). Hukuk-u vezaif-i nisvan. *Mehasin* , s.406.
- Belkıs, M. (1329, Kanun-i evvel 14/28 Muharrem 1331). İnkilab-ı ictimaiye esaslar. *Kadınlar Dünyası*, s.3-4.
- Belkıs, M. (1339, Teşrin-i sâni 23). Tayerân münasebetiyle yeni cereyan. *Kadınlar Dünyası*, s.3-4.
- Belkıs Şevket hanım kızımız uçtu. (1339, Teşrin-i sani 23/6 Muharrem 1331). *Kadınlar Dünyası*. s.2.
- Biz inkilâb-ı ictimaiyeyi nasıl yapacağız. (1329, Kanun-i evvel 14/28 Muharrem (1331). *Kadınlar Dünyası*, s.6.
- Hakkı, İ. (1908, Eylül 7 /24 Eylül 1324). Kadınlarımız ve maarif. *Demet* 2, s. 24-25.
- Haydar, A. (1329, Kanunievvel 7/21 Muharrem 1331). Ailede kadınların mevki. *Kadınlar Dünyası*. s.3.
- Kadınların temâyüzü. (1329, Teşrin-i sâni 16/29 Zilhicce 1331). *Kadınlar Dünyası*, s.7.
- Mevlan, U. (1914, Şubat 7/25 Kânunusani 1329). Zevç-zevce. *Kadınlar Dünyası*. s.2-3.
- Nami, K. (1334, Haziran 6). Kadının haklarına, vazifelerine dair. *Türk Kadını*. s. 19.
- Nihal, Ş. (1909, Eylül-Ekim/ Eylül 1325). Hanımlara dair. *Mehasin*. s.732.
- Nusret, H. (1335, Ağustos 10). Tesettür meselesi. *Genç Kadın*. s.117.
- Rikkat, N. (1334, Kânun-u evvel 12). Harb ve kadınlar. *Türk Kadını*. s.210.
- Sadık, N. (1334, Mayıs 23). İctimâiyât, biz de feminizm. *Türk Kadını*. s.3.

(1) Kitap**Tek yazarlı kitap**

Akşin, S. (2016). *Ana çizgileriyle Türkiye'nin yakın tarihi 1789-1980*. Ankara: İmaj Yayıncılık.

Çakır, S. (2013). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Durakbaşı, A. (2014). *Halide edip türk modernleşmesi ve feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Gültepe, N. (2013). *Türk kadın tarihine giriş (amazonlardan bâcıyân-ı rûm'a)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

İnan, A. (1975). *Tarih boyunca türk kadınının hak ve görevleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid devri eğitim sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet öncesinde türk kadını (1839-1923)*. Ankara: T.C.Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Kurnaz, Ş. (2013). *Osmanlı kadınının yükselişi (1908-1918)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kurnaz, Ş. (2015). *Yenileşme sürecinde türk kadını*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Ortaylı, İ. (2006). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: Alkım Yayınları.

Ortaylı, İ. (2009). *Osmanlı toplumunda aile*. İstanbul: Pan Yayınları.

Özkaya, S. (2016). *Meşrutiyet dönemi basınından örneklerle türkistan (siyasi, iktisadi, sosyal hayata dair)*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Sancar, S. (2013). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şahin, E. (2013). *Batı'da ve türkiye'de kadın hareketleri ve feminizm*. Ankara: Ürün Yayınları.

Toprak, Z. (2014). *Türkiye'de kadın özgürlüğü ve feminizm (1908-1935)*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Zihnioğlu, Y. (2013). *Kadinsız inkilap nezihe muhiddin, kadınlar halk fırkası kadın birliği*. İstanbul: Metis Yayınları.

Çeviri kitap

Faroqhi, S. (2014). *Osmanlı kültürü ve gündelik yaşam ortaçağdan yirminci yüzyıla*. (Çev. E. Kılıç). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Zürcher, E. J. (2014). *Modernleşen türkiye'nin tarihi*. (Çev. Y. Soner). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kitap Bölümü

Çakır, S. (1992). Meşrutiyet devri kadınlarının aile anlayışı. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde türk ailesi*. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. Cilt I, (s.232-233). Ankara.

Faroqhi, S. (2009). 18. yüzyıl Anadolu kırsalında suç, kadınlar ve servet. *Modernleşme eşiğinde osmanlı kadınları*. Madeline C.Zılf (Ed.) içinde, (Çev. N. Alpay). (s.9-109). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Dilek Dursun, G. Y. (2008). İkinci meşrutiyet döneminin öznelere olarak osmanlı kadınları. (Yay. Haz. H. Akkurt- A. Pamuk), *Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet*. (s.183-184). İstanbul: Yeni İnsan.

İmber, C. (2009). Kadınlar, evlilik ve mülkiyet: yenişehirli abduallah'ın behçetü'l-fetvâ'sında mehr, *Modernleşmenin eşiğinde osmanlı kadınları*. Madeline C. Zılf (Ed.) içinde, (Çev.N. Alpay) (s.79-82). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Konuk, O. (2008). II. Meşrutiyet döneminde eğitim (yapı, süreç, sorunlar ve tartışmalar). *Yüzüncü yılında ikinci meşrutiyet*, (s.363-368). İstanbul: Yeni İnsan.

Muhittin, N. (2016). Türk kadını. A. B. Ötüş-Baskett (Ed.) içinde, *Nezihe muhittin ve türk kadını 1931*. (s. 92-94). İstanbul: İletişim Yayınları.

Zılfı, M. C. (2009). "Geçinemiyoruz": 18.yüzyılda kadınlar ve hul. *Modernleşmenin eşiğinde osmanlı kadınları*. Madeline C.Zılf (Ed.) içinde, (Çev. N. Alpay) (s.265-269). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toprak, Z. (1992). II. Meşrutiyet döneminde devlet, aile ve feminizm. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi*. Cilt 1. (s.229). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

(2) Makale

- Akagündüz, Ü. (2012). 1918-1928 Yılları arasında yayımlanan kısa ömürlü osmanlıca kadın dergileri hakkında bir değerlendirme. *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 327-329.
- Akagündüz, Ü. (2016). II. Meşrutiyet döneminde kadın hareketi ve şukufe nihall'in bugünün genç kadınına adlı yazısı. *Feminist Eleştiri*, 1, 111-117.
- Avcı, M. (2016). Osmanlı devleti'nde kadın hakları ve kadın haklarının gelişimi için mücadele eden öncü kadınlar. *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 225-254.
- Avcı, Y. (2007). Osmanlı devleti'nde tanzimat döneminde "otoriter modernleşme" ve kadının özgürleşmesi meselesi. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 21, 1-18.
- Aydın, H. (2015). Meşrutiyet'ten cumhuriyet'e türkiye'de kadın. *Current Research İn Social Sciences Dergisi*, I(3), 84-96.
- Aydın, N. Z. (2015). Maliye nazırı mehmed cavid bey. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 1-14
- Bulut, S. (2013). Türkçülerin penceresinden osmanlı'da kadın meselesi ve orta asya referansı. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 313-336.
- Çiçek A. C., S. Aydın, B. Yağcı (2015). *Modernleşme sürecinde kadın: osmanlı dönemi üzerine bir inceleme*. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Dergisi*, VI(1), 11-17.
- Çubukçu, İ. A. (1986). *Törellerimizde kadının yeri*. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, II(5), 441-447.
- Demir, N. Ö. (1999). II. Meşrutiyet dönemi osmanlı feminizmi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, VI(2), 107-116.
- Efe, A. (2008). II. Meşrutiyet dönemi (1908-1925) islamcılar ve çağdaşlaşma görüşleri. *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, II(46), 243-272.
- Erdal, K. (2008). Halide edib adıvar'ın bakış açısıyla kadının çalışma hayatı. *Gaziantep Sosyal Bilimler Dergisi*, 109-123.
- Karaca, Ş.(2011). Modernleşme döneminde bir kadın yazarın portresi: emine semiye hanım. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.52. s. 115-134
- Konan, B. (2011). Türk kadınının siyasi hakları kazanma süreci. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi*, 157-174.

- Özkiraz, A., & ARSLANEL, M. K. (2011). İkinci meşrutiyet döneminde kadın olmak. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C.3, S.1, s.1-6.
- Polat, F. & Gündüz, D. (2016). Muhafazarlık ve feminizm kıskacında bir isim: fatma aliye hanım. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15, 185-206.
- Turan, N. S. (2013). Modernleşmeyi semboller üzerinden okumak: son dönem osmanlı kıyafetinde değişim ve toplumsal tartışmalar. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 12 , 103-138.
- Türk, İ. C. (2012). II. Meşrutiyet dönemi mekteplerinden makriköy inas ittihadı osmani mektebi tedrisat programı ve talimatı dahiliyesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, V(2), 361-370.
- Türk, H. (2016). Anadolu'da bir ana halide nusret zorlutuna, *Töre Dergisi*, S.39, s. 1-40
- Yılmaz, A. (2010). Osmanlı'dan cumhuriyet'e: kadın kimliğinin biçimlendirilmesi. *çağdaş türkiye tarihi araştırmaları Dergisi*, 191-212.
- Yürüt, B. (2017). Tanzimat sonrası osmanlı kadın hareketi ve hukuki talepleri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 365-396.

(3) Tez

- Arıkan, S. (2011). II. Meşrutiyet dönemi kadın hareketleri ve kastamonu örneği. *Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Aydınör, F. (2006). Tanzimat döneminde (1839-1876) kadın yaşamındaki modernleşme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- Dulum, S. (2006). Osmanlı devleti'nde kadının statüsü, eğitimi ve çalışma hayatı(1839-1918). *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.

(4) Ansiklopedi veya Sözlük

- Bayram, M. Bacıyân-ı rum (anadolu bacıları) fatma bacı). *Türkler Ansiklopedisi*, 6, s.365-376.

Sürelî Yayınlar

- Bilgi Mecmuası, (31 Teşrinievvel 1329), 1956 SA 132
- Bilgi Yurdu Işığı, (15 Eylül 1333), 1974 SA 195
- Demet, (17 Eylül 1324), 1956 SB 298

Genç Kadın, (4 Kanun-i Sani 1335), 1962 SB 180

Kadın Duygusu, (10 Temmuz 1330), 1973 SB 391

Kadınlar Dünyası, (20 Aralık 1913), 1956 SB 303

Mehasin, (30 Ağustos 1324), 1956 SA 337

Türk Kadını, (23 Mayıs 1334), 1962 SB 303

EKLER

- EK 1 MEHASİN DERGİSİ'NİN “HUKUK-U VEZÂİF-İ NİSVAN” ADLI MAKALESİ
- EK 2 MEHASİN DERGİSİ'NİN “HUKUK-U NİSVAN” ADLI MAKALESİ
- EK 3 KADINLAR DÜNYASI DERGİSİ'NİN KAPAK FOTOĞRAFI
- EK 4 KADINLAR DÜNYASI DERGİSİ'NİN “BELKİS ŞEVKET HANIM KIZIMIZ UÇTU” ADLI MAKALESİ
- EK 5 KADINLAR DÜNYASI DERGİSİ'NİN “TAYERÂN MÜNASEBETİYLE YENİ CEREBAN” ADLI MAKALESİ
- EK 6 KADINLAR DÜNYASI DERGİSİ'NİN "BİZ İNKİLÂB-I İCTİMÂİYYEYİ NASIL YAPACAĞIZ" ADLI MAKALESİ
- EK 7 KADINLAR DÜNYASI DERGİSİ'NİN “ZEVÇ-ZEVCE” ADLI MAKALESİ
- EK 8 KADINLAR DÜNYASI DERGİSİ'NİN “AİLEDE KADINLARIN MEVKİİ” ADLI MAKALESİ
- EK 9 DEMET DERGİSİ'NİN “KADINLARIMIZ VE MAARİF” ADLI MAKALESİ
- EK 10 TÜRK KADINI DERGİSİ'NİN “HARP VE KADINLAR” ADLI MAKALESİ
- EK 11 TÜRK KADINI DERGİSİ'NİN “KADININ HAKLARINA, VAZİFELERİNE DAİR” ADLI MAKALESİ
- EK 12 TÜRK KADINI DERGİSİ'NİN “İCTİMÂİYYÂT, BİZ DE FEMİNİZM” ADLI MAKALESİ
- EK 13 GENÇ KADIN DERGİSİ'NİN “TESETTÜR MESELESİ” ADLI MAKALESİ
- EK 14 BİLGİ YURDU IŞIĞI DERGİSİ İÇ KAPAĞI

EK 1. Mehasin Dergisi'nin "Hukuk-u Vezaif-i Nisvan" Adlı Makalesi

EK 2. Mehasin Dergisi'nin "Hukuk-u Nisvan" Adlı Makalesi

عنه الحسن

عنه الحسن

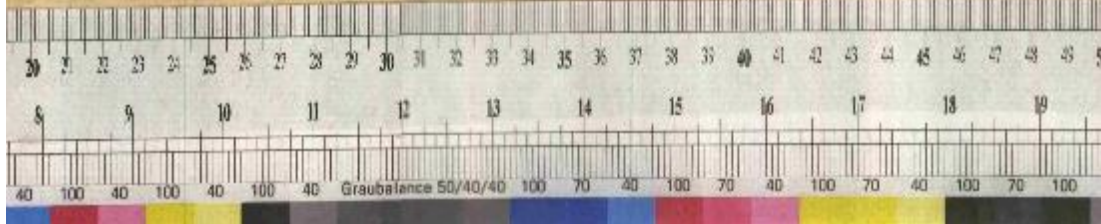
موجب اولدیی مصائب و لولیان بدنه
چقار یلایلر .

حقوق سیاهی کیمجه : قلمزله روا
کوزلهن حشر لنگ ک یسونک ا که مدفتی
اولنری حقوق سیلیدن مجرود یتمکیز .
تدبیرک المشوش ک ساس مسالقی وسای
حقتز تشکیل ایدر . ولقا فدیمزک و حقونه
دائر درسیان اینکلاری مهالان ومدعیان
اقر اطمن عاری دکلر ؛ فقط از اکثرک و وجهه
هیج یا آتیه ماری به یث برولیر انستیزنک
عدالته لکلر . بقامک علی الاطلاق دعوت
ویاخود دیگر بر مایر سنده بوختی ختندکی
مخادیری . مشکلات زده تدبیر ایدر ، اولک
بوطنه اعتراض ایلر . لکن حقوق سیاهی
استمالدن باشقرو لطفه مشقی والیق برآدمه
نه باهجنز ؛ بالطبع د جلدن اولکلر ؛
دییمیز . اولحاله ا او فدتی معونته و
بر مایر سنده بوختی نکلر کیمجه کسه ک
حق و صلاحتی بوختی ، حقوق سیاهی و لولیان
کی اجرائ مستقده بویدر . یعنی راندن ؛
قید و شرط ، توقوق ، اوقه نالی قلمیز .
شاهل ، معیشتی زوجک مسایله مؤمن ،
استراحتی مکمل اولان ، دهان و غروس حیجی
بولونایلر بقدمک کدیلمیه . قایلنه تعلق
ایدن مسال اله ، جو حفره مشغول و فغان
باشق هر اشتغالی قانون طیبی اجزاء مخلتدر .
فقط اولنرده بوتون علوم و فنون تحصیل ایلر ؛

قوانین دلب و جنایته منحصر اولکلر
مردن نظم و نسوب ایلدی فدیمزک شدنی
شکلنه ، طایفه ، دعواته سب اولمدر .
بوخصار حبسه رجل قلمزکی کدیلمز
وسونون آری فرض ایدرک اولنری بر جوق
حقوقن محروم بلمستلدر . حق وراثت
ونک ، حقوق سیاهی و جهاندیز . حق
وراثت و تون مال مندی قوانینده تقاضا
حق نمک ایلر ؛ اولنر ده ف بر صورته
طاشندر . بزه حق نمک قلمز و رکک
مسواق بخش و وقت ایلده حق و رت
عدم نسوی اساسی اوزرجه قبول ایلندر .
حال حاضر جنایته قلمز و رکک
حقونه مساوی و لولیان بخش ایدر بکلر .
چونک ؛ نسبی کی اصول معیشت ، طرز
مدعی ، جات محبوب بش اولنر عصر اولکلر
ایس دیلمیز . اولر دائل اولنر ک اولنری
اجزای جنایته کیمجه و لولیان

حقوق نسوان

قوانین دلب و جنایته منحصر اولکلر
مردن نظم و نسوب ایلدی فدیمزک شدنی
شکلنه ، طایفه ، دعواته سب اولمدر .
بوخصار حبسه رجل قلمزکی کدیلمز
وسونون آری فرض ایدرک اولنری بر جوق
حقوقن محروم بلمستلدر . حق وراثت
ونک ، حقوق سیاهی و جهاندیز . حق
وراثت و تون مال مندی قوانینده تقاضا
حق نمک ایلر ؛ اولنر ده ف بر صورته
طاشندر . بزه حق نمک قلمز و رکک
مسواق بخش و وقت ایلده حق و رت
عدم نسوی اساسی اوزرجه قبول ایلندر .
حال حاضر جنایته قلمز و رکک
حقونه مساوی و لولیان بخش ایدر بکلر .
چونک ؛ نسبی کی اصول معیشت ، طرز
مدعی ، جات محبوب بش اولنر عصر اولکلر
ایس دیلمیز . اولر دائل اولنر ک اولنری
اجزای جنایته کیمجه و لولیان

EK 2' in Devami

۲۱۲

واجب رسدہ اندام و سکون بولہ بدین اعمال
 خارچہ و امور سببہ ایلہ استقامتہ هیچ
 براعتیں سرد ابدیہ من . بو سندنہ بولون
 برقیبتک ہر حالکی رشیدہ مشغول و سندنہ
 هیچ برعوضور بوقند .

سأعلیہ ، فکرچہ فدستورک حقوق سببہ
 محتاجکی مطالباتہ حقیقی ، اعتدالی ، حکمت
 اجتنابی الیف ابدہ جک الحق بواصونہ .
 متعالی بیزمان حقوق نسوآہ تعلق
 حسدیہ آئینہک مطالعہی بد سرد ابدیم ؛
 بان بقیہرہ ، قرآنہ آندہ سہ تادینرک قبول
 اینلوب ایلان سن ناقصہ ایلدی ؛ فقط سہ
 حال اولمسی ، آندمی بوسکہ حلا و غرض شہورا
 غہ بولج سورہکم کی ہرماندہ ساقوق و شنی

۱۳۲۵ -
 صلاح الدین عالم

قرم کبریا ہ

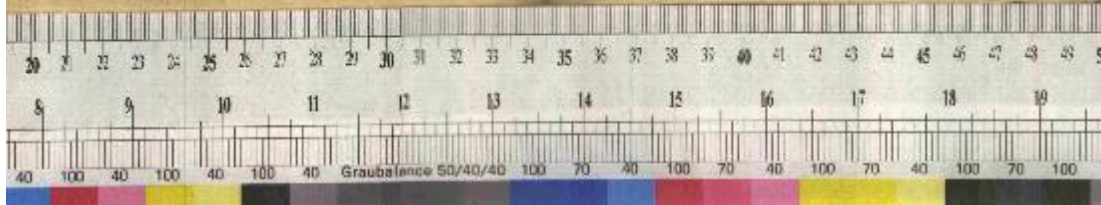
سنی ، عاجز قرم ، مجتہد
 فہدہ بر حس ، بر احترام بلا ی
 پتہ کلمہ بولون سزادانہ ...

تبدل ابدی ، سن دوغچہ بونون
 ناب ذقہ وئی مائتہک
 محق قزاندہ شفتک اشیا .

اؤ کوچوک حاکم ضعیفک
 بکا برعہ کال اولدک ؛
 آجادی ، کوسزوی دست بیودک
 بو خیال فسانا - مشورہ

لا حقیق حیات اھتری ؛
 بکا برعہ کال اولدک ؛
 بر تحسبہ سوزدن سندنہ
 بونون انامک چوجوقلری .

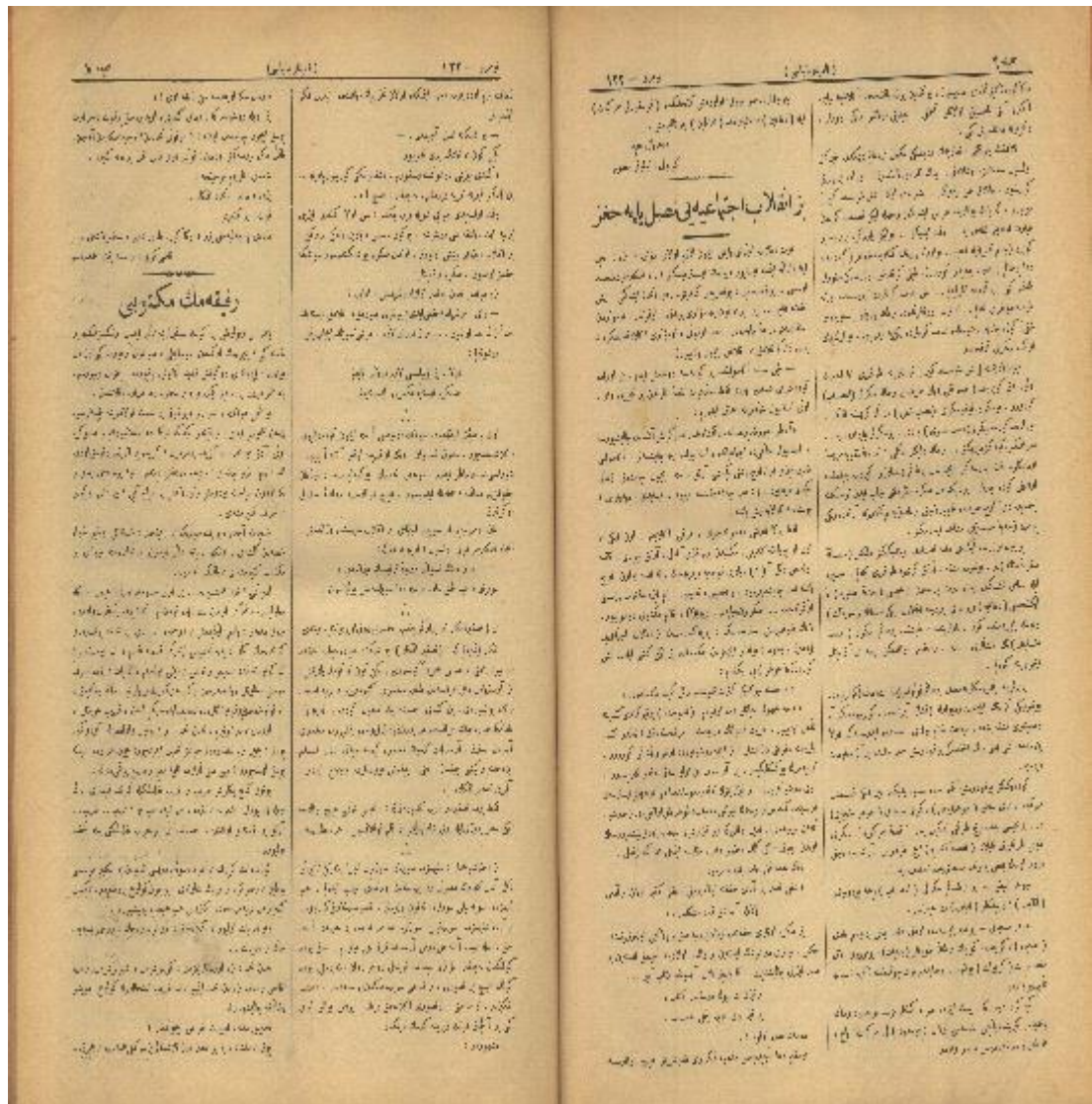
۱۳۲۵ -
 دائن عالی

EK 3. Kadınlar Dünyası Dergisi'nin Kapak Fotoğrafi

Ek 6. Kadınlar Dünyası Dergisi'nin "Biz İnkilâb-ı İctimaîyeyi Nasıl Yapacağız" Adlı Makalesi

Ek 8. Kadınlar Dünyası Dergisi'nin "Ailede Kadınların Mevkii" Adlı Makalesi

1911 - 111 - (Kadınlar Dünyası)

1911 - 111 - (Kadınlar Dünyası)

Halkın Mevkii

... (Text of the article) ...
 ... (Text of the article) ...
 ... (Text of the article) ...

Çirpanın

... (Text of the article) ...
 ... (Text of the article) ...
 ... (Text of the article) ...

Madam Yomiar Çirpanın

... (Text of the article) ...
 ... (Text of the article) ...
 ... (Text of the article) ...

Galateler ve Zayıfların Muvafığı

... (Text of the article) ...
 ... (Text of the article) ...
 ... (Text of the article) ...

Ek 12. Türk Kadını Dergisi'nin "İctimâiyyât, Biz de Feminizm" Adlı Makalesi

İctimâiyyât

Biz de Feminizm

... (The text on the right page continues from the left page, discussing social issues and the role of women in society. It includes various paragraphs and some smaller headings.)

... (The text on the left page continues from the right page, further elaborating on the author's views on social reform and women's rights.)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Nurcan TÜREYEN
Doğum Yeri ve Yılı: Kastamonu/İhsangazi-01.11.1992
Medeni Hali: Evli
Yabancı Dili: İngilizce
E-posta: narcun37@gmail.com

Eğitim Durumu

Lise: Kuzeykent Lisesi
Lisans: Kastamonu Üniversitesi
Yüksek Lisans: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü